

PM 53 – Rättigheter som ingår i renskötselrätten

Med renskötselrätten följer ett antal nyttjanderätter till mark och vatten. Förutom rätt till jakt och fiske har samebyar och samebymedlemmar rätt till att bland annat uppföra byggnader och anläggningar samt att ta bränsle och virke. I rennäringslagen (1971:437) framgår de olika rättigheterna i 15–25 §§. Utöver vad som beskrivs i lagen framgår även ytterligare rättigheter i praxis.

Av Renmarkskommitténs direktiv följer att de bestämmelser som behandlar dessa rättigheter behöver ses över och förtydligas. Av direktiven följer också att kommittén ska utreda om samebyarna på statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, har rätt att upplåta några av dessa rättigheter.¹

Renmarkskommittén har i delbetänkandet [Jakt och fiske i renbetesland \(SOU 2023:46\)](#) utrett om samebyar har rätt att upplåta jakt och fiske. Dessa rättigheter kommer inte att behandlas vidare här. I denna promemoria beskrivs i stället de bestämmelser i rennäringslagen som innehåller andra rättigheter till markanvändning. Rättigheterna beskrivs i varsitt kapitel. I varje sådant kapitel framgår det först hur rättigheten är reglerad i dag och hur den utnyttjas av samebyarna. Därefter följer en beskrivning av hur rättigheten har förändrats historiskt genom de olika renbeteslagarna. Sedan redovisas motsvarande regler i norsk rätt. Därefter redovisas förslag från tidigare utredningar om hur rättigheten bör regleras. Efter det beskrivs de synpunkter som har inkommit från samebyar, myndigheter och organisationer och i förekommande fall även andra synpunkter som har framkommit under arbetet. I kapitel 7 finns sedan en analys av frågan om

---

¹ Dir. 2021:35 s. 11.

samebyarna kan ha rätt att upplåta någon av markanvändningsrättigheterna. Slutligen, i kapitel 8, finns förslag på handlingsalternativ för en framtida ny lagstiftning om renskötselrätten.

Liksom i tidigare promemorior används ordet lapp och begreppet lappprivilegium vid beskrivningen av innehållet i förarbeten och annat äldre material där orden förekommer.²

Ordet lapp uppfattas av många som nedsättande, vilket har att göra med att det sedan lång tid tillbaka har använts som ett rasistiskt tillmäle. Kommittén har dock, i kretsen ledamöter och sakkunniga, kommit fram till att ordet lapp blir det mest korrekta vid redovisningen av innehållet i historiskt material där ordet förekommer. Skälet är att en omskrivning till ordet same, utöver att vara en revidering av det historiska källmaterialet, dels kan vara missvisande när ordet lapp någon gång kanske syftat på näringsfång snarare än etnicitet, dels kan innebära att äldre tiders uppfattningar om människor och hierarkier döljs och framstår som friserad av kommittén.

---

² Av de skäl som framgår i delbetänkandet *Jakt och fiske i renbetesland*, SOU 2023:46 s. 356–361.

Innehåll

PM 53 – Rättigheter som ingår i renkötselrätten	1
1 Rätten till renbete	7
1.1 Användning	7
1.2 Innehåll och utveckling genom renbeteslagarna	8
1.2.1 1873 års avvittringsstadga	8
1.2.2 1886 års lag	10
1.2.3 1928 års lag	17
1.2.4 1971 års lag	18
1.3 Rätten till renbete i norsk rätt	21
1.4 Tidigare förslag om betesrätten	21
1.5 Synpunkter på betesrätten	24
2 Rätten att uppföra byggnader och anläggningar som behövs för renkötsel	25
2.1 Anläggningar	25
2.2 Byggnader	25
2.3 Användning	26
2.3.1 Anläggningar	26
2.3.2 Byggnader	28
2.4 Utveckling genom renbeteslagarna	29
2.4.1 1886 års lag	29
2.4.2 1917 års lagändringar	30
2.4.3 1928 års lag	34
2.4.4 1971 års lag	40
2.5 Synpunkter	42
2.5.1 Vem som ska kunna utöva rätten	43
2.5.2 Platsen för anläggningar	45
2.5.3 Dokumentation och samråd	45
2.5.4 Uthyrning och utlåning av renvaktarstugor	47

2.6	Rätten att uppföra anläggningar och byggnader i norsk rätt	48
2.7	Praxis och tidigare förslag	50
3	Ta virke och bränsle	53
3.1	När ersättning ska betalas för virket	53
3.2	När virke får tas	54
3.3	Användning	55
3.4	Utveckling genom renbeteslagarna	58
3.4.1	1886 års lag	58
3.4.2	1928 års lag	62
3.4.3	1971 års lag	67
3.5	Rätten att ta bränsle och virke i norsk rätt	73
3.6	Tidigare förslag	74
3.7	Synpunkter	74
3.7.1	Vem som får utnyttja rätten	75
3.7.2	Geografiskt område	76
3.7.3	Praktiskt förfarande	77
4	Fälla lavbevuxna träd	79
4.1	Utveckling genom renbeteslagarna	80
4.1.1	1886 års lag	80
4.1.2	1928 års lag	82
4.1.3	1971 års lag	83
4.2	Lavtäkt i norsk rätt	83
4.3	Tidigare förslag	84
4.4	Synpunkter	84
5	Flytta renar	86
5.1	Utveckling genom renbeteslagarna	86
5.1.1	1886 års lag	86
5.1.2	1928 års lag	87

5.1.3	1971 års lag.....	88
5.2	Rätten att flytta renar i norsk rätt.....	90
5.3	Tidigare förslag.....	91
5.4	Synpunkter	92
6	Rättigheter som inte framgår i rennäringslagen.....	94
6.1	Uttalanden i praxis om andra rättigheter	94
6.2	Utveckling genom renbeteslagarna.....	96
6.3	Rättigheter utanför lagen i norsk rätt.....	98
6.4	Tidigare förslag.....	99
6.5	Synpunkter	99
7	Frågan om rättigheterna kan upplåtas.....	101
7.1	Utveckling genom renbeteslagarna.....	101
7.1.1	1886 års lag.....	102
7.1.2	1898 års lag.....	105
7.1.3	1917 års ändringar.....	105
7.1.4	1928 års lag.....	106
7.1.5	1971 års lag.....	108
7.2	Praxis.....	110
7.2.1	Skattefjällsmålet.....	110
7.2.2	Girjasmålet	121
7.3	Rättsinstitutet urminnes hävd.....	127
7.3.1	Praxis om urminnes hävd utanför renskötselrätten	132
7.3.2	Urminnes hävd i samband med renskötselrätt	138
7.4	Bedömning i upplåtelsefrågan	140
8	Handlingsförslag	143
8.1	Rätten till renbete	144
8.2	Rätten att uppföra byggnader och anläggningar	146

8.3	Rätten att ta virke och bränsle	148
8.4	Rätten att fälla lavbevuxna träd	151
8.5	Rätten att flytta renar	151
8.6	Rättigheter som inte framgår i lagen	151
8.7	Upplåtelse av rättigheter.....	152
9	Referenser	154
9.1	Litteratur	154
9.2	Praxis	154
9.3	Offentligt tryck.....	155
9.4	Övrigt.....	156

1 Rätten till renbete

En sameby får för medlemmarnas gemensamma behov använda byns betesområde för renbete.³ Detta är en grundläggande rättighet inom renskötselrätten. Betesrätten är samfällad för byns renskötande medlemmar och i den ingår i princip allting som renarna kan födas av, som gräs, örter, lav och svamp.⁴

1.1 Användning

Samebymedlemmarnas renar går på bete med stöd av renbetesrätten. Rätten gäller där renarna får vistas enligt rennärlagen, oberoende av vem som äger marken. Rennärlagen är en areell näring som använder olika betesområden under olika tider. Det är många faktorer som styr hur de olika betesområdena används, såsom andra intrång och exploateringar, klimat, tillgänglighet, rovdjursförekomst med mera.

Samebyarna beskriver att det naturbetesbaserade renbetet är en grundförutsättning för renskötselrättens fortlevnad. Samebyarna nyttjar rätten till renbete på olika marker. Vanligtvis betar renarna gemensamt på åretruntmarkerna på sommarhalvåret och uppdelat i enskilda vinterbetesgrupper/siidagrupper på vinterhalvåret. Det förekommer dock att åretruntmarkerna används även vintertid, exempelvis för strövrenar som är kvar där. Samebyarnas betesområden (det vill säga både åretruntmark och vinterbetesmark)

---

³ 15 § första stycket rennärlagen. I bestämmelsen beskrivs även länsstyrelsens befogenheter i fråga om renbete, som har behandlats i *PM 50 – Ansvarsfördelningen mellan myndigheter i rennärlagsfrågor*.

⁴ *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rennärlag m.m.* 1971:51 s. 163.

nyttjas under olika delar av året beroende på väder och vind, tillgängligt bete med mera.⁵

1.2 Innehåll och utveckling genom renbeteslagarna

Rätten till renbete är central i renskötselrätten och har utövats sedan urminnes tid. I arbetet med de olika renbeteslagarna har rätten beskrivits på det sätt som redovisas i följande avsnitt. Förarbetena, i de delar som handlar om renbete, innehåller även omfattande geografiska angivelser av var betesrätten får utövas. Renmarkskommittén har inte i uppgift att se över frågan om var renskötselrätten får utövas.⁶ Beskrivningarna i förarbeten av var rättigheterna finns redovisas därför endast i begränsad del, när det behövs för att tydliggöra hur man i lagstiftningsarbetet har sett på den civilrättsliga naturen av renbetesrätten.

Innan renbeteslagarna beskrivs ska något sägas om avvittringen i Västerbottens och Norrbottens lappmarker, som pågick samtidigt som lagstiftningsarbetet med den första renbeteslagen och grundades i 1873 års avvittringsstadga. Avvittringarna var den process när enskildas mark skildes från statens.

1.2.1 1873 års avvittringsstadga

År 1873 utfärdades en avvittringsstadga för alla lappmarker i Norrbotten och Västerbotten.

Av propositionen till stadgan framgår att avvittringarna som fastighetsförrättningar betraktat reglerar gränserna mellan nybyggarnas mark och kronans mark, och till att bevara lapparnas renbetesrätt. Det framgick också att avvittringarna just i Lappland behövde regleras särskilt på grund av lapparnas rättigheter. Närmare bestämt uttalade departementschefen att en av de omständigheter som påkallade bestämmelser som väsentligen avvek från dem som gällde för det nedre landet var att det i lappmarkerna, jämte den i senare tider inflyttade befolkningen, fanns en stam av nomader, det

---

⁵ Synpunkter från flera samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 151–153 och 163.

⁶ En sådan utredning gjordes i betänkandet *Samernas sedvanemarkar*, SOU 2006:14.

lapska folket, som av ålder innehaft landet och som betraktade varje odlingens framsteg som ett ingrepp i sina rättigheter.⁷

Departementschefen fortsatte att beskriva att det också var sant, att år 1671, när regeringen funnit att åtgärder behövde vidtas för att förmå svenska och finska jordbrukare att nedsätta sig i lappmarkerna, hade den dåvarande landshövdingen över Väster- och Österbottens län låtit tillkännage för lapparna att hans kungliga majestäts uppsåt var att de skulle få bli kvar vid sina land och fiskevatten. Lapparnas urgamla rätt till begagnande av Lapplands mark var också genom flera författningar i viss mån erkänd. Att lapparnas rättigheter stundom hade trätts för när framgick dock bland annat av lappfogdeinstruktionen från år 1760 där det fanns regler om att lappskatten skulle minskas om något lappskatteländ blev anslaget till nybyggen och därför inte kunde nyttjas av lappfolket mera för renbete, jakt och fiske. Genom odlingsgränsen hade dock ett skydd getts för lapparna, och numera kunde det väl inte komma i fråga att genom lagstiftningsåtgärder frånhända lapparna någon rätt som de fortfarande var i laglig besittning av, menade departementschefen.⁸

Departementschefen uttalade också att även om lapparnas nyttjanderätt till Lapplands mark var uttryckligen erkänd fanns det risk att befara att denna rätt skulle bli i väsentlig mån tillintetgjord om hemmansägarna genom avvitrningen, såsom skett i nedre delen av landet, skulle få en oinskränkt dispositionsrätt över skogen inom sina hemmans blivande områden, och på så sätt kunna genom överdriven avverkning ödelägga betydliga vidder av Lapplands skogar. Dessa skogar var oundgängligen nödvändiga inte bara för lapparna och deras renhjordars tillvaro utan även för odlingens bestånd. I syfte att avvärja en sådan fara måste kraftiga åtgärder vidtas.⁹

Departementschefen uttryckte senare i fråga om innebörden i jordägarens rätt att särskilt för lappmarkerna hade det bland annat betydelse att den enskilde inte borde erhålla marken där med bättre rätt än vad kronan hade, utan alltså måste vara underkastad den servitutsrätt som tillkom lapparna. Vidare uttryckte departementschefen att i fråga om avvitrningen inom lappmarkerna

---

⁷ Prop. 1873:4 *angående åtgärder för betryggande af skogens framtida bestånd och bevarande af Lapparnes renbetesrätt inom Westerbottens och Norrbottens läns lappmarker*, s. 12.

⁸ Prop 1873:4 s. 12 f.

⁹ Prop 1873:4 s. 14.

påkallades, av omsorg för allmänt och enskilt väl, med nödvändighet åtgärder för betryggande av skogarnas framtida bestånd och för bevarande av lapparnas renbetesrätt. Sådana åtgärder skulle vidtas så att ingens rätt skulle förnärmas.¹⁰

Det sagda mynnade ut i ett förslag till reglering som senare blev den åttonde paragrafen i avvittringsstadgan för lappmarkerna. Där framgår följande.

Hemman och nybyggen skola, såwidt tillgång finnes, erhålla skog ej blott till husbehof utan ock till afsalu; dock att egare af frälse- och skatte-hemman och lägenheter ej må öfwer den wid afwittring tilldelade skogen ega widsträcktare dispositionsrätt, än enligt § 1 af nådiga förordningen den 29 Juni 1866, angående dispositionsrätten öfwer skogen å wissa skattehemman, är egare af deri omförmälda hemman förunnad; och skola, äfwen efter afwittringen, Lapparne wara, såsom hittills, berättigade att för renhjordarna begagna bete å all skogsmark inom lappmarkernas nuwarande område, dock å enskildes skogar inom de till odling tjenliga delarna af landet endast wintertiden, äfwensom ega att, i den mån för betesrättens utöfwande är nödigt, till hushållsbehof begagna skogen. Renbetesland, som kunna finnas inom den blifwande gränsen för de till odling tjenliga delarna af lappmarken, må, såwidt för Lapparnes behof af renbete erfordras, fortfarande dertill användas.¹¹

1.2.2 1886 års lag

Syftet när 1886 års lag togs fram var att kodifiera vad som redan gällde i fråga om renskötande samers markrättigheter, dels enligt sedvana, dels enligt de spridda regleringar i form av lagar, kungliga brev med mera som fanns vid den tiden.

1882 års lappkommittés betänkande

Den kommitté som tog fram en utredning inför den första renbeteslagen, 1882 års lappkommitté, inledde sitt betänkande med att beskriva lapparnas utbredning och näringsutövning, och övergripande var fjäll- och skogslapparna höll till med sina renar. Det sades att lapparna flyttade sina renar på samma sätt som deras förfäder, vilket beskrevs som sedvanor som framkallats av hur

---

¹⁰ Prop 1873:4 s. 21. Den efterföljande riksdagsdebatten om avvittringsstadgan sammanfattas av Lundmark, Lennart, 2006, *Samernas skatteland i Norr- och Västerbotten under 300 år*, Institutet för rättshistorisk forskning, s. 141–143.

¹¹ Stadga (1873:26) om afwittring i Westerbottens och Norrbottens läns lappmarker.

renbetet skiljer sig mellan olika trakter och renarnas instinkt att år efter år dras till samma betestrakter som de besökt under olika årstider.¹² I betänkandet beskrevs hur renskötseln bedrevs i de olika delarna av landet vid den tiden. Det framgick att vissa renskötande familjer i Lappland nyttjade särskilda renbetesland som de hade inrymningar på och betalade skatt för (det vill säga lapps katteland, som även kallades renbetesland, och skattefjäll). Det framgick också att i vissa områden nyttjades inte sådana land, utan i stället nyttjade man betesmarkerna gemensamt men delade upp vissa trakter mellan enskilda familjer under vissa tider av året av gammal hävd. I stora delar av Lappland bedrevs renskötseln i lappbyar, medan det inte fanns motsvarigheter till lappbyar i södra Lappland och i Jämtlands län.¹³ På skattefjällen i Jämtlands län förekom det att skattefjällsinnehavaren arrenderade ut mark till betesmark åt andra lappar eller åt ortsbornas fäbodverksamhet.¹⁴

I betänkandet förklarades det att villkoren för renens välbefinnande inte är desamma om vintern som om sommaren. Vintertiden livnar den sig bäst av renlav, men under sommaren är renens naturliga föda gräs, örter och löv av små videarter. Den föredrar det ur marken nyss framspirade gräset. Därför förändras renens betesplatser från dag till dag, och man kan med fog påstå, att få djur kräver på en gång så vidsträckta och omväxlande betesmarker som renen. Under barmarkstiden är renen i ständig rörelse och strövar omkring på ganska stora områden varje dag.¹⁵ Hösttiden äter renen helst en mängd olika svamparter som ofta finns i björkregioner, eller annars renlav. Sedan snön fallit är det slut med renens ständiga strövande. Renen måste då gräva bort snön för att komma åt laven, och om det finns renlav i tillräcklig mängd, flyttar den sig dagligen endast helt korta sträckor. Så länge snön inte är så hård och djup står sig renen gott och behåller sitt hull, men ju längre det lider på vintern och ju mer hoppackad snön blir, desto besvärligare blir betningen. Det fett som renen har samlat försvinner då. En svår tid inträder för renen frampå våren när det blir skare som renen inte kan gräva i. Renen söker sig då antingen till branta

---

¹² Kommittébetänkandet *Förslag till Förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige samt till Förordning angående renmärken* från år 1883 s. 21 f. På följande sidor beskrivs hur lapparna i olika områden använde marken för renskötsel.

¹³ 1883 års betänkande s. 21–59.

¹⁴ 1883 års betänkande s. 56.

¹⁵ 1883 års betänkande s. 62.

bergssidor där det är möjligt att gräva, eller till skogarna under träd, där snötäcket är mindre hårt och djupt. Kommer skartiden tidigt på året blir det en svår tid för lapparna. Det finns ingen annan utväg under sådana ogynnsamma renbetesförhållanden än att låta de flesta renarna ströva fritt omkring och enbart samla lav till de renar som behöver tas med på flyttar. Sådana tidiga skarår inträffar dock dess bättre inte så ofta, men, när de inträffar är de att anse som lapparnas värsta missväxtår.¹⁶

Därefter beskrevs vilka marker lapparna hade rätt att använda för renbete. Enligt 1882 års kommitté kunde man inte bortse från att det lämpligaste hade varit om nomaderna och den jordbrukande befolkningen kunde hänvisas till olika områden. Detta bedömdes dock inte vara möjligt att åstadkomma. I stället borde man tillse att lapparna hade trakter anvisade åt sig dit jordbruket inte fick komma under den tiden av året som odlingen behövde skyddas från åverkan av renarna. Under den övriga tiden av året, när marken inte avkastade något av egentligt värde för jordbrukaren, borde lapparna ha rätt att vistas med sina renar även i sådana trakter dit odlingen hade fortskridit.¹⁷

Huvuddragen i detta hade enligt 1882 års kommitté redan ordnats i och med 1873 års avvittringsstadga (som har beskrivits i avsnitt 1.2.1). Genom avvittringarna och dragningen av odlingsgränsen skulle landet ovanför gränsen bli ett åt lapparna särskilt förbehållet område. Inrymda land nedanför gränsen, det vill säga lappskatteländ, skulle enligt avvittringsstadgan fortfarande få användas som renbetesland. Slutligen skulle lapparna i Norr- och Västerbotten under varje årstid ha rätt att använda statens skogar i lappmarkerna till renbete, och om vintern i dessa län ha rätt att även använda enskildas ägor. Vad gällde deras flyttningar till kustlandet sades att dessa måste anses grundade på sedvanerätt eftersom de av ålder dittills hade ägt rum opåtal.¹⁸

Om lapparna i Jämtlands län sades att de genom avvittringen hade fått skattefjäll tilldelade till sig för sitt uteslutande bruk. Sommartid fick de inte överskrida dessas gränser. Men samma rätt till vinterflyttningar, som tillkom lapparna i de nordligaste länen, såg enligt 1882 års kommitté ut att enligt gammal sedvana även

---

¹⁶ 1883 års betänkande s. 63.

¹⁷ 1883 års betänkande s. 64 f.

¹⁸ 1883 års betänkande s. 65 f.

tillkomma lapparna i Jämtlands län. Avvittringen eller Skattefjällsbrevet¹⁹ hade inte kunnat medföra att lapparna förlorade några sedvanerättsligt grundade rättigheter till vinterflyttningar. Eftersom lapparna från Jämtlands län av ålder och intill våra dagar opåttalt hade fått flytta med sina hjordar, och det först under senare tid hade framförts invändningar mot det från den jordbrukande befolkningen, ansågs lapparnas flyttningar vintertid vara sedvanerättsligt grundade. Till saken hörde också att odlingen hade trängit in på stora områden som ursprungligen endast hade använts av lapparna.²⁰

1882 års kommitté skrev att det hade framförts önskemål från jordägare, som ägde mark där lapparna under vintertiden hade sina visten, om att lapparnas flyttningsrätt skulle inskränkas. Önskemålet kunde förstås eftersom lapparnas uppehåll på en ort även under vintern kunde orsaka skada. Sådana önskemål skulle vara berättigade om det vore så att lapparnas ifrågavarande flyttningar inte företogs av verkliga behov utan lapparna kunde avstå från dessa utan att lida men. Genom den utredning som 1882 års kommitté hade gjort framgick dock att lapparna i regel inte kunde avstå från sina flyttningar utan att lida skada. Därför borde ingen inskränkning göras i deras rätt till sådana flyttningar.²¹

I frågan om var de enskilda lapparna hade rättigheter uttalade 1882 års kommitté att detta var beroende av den enskildes egenskap av att tillhöra en viss lappby; en fråga som bestämdes av var man var född. Man fann således därmed att det förelåg en samfällighetens befogenhet, genom vilken den enskilde hade rättigheter.²²

1885 års proposition

I Högsta domstolens yttrande över förslaget från 1882 års kommitté framförde vissa justitieråd kritik mot att den sedvana som lapparna hade att under vissa tider av året med sina renhjordar genomströva

¹⁹ Skattefjällsbrevet var ett dokument meddelat av Kungl. Maj:it år 1841 som syftade till att bevara renbetesmarker i Jämtlands län åt lapparna och skydda dem från avvittringarna. I brevet stadgades det att varje skattefjäll skulle gränsbestämmas och nödiga betesmarker ges till lapparna, där det skulle tillses att det såvitt möjligt fanns skog till bränsle. En avskrift av brevet finns i *Kongl. Maj:ts nädiga proposition till Riksdagen, med förslag till lag angående de svenska Lapparnes rätt till renbete i Sverige och till lag angående renmärken*, nr 2 år 1885, s. 46–48.

²⁰ 1883 års betänkande s. 66–70.

²¹ 1883 års betänkande s. 82.

²² 1883 års betänkande s. 71 f.

det nedre, odlade landet, genom lagen skulle upphöjas till en rättighet, varigenom den bofasta befolkningens ägande- och besittningsrätt till sin mark i dessa trakter skulle inskränkas.²³ Denna kritik avfärdades av departementschefen i propositionen till 1886 års lag. Departementschefen menade att lapparnas flyttningar vintertid till de trakter, som de av gammal sedvana dittills hade besökt, måste vara inte bara ett av befolkningen tålt intrång utan en verklig rätt, som kunde jämföras med reglerna om urminnes hävd i den dåvarande jordabalken.²⁴

Utlåtande från riksdagens särskilda utskott

Riksdagens särskilda utskott yttrade sig i ett särskilt utlåtande över förslaget till renbeteslag. När det gällde lapparnas flyttningssvana å ena sidan och bofastas ägande- och besittningsrätt till jorden å andra sidan, syntes det enligt utskottet som att de som hade tagit de sistnämnda i försvar, hade utgått från att lappen inte hade någon verklig rätt att åberopa, i stället för att undersöka hur det förhöll sig med den saken.²⁵ Utskottet anförde – i fråga om renskötselrättens karaktär i allmänhet – följande.

Vid jämförelsen mellan nomadkulturen och åkerbruket har man i allmänhet djupt underskattat värdet af den förra i ett land med våra naturliga förhållanden. Men hvad man i synnerhet förgätit, är att, om nomadkulturen i Sverige ska försvinna, detta likväl bör inträda såsom den naturliga följderna af en fri historisk process och icke i yttre hänseende fortskyndas, allra minst på bekostnad af rätten. Ty lappen eger verkligen en rätt att åberopa för utöfningen enligt urgammal sed af det näringsfång hvaraf han lefver. Lappen var den som först tog de nordliga trakterna af vårt land i sin besittning. Innan den förste nybyggaren fälde det första trädet i Norrlands skogar var lappen redan der. [...] Och den förste besittningstagarens rätt till jorden måste anses bättre än den, som senare tillkommit. Men lappens besittningstagande var icke till sin natur sådant, att det i sig inneslöt alla de befogenheter, hvilka tillhöra eganderättens begrepp. Det sträckte sig icke till andra än dem, nomadlivets inskränkta behof fordrade. Det avsåg endast jordens nyttjande dels till bete för renarne, under sommaren i fjelltrakterna och

---

²³ *Utdrag af protokollet öfver lagärenden, hållet uti Kongl. Maj:ts Högsta Domstol Fredagen den 21 November 1884*, s. 1 f. Protokollet ligger som bilaga till 1885 års proposition.

²⁴ 1885 års proposition, *Utdrag av protokollet öfver justitiedepartementens ärenden den 11 december 1885*, s. 34 f.

²⁵ *Riksdagens särskilda utskotts utlåtande i anledning af Kongl. Maj:ts till Utskottet remitterade nådiga proposition med förslag till lag angående de svenska Lapparnes rätt till renbete i Sverige*, 2 april 1886, nr 1, s. 17.

under vintern i skogslandet, dels till fyllande af de behof, hvilka voro en förutsättning för eller en följd af renbetets begagnande. Lappens rätt till jorden var för den skull alltifrån begynnelsen sådan, att den icke hindrade uppkomsten, så att säga, bredvid sig af eganderätt i kultursamhällets mening. Och en sådan eganderätt utbredde sig med odlingen, samt omfattade till sist äfven de trakter, odlingen ej ännu tagit i anspråk, då för omkring 300 år sedan i vårt land började uttalas och tillämpas den grundsats att, ”sådana egor som obygda ligga höra Gud, konungen och Sveriges krona till”. Men derigenom kan lappens på det tidigare besittningstagandet grundade rätt till de nödvändiga förutsättningarna för sin existens såsom nomad så mycket mindre anses hafva förfallit, som denna rätt till sin natur var sådan, att de kunde bestå jemte enskildes såväl som statens sedermera tillkomna eganderätt.²⁶

Det särskilda utskottet menade att staten vid avvitrtingarna i Jämtland borde ha gjort samma förbehåll för de renskötande lapparnas rättigheter som i Norr- och Västerbotten. Att så inte hade skett ledde till att utrymmet i Jämtlands län blev mindre än vad som var nödvändigt för lapparna, varför kollisioner med de bofasta uppstod. Sättet som avvitrtingarna hade förrättats på hade gett de bofasta intrycket av att lapparna saknade rättigheter till vinterflyttningar. Rättigheterna kunde dock inte endast genom bestridanden bli mindre än de i och för sig var. Lapparnas nyttjanderätt var äldre än statens och staten kunde inte upplåta mark med bättre rätt än vad staten innehade. Lapparnas flyttningssvana sades såväl före som efter avvitrtingen vara väl känd för befolkningen i Jämtlands län och utgjorde enligt utskottet så att säga ett synligt servitut som vilade på länets jord. Rätten att flytta med renarna hade inte kunnat försämrans genom att den blivit åsidosatt, eller därför att lapparna inte hade mäktat med att försvara den. Skulle det emellertid vara så att ett upprätthållande av lapparnas rätt skulle omstörta eller väsentligen rubba besittningsförhållanden som hade bildat sig på sådana trakter som lappen hade blivit undanträngd från, så hade det visserligen funnits skäl till tvekan om rättigheterna nu skulle kunna göras gällande. Men eftersom lapparnas flyttningar kunde ordnas så att intrånget blev av ringa betydelse för de bofasta saknades skäl till en sådan tvekan, menade utskottet.²⁷

Eftersom lapparnas sedvänja att flytta med sina renar ostridigt var ett sedan urminnes tider bestående faktiskt förhållande vore det

---

²⁶ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande nr 1 år 1886 s. 18.

²⁷ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande nr 1 år 1886 s. 19.

orimligt att inte bygga den nya lagen på denna sedvänja.²⁸ Utskottet uttalade vidare att all grund saknades för uppfattningen att lapparnas flyttningsrätt vintertiden skulle ha upphävts i Jämtlands län genom Skattefjällsbrevet.²⁹ Utskottet uttalade också att grundsatsen för var lapparna skulle ha rätt att använda marken godkändes fullständigt, på grund av följande omständigheter.

- Det är endast under den tid som marken är bar som renar kan orsaka avsevärd skada på ägor.
- Det måste antas vara ogenomförbart och skulle dessutom inte leda fram till målet att tilldela lapparna ett bestämt område där de skulle ha rätt att även vintertiden uppehålla sig med sina renar, och vars gränser de inte under någon tid skulle ha rätt att överskrida.
- Det till följd av detta inte kan undvikas att vintertiden ge lapparna rätt att beta sina renhjordar även utanför de för dem förbehållna områdena.
- Lapparnas vinterflyttningar över enskildas ägor är en sedan urminnes tider bestående, om inte i lag uttryckligt medgiven ändå såsom faktiskt förutsatt sedvana, som dessutom grundar sig på en verklig rätt – rätten att driva det näringsfång som utgör villkoret för lapparnas existens såsom nomader på den jord vars första innehavare de är.
- Denna rätt har inte kunnat annulleras, varken genom att staten förklarar sig som ägare till all av odlingen inte upptagen jord eller genom att staten vid avvittringarna utan förbehåll har upplåtit jorden åt enskilda, och inte heller blivit genom något lagbud fråntagen lapparna.
- Om de svenska lapparna skulle fråntas rätten till dessa vinterflyttningar över enskild mark skulle de komma i en sämre ställning än sina norska grannar som hade sådan flyttningsrätt i Sverige.³⁰

---

²⁸ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande nr 1 år 1886 s. 20.

²⁹ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande nr 1 år 1886 s. 21–23.

³⁰ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande nr 1 år 1886 s. 28.

Lagens bestämmelser

Den lag som förslaget så småningom mynnade ut i, lagen (1886:38) angående de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige, inleddes med en bestämmelse om var lapparna fick bedriva renbete under olika tider på året. Enligt 1 § skulle lapparna vara berättigade att uppehålla sig med sina renar inte bara i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker och på de i Jämtlands län för dem avsatta landen, utan även på de trakter i övrigt som de efter gammal sedvana dittills hade besökt, och att där använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. På privat mark utanför Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker eller i de delar av dessa lappmarker som vid redan förrättad eller kommande avvittring hade förklarats vara tjänliga för odling fick lapparna dock utan markägarens samtycke uppehålla sig endast under oktober–april. Inskränkningen i tid gällde inte för sådana ägor som vid avvittringen hade förklarats vara renbetesland, eller när ovanliga väderleksförhållanden utgjorde hinder för flyttningen.

Bestämmelserna ändrades inte i 1898 års lag eller i den översyn av lagen som gjordes år 1917.

1.2.3 1928 års lag

I 1928 års lag infördes skillnader mellan när fjäll- respektive skogslappbyar fick nyttja marker. Markanvändningen beskrevs detaljerat i propositionen. De renskötande fjälllapparna bedrev sin näring ända från finska gränsen i norr till nordvästligaste delen av Dalarnas län i söder. De rörde sig i regel på förhållandevis vidsträckt områden. Sommartid vistades de med sina renar på betesmarker i de svenska eller norska fjällen och vintertid uppehöll de sig i det svenska skogs- respektive kustlandet där renarna livnärde sig av lavbete. De renskötande skogslapparna hörde hemma i Norrbottens län och i Malå socken i Västerbottens län och uppehöll sig året om nere i skogs- respektive kustlandet, där renarna livnärde sig av lav- eller gräsbete, allt efter årstiden. På grund av de begränsade flyttningarna kunde de renskötande skogslapparna leva ett mer stationärt liv än fjälllapparna och inom sina betesområden skaffa sig en fast vistelseort såsom mittpunkt för renskötseln. Emellertid förekom i södra delarna av Jämtlands län och i Idre socken i Dalarnas län, att även

fjällapparna bedrev sin rensköttsel på ett tämligen begränsat område och därför inrättade sig på samma förhållandevis stationära sätt som skogslapparna.³¹

I 1928 års lag gjordes ingen förändring i fråga om vilka marker som fick användas för rensköttsel, men en uppdelning skedde mellan skogs- respektive fjällrensköttsel.³²

1.2.4 1971 års lag

När den nu gällande rennäringslagen från år 1971 infördes pågick Skattefjällsmålet, som handlade om i fall samebyar hade bättre rätt än staten till mark, och även om de hade bättre rätt än staten till de nyttjanderättigheter som ingick i rensköttselrätten.³³ Utredningsuppdraget till 1964 års rennäringskommitté, som skulle ta fram lagförslag, begränsades därför på så vis att de inte skulle utreda själva innehållet i rensköttselrätten eftersom det redan pågick en rättegång om den saken.³⁴

1964 års rennäringskommitté

Med den begränsning som utredningsuppdraget hade fått angav 1964 års rennäringskommitté att de ansåg sig sakna anledning att gå in på någon bedömning av frågan om innebörden av de rättigheter som de renskötande samerna av ålder hade haft inom skilda delar av det nuvarande rensköttselområdet. Man framhöll att det ända sedan den första egentliga renbeteslagen utfärdades konsekvent hade hävdats att samernas rätt var inskränkt till sådant nyttjande av land och vatten som var nödvändigt för rensköttselns bedrivande. Även om innebörden i samernas rättigheter skulle vara densamma i den nya lag som föreslogs menade de rennäringskommittéerna att reglerna kunde förenklas utan att man för den skull förändrade det huvudsakliga innehållet i samernas rättigheter.³⁵

---

³¹ Prop. 1928:43 med förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige m. m., s. 2, 3 och 43.

³² 2 och 3 §§, SFS 1928:309.

³³ NJA 1981 s. 1.

³⁴ SOU 1968:16 *Rennärningen i Sverige*, s. 67.

³⁵ SOU 1968:16 s. 67 f.

I den dåvarande renbeteslagen var bestämmelserna om renbete uppdelat på olika regler för fjäll- respektive skogssamebyar. Den skillnaden menade 1964 års rennärings-sakkunniga att man borde avskaffa. De lämnade därför förslag på gemensamma regler för renskötselområdets omfattning och betestidens längd för de båda renskötseltyperna. Förslaget innebar enligt de rennärings-sakkunniga ingen större praktisk skillnad.³⁶

Propositionen till 1971 års lag

I den proposition som betänkandet mynnade ut i uppehöll sig departementschefen inledningsvis kring bestämmelserna om renbetesrätten. Betesrätten beskrevs som den grundläggande rättigheten i renskötselrätten. I den ingår att låta renarna beta i lappbyns del av renskötselområdet. Det angavs vidare att den här rätten, till skillnad från vissa av de andra rättigheter som ingår i renskötselrätten, är kollektiv för byns renskötande medlemmar. I princip allting som renar kan födas av, såsom gräs, örter, lav, svamp och i vissa fall även lavbevuxna träd som får fällas, ingår i betesrätten.³⁷

Departementschefen instämde med de rennärings-sakkunniga och merparten av remissinstanserna om att bestämmelsen skulle ändras på så vis att samma reglering skulle gälla för fjällsamebyar som för skogssamebyar och att det i bestämmelsen skulle anges att renbyns medlemmar gemensamt hade rätt att nyttja byns betesområde för renbete.³⁸ Begreppet renby var det förslag till namn som de rennärings-sakkunniga hade lämnat, men detta bytte under det fortsatta lagstiftningsarbetet namn till sameby. I texten nedan används därför ”sameby” även vid genomgången av de rennärings-sakkunnigas förslag.

---

³⁶ SOU 1968:16 s. 66.

³⁷ Prop. 1971:51 *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rennäringslag, m.m.*, s. 163.

³⁸ Prop. 1971:51 s. 158 f och 163.

Jordbruksutskottets betänkande

Vid behandlingen av förslaget i Jordbruksutskottet framförde utskottet följande synpunkter på propositionen och de motioner som hade inkommit med anledning av den.

Utskottet var liksom regeringen inte berett att förorda en omprövning av frågan om samernas rätt till mark och vatten inom renkötselområdet i hela dess vidd eftersom det pågick rättsprocesser om den saken. Utskottet menade dock att andra delar av lagstiftningen kunde bli föremål för förändringar utan att det innebar något ställningstagande i tvistefrågorna, och att lagförslaget borde behandlas vidare eftersom det innebar en genomgripande förstärkning av samernas självbestämmanderätt i fråga om renkötselns organisation och samernas egna ekonomiska angelägenheter.³⁹

I fråga om regleringen av betesområdet i den föreslagna rennäringslagen framhöll utskottet att den formulering som 1964 års rennäringssakkunniga hade använt för att formulera det tillåtna området inte var avsedd att inskränka de rättigheter som samerna hade enligt den gällande renbeteslagen. De rennärings-sakkunniga hade bytt ut beskrivningen ”områden som blivit för de renskötande lapparnas uteslutande begagnande anvisade” till ”kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och på renbetesfjällen”. Enligt utskottets mening kunde det inte förnekas att bytet av beskrivning på områdena kunde framstå som en inskränkning i förhållande till gällande rätt. För att undvika ett sådant missförstånd ansåg utskottet att den definition som hade använts i de två tidigare renbeteslagarna borde användas även i den nya rennäringslagen. Enligt utskottet var det dock av lagtekniska skäl svårt att foga in den tidigare definitionen i den nya lagen, varför man istället föreslog att det genom en övergångsbestämmelse skulle göras klart att beskrivningen som gjordes i den nya lagen av berörda områden stod i full överensstämmelse med den tidigare använda definitionen.⁴⁰

---

³⁹ JoU 1971:37 s. 36.

⁴⁰ JoU 1971:37 s. 38 f.

Lagens bestämmelser

I 1971 års lag finns bestämmelser om var renskötsel får bedrivas hela året respektive endast vintertid i 3 §. Ingen skillnad görs där mellan skogs- och fjällrenskötseln, utan skillnaden för var skogs- och fjällsamebyarna får bedriva sin verksamhet är i stället var deras betesområden ligger. I en övergångsbestämmelse förklaras att vad som i lag eller annan författning betecknas som områden som blivit anvisade till lapparnas uteslutande begagnande i stället ska avse sådan kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och renbetesfjällen. I 15 § framgår att samebyarna för medlemmarnas gemensamma behov får använda byns betesområde för renbete.

1.3 Rätten till renbete i norsk rätt

I den norska reindriftsloven framgår att rätten att utöva renskötsel innebär en rätt att låta renar beta på fjället och annan utmark, vilket under vissa förutsättningar inkluderar tidigare odlade marker och slätterängar som ligger för sig själva och inte i anslutning till bebodda områden eller odlade arealer. Betesrätten omfattar en rätt till nödvändiga årstidsbeten inklusive flyttleder, kalvningsland och parningsområden.⁴¹

1.4 Tidigare förslag om betesrätten

Sedan 1971 års lag infördes har några statliga utredningar haft i uppdrag att se över och modernisera lagen.

Samerättsutredningen, den statliga utredning som bedrevs i kommittéform mellan 1983 och 1990, lämnade inga särskilda förslag beträffande de olika nyttjanderättigheter som ingår i renskötselrätten. Rent allmänt föreslog kommittén dock att det i 1 § rennäringslagen tydligt skulle uttryckas att renskötselrätten är en särskild rätt till fastighet.⁴²

Rennäringspolitiska kommittén, som också hade till uppgift att lämna förslag till en ny rennäringslagstiftning, lämnade inget annat

---

⁴¹ 3 kap. 19 och 20 § reindriftsloven, LOV-2007-06-15-40.

⁴² SOU 1989:41 *Samerätt och sameting* s. 90–92.

förslag i sitt betänkande än att det liksom i dagens lag ska framgå att samebyarna har rätt att använda sina byområden till renbete. Själva betesutnyttjandet beskrevs i betänkandet på följande sätt.

Under barmarksperioden bör betet innehålla vegetationstyper som har stort inslag av löv, gräs, halvgräs och örter i så tidiga utvecklingsstadier som möjligt.

På våren söker sig renarna till barmarksfläckar i småkuperade snöfattiga områden där de kan hitta både lav och spåda gröna växter. Fjällrenarna söker sig ofta till sydsluttningar. De viktigaste växterna är de som tidigt skjuter gröna skott. För renens del är vårbetet under april och maj en kritisk period. Under den perioden är betet även normala år svårtillgängligt eftersom lavbetet har låsts under hård tjock snö och skare och tillgången till barfläcksbete är begränsad samtidigt som renen behöver ett gott bete för att återhämta sig. Under samma period föds också kalvarna som behöver mycket näring av sina mödrar för en god tillväxt.

Försommarbetet under juni är det kvalitetsmässigt bästa betet under året. På försommaren söker sig fjällrenarna till marker med rikligt grönbete där grönskan kommer tidigt. I skogslandet är myrmarkerna viktiga. Under högsommaren i juli-augusti påverkas renarnas betning negativt av höga temperaturer och insektsangrepp. Renarna vandrar därför upp mot högfjället där det finns snö, eller ut på öppna vidder för att undgå värme och insekter. Skogsrenarna i barrskogsområdet söker sig av samma anledning gärna till fuktig och skuggrik äldre granskog. Tillgången till grönbete är liten på högre höjd och i äldre granskog. Mot kvällen när det blir svalare söker sig renarna därför ner till dalgångar och myrar för att beta. Det innebär att tillgången till områden med betesimpediment, där renarna kan tillbringa dagarna, är nödvändiga för att djuren ska kunna utnyttja dalgångarnas och myrarnas bete.

På sensommaren söker sig renarna till skogsområdena där det finns växter med spåda blad även på hösten. Svamp är också mycket attraktivt för renar och ger bland annat ett viktigt mineral- och proteintillskott. Under högsommaren betar renarna samlat för att under sensommaren sprida sig över ett större område.

Under senhösten framåt september-oktober försämras grönbetet och renen övergår gradvis till en diet av lavar och bärris. Busklavar, som renen betar på vintern, växer i mer eller mindre sammanhängande områden. Laven är en flerårig växt med låg årlig

tillväxt. Marklavarna konkurreras ut av kärlväxter och tillgången till sammanhängande lavbeten är bäst på näringsfattig mark som är utsatt för ljus och uttorkning. Tillväxten sker i övre delen av lavbålen och är störst när laven har god tillgång till ljus och fukt. Nederbörden bör dock inte vara alltför hög eftersom detta gynnar kärlväxterna på lavens bekostnad. De bästa tillväxtmöjligheterna finns längst i norr och i söder av fjällkedjan där det är regnskugga, samt i öppna björk- och tallskogar.

Renen övergår till vinterbete, det vill säga en relativt ensidig lavdiet, när förhållandena blir sådana att det blir för svårt för renen att gräva efter grönbete. Beroende på tillgången på lav kan lavens andel av dieten variera mellan 30 och 80 procent. Eftersom renen är anpassad för att enbart överleva under vintern är det för renen tillgängliga energiinnehållet ett mått på betets kvalitet. Eftersom renen har en god förmåga att tillgodogöra sig energiinnehållet i lav är tillgången till lavbete avgörande för betets kvalitet.

Vid sidan av betets sammansättning måste betet också vara tillgängligt för renen. Snöförhållandena har stor betydelse för renens möjligheter att få tillräckligt med vinterbete. Det kan bildas skare som gör att renen har svårt att komma åt lav. Iskorn kan också frysa fast på laven vilket kan innebära störningar i renens matsmältning. Svåra betesförhållanden uppstår ofta vid omväxlande mild och kall väderlek. Under vårvintern är det normalt att skare gör betet mera otillgängligt för renarna. Terrängförhållandena och vegetationen påverkar betets tillgänglighet. På senvintern ökar till exempel tillgängligheten om terrängen är småkuperad och snön inte för djup.

Förekomsten av träd lavar ökar också betets kvalitet. Förutom att vinterbetet temporärt kan vara svårtillgängligt till exempel på grund av vädret, kan lavbetet vara dåligt på grund av slitage, annan påverkan eller av att det har betats intensivt under en längre period. Ett gott vårbetesland kännetecknas av att det tidigt blir fläckar med bar mark. För renen är det viktigt med en blandad diet av lav, knoppar och gröna växter som ger en gradvis övergång från lavbete till en diet av gräs och örter.⁴³

---

⁴³ SOU 2001:101, *En ny rennäringspolitik*, s. 127 f.

1.5 Synpunkter på betesrätten

Samebyarna beskriver betesrätten som en grundläggande förutsättning för att kunna bedriva naturbetesbaserad renskötsel. Alla betesmarker används inte hela tiden och det är viktigt att rättigheterna finns kvar även om det sker längre uppehåll i betet.⁴⁴

Flera samebyar och myndigheter har framfört synpunkter på gränsbestämningarna mellan samebyarna och för åretruntmarker respektive vinterbetesmarker. Frågan om huruvida vinterbetestiderna bör förlängas har också uppmärksammats av samebyarna.⁴⁵ Dessa frågor diskuteras närmare i [PM 50 – Ansvarsfördelningen mellan myndigheter i rennärlingsfrågor](#). Renmarkskommittén har inte till uppgift att se över frågan om var renskötsel alls får bedrivas. Var det finns renbetesrätt har tidigare utretts av Gränsdragningskommissionen som har presenterat sina slutsatser i betänkandet *Samernas sedvanemarkar*.⁴⁶

Sámiid Riikkasearvi, Svenska Samernas Riksförbund (SSR) förklarar att renskötselrättens natur är sådan att den innehåller en rätt att fatta beslut om hur marken ska användas. Detta framgår inte i lagen men bör enligt SSR beskrivas i betänkandetext. Det gäller till exempel betesresursen som samebyn bör ha rätt att bestämma över. I rätten att fatta beslut ligger också att samebyn bör ha rätt att bestämma hur renantalet ska fördelas internt, när de olika markerna i byområdet ska användas och så vidare. Det handlar både om att fatta beslut om betesresursen internt i samebyn, och i förhållande till andra rättighetshavare.⁴⁷

---

⁴⁴ Synpunkter från Tuorpon och Vittangi samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-152 och 163.

⁴⁵ Se exempelvis synpunkter från Jijnjevaerie, Vittangi och Handölsdalen samebyar, från länsstyrelserna och från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-129, 131, 151, 153 och 163.

⁴⁶ SOU 2006:14.

⁴⁷ Minnesanteckningar från möte med SSR den 4 november 2024, komm2024/00011/N 2021:02-175.

2 Rätten att uppföra byggnader och anläggningar som behövs för renskötseln

En sameby och ibland dess medlemmar har en rätt att uppföra byggnader och anläggningar som behövs för renskötselrätten. I lagen är rättigheterna reglerade på följande vis.

2.1 Anläggningar

En sameby har rätt att uppföra arbetshagar och andra stängsel, renslakterier eller andra anläggningar som behövs för renskötseln. Rätten gäller i byns betesområde. Begreppet betesområde syftar på både åretruntmarkerna och vinterbetesmarkerna i samebyn.⁴⁸ Om anläggningen som ska uppföras är avsedd för stadigvarande bruk ska markägaren anvisa platsen där anläggningen får byggas. Länsstyrelsen bestämmer platsen om samebyn inte godtar den anvisade platsen.⁴⁹

2.2 Byggnader

En sameby eller en samebymedlem har också rätt att uppföra renvaktarstugor, kåtor, förvaringsbodas och andra mindre byggnader som behövs för renskötseln. Nyttjanderätten gäller på

---

⁴⁸ 3 och 6–8 §§ rennäringslagen.

⁴⁹ 16 § första, tredje och fjärde styckena rennäringslagen.

utmark i byns betesområde, det vill säga inte på inägor.⁵⁰ Ibland krävs anvisning från markägaren för var byggnaden får uppföras, men ibland krävs inte det.

Anvisning från markägaren behövs *inte*

- Ovanför odlingsgränsen.
- På renbetesfjällen.
- På sådan kronomark som står eller vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition (det vill säga de marker i Lappland som Domänverket ägde men som bolagiserades år 1992 och senare lades i Sveaskog AB).⁵¹
- På marker som vid avvittringen har förklarats vara allmänningsskog.

Motsatsvis behövs anvisning från markägaren på all annan mark om byggnaden ska vara för stadigvarande bruk. Sådan anvisning behövs alltså nedanför odlingsgränsen på privatägd mark som inte är allmänningsskog och som har varit privatägd även före juni 1992. Om den plats som markägaren anvisar inte godtas av samebyn, eller den medlem i byn som ska uppföra byggnaden, bestämmer länsstyrelsen platsen.⁵²

2.3 Användning

Det praktiska utövandet av rätten att uppföra anläggningar och byggnader kan beskrivas på följande sätt.

2.3.1 Anläggningar

Rätten att uppföra anläggningar som behövs för renskötseln nyttjas i stor omfattning över hela samebyarnas områden, och rättigheten utnyttjas under årets alla årstider. Samebyar kan ha permanenta

---

⁵⁰ Inägor är den jord som ligger närmaste gårdar och byar – den inom byn belägna odlade jorden, tomt, trädgård och dylikt. Utmark är motsatsen till inäga, det vill säga mark långt från gårdar och bebyggelse. Se SAOB. Se även en diskussion om begreppet utmark i *Jakt och fiske i samverkan*, SOU 2005:116, s. 182–186.

⁵¹ Om Sveaskog har sålt sådana marker till privatpersoner och bolag gäller rättigheterna även fortsatt i relation till den privata markägaren.

⁵² 16 § andra–fjärde styckena rennäringslagen.

flytthagar längs flyttlederna samt skiljningsanläggningar och kalvmärkningshagar på åretruntmarkerna. Uppsamlingshagar finns både på samebyarnas åretruntmark och i vinterbetesområdet. Det förekommer också flyttbara hagar som kan sättas upp vid behov där det behövs för att till exempel kunna genomföra renskiljningar.⁵³

En sameby beskriver att byn på statens mark bygger anläggningar där det är lämpligt ur renskötselsynpunkt. Längs flyttleden varierar markägarförhållandena; där finns både privata markägare och bolagsägd mark. Samebyn ser ut den plats där det är praktiskt lämpligt att uppföra en anläggning. Om marken är bolagsägd ingår samebyn avtal med bolaget. Om marken är privatägd försöker samebyn få tillstånd från markägaren att bygga på den lämpliga platsen. Det fungerar oftast bra, men vid några tillfällen har länsstyrelsen behövt anvisa en plats. Problemet är att osämja eller meningsskiljaktigheter riskerar att uppstå mellan samebyn och markägaren.⁵⁴

En annan sameby beskriver att det rent praktiskt går till så att samebyn beslutar var en anläggning ska uppföras och fördelar arbetet på medlemmarna. Vid behov söks också tillstånd från den markägare som berörs.⁵⁵

Sveaskog beskriver att det praktiskt går till så att vissa samebymedlemmar tar kontakt med Sveaskog för att komma överens om plats och utformning av en anläggning, medan andra samebyar inte tar denna kontakt. Det finns enligt Sveaskog exempel där stängsling har gjorts över vägar och på andra sätt som hindrar markägarens och allmänhetens framkomlighet i landskapet. Det finns också goda exempel där parterna gemensamt har enats om en lämplig placering, beskriver bolaget.⁵⁶

Statens fastighetsverk beskriver att myndigheten inte engageras när rättigheten att uppföra anläggningar nyttjas.⁵⁷

Enligt lagens krav är det bara en anläggning som är för stadigvarande bruk som behöver förläggas på en plats som anvisas av markens ägare. Länsstyrelsernas uppfattning är dock att kontakt tas med markägare även vid uppförande av tillfälliga anläggningar.⁵⁸

---

⁵³ Synpunkter från samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 149, 151, 152 och 163.

⁵⁴ Synpunkter från Jijnjevaerie sameby, komm2024/00011/N 2021:02-151.

⁵⁵ Synpunkter från Handölsdalens sameby, komm2024/00011/N 2021:02-153.

⁵⁶ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

⁵⁷ Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135.

⁵⁸ Synpunkter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

Enligt Länsstyrelsen i Jämtlands län byggs det i länet i praktiken inte längre renslakterier på det sätt som anges i bestämmelsen.⁵⁹

2.3.2 Byggnader

Samebyarna nyttjar rätten att uppföra byggnader som behövs för renskötseln i stor omfattning. Ur ett renskötselperspektiv har alla byggnader som samebyn eller samebyns renskötande medlemmar uppför en viktig praktisk funktion enligt samebyarna. Byggnaderna uppförs på strategiskt viktiga platser för renskötseln.

En sameby beskriver att det i byn finns renskötarbostäder på åretruntmarkerna som nyttjas gemensamt av byns medlemmar, och att renskötande medlemmar även har privata renskötarbostäder. Samebyn har även gemensamma förrådsbyggnader, fodersilor och fältslakterier.⁶⁰

Flera samebyar förklarar att både samebyn och enskilda medlemmar uppför renvaktarstugor och förråd, och att när de enskilda medlemmarna uppför stugor så sker det i samförstånd med samebyn för att säkerställa att platsen för byggnaden inte stör byns gemensamma renskötsel. Eventuella bygglov eller liknande söks vid behov innan byggnaden uppförs.⁶¹

Länsstyrelserna uppger att det förekommer att renvaktarstugor hyrs ut.⁶² Sveaskog uppger att uthyrning och utlåning av renvaktarstugor till personer som inte är samebymedlemmar sker i mer eller mindre stor utsträckning sedan lång tid tillbaka.⁶³

Sveriges Allmänningsskogars Förbund uppger att rätten att uppföra olika typer av byggnader används inom samtliga av de norrbottniska allmänningar som ingår i förbundet.⁶⁴

---

⁵⁹ Synpunkter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

⁶⁰ Synpunkter från Jijnjevaerie sameby, komm2024/00011/N 2021:02-151.

⁶¹ Synpunkter från Tuorpon, Handölsdalen och Jijnjevaerie samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-151–153.

⁶² Synpunkter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

⁶³ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

⁶⁴ Synpunkter från Sveriges Allmänningsskogars Förbund, komm2024/00011/N 2021:02-154.

2.4 Utveckling genom renbeteslagarna

I lagstiftningsarbetet när de olika renbeteslagarna har tagits fram har rätten att uppföra byggnader och anläggningar beskrivits och preciserats på följande sätt.

2.4.1 1886 års lag

1886 års lag innehöll ingen uttrycklig bestämmelse om hur eller var lappar fick uppföra byggnader och anläggningar. Detta ansågs dock underförstått av deras rätt att till eget behov utan betalning använda skogen, som framgick i 2 §. Rätten att använda skogen fanns i Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker och på de för lapparna avsatta landen i Jämtlands län. I reglerna om rätt att använda skogen och om rätt att ta virke framgick exempel på vad man hade tänkt sig att användandet skulle innebära – där fanns regler om byggande av bostad, visthus, stängsel, kåtor och annat till varaktigt bruk.⁶⁵

1882 års lappkommitté beskrev att i fråga om rätten för lapparna att ta skog var dittills ingenting sagt rättsligt. Att lapparna hade rätt att använda skogen på de för dem avsatta landen var dock uppenbart, i den mån det behövdes för utövandet av deras rättigheter, och även om denna rätt inte var direkt uttalad i lagstiftningen så var den erkänd genom åtskilliga bestämmelser i den. Även när lapparna vistades med sina renar på annan mark än de för dem avsatta landen hade de dittills opått fått ta de skogsprodukter som behövdes för att utnyttja betesrätten. Gällande regler måste därför enligt 1882 års kommitté anses innebära att lapparna under sin vistelse i trakter, där de hade rätt att uppehålla sig med sina renar, var befogade att använda skogen till det omfång som påkallades av utövningen av deras rättigheter. Lapparna hade dittills, där de vistats, utan utsyning tagit skog av vilket slag som helst utan betalning. Enligt vad 1882 års kommitté kunnat inhämta om lapparnas behov av att ta växande träd när de vistades utom lappmarkerna byggde de inga kåtor på sådana orter utan flyttade med tält och tog med sig tältstänger. De byggde inte heller visthus eller gården utanför lappmarkerna. Lagstiftningen

---

⁶⁵ 2 och 3 §§ 1886 års lag.

skulle därför med fog kunna begränsa deras rätt att ta skog på enskild mark utanför lappmarkerna, menade kommittén.⁶⁶

Frågan om byggnader och anläggningar uppmärksammades inte vidare i propositionen eller det särskilda utskottets utlåtande när 1886 års lag togs fram. I 1898 års lag eller i de lagändringar som ägde rum år 1917 gjordes inga förändringar i sak av de bestämmelser som nu är i fråga.

2.4.2 1917 års lagändringar

När 1917 års lagändringar togs fram diskuterades frågan om det borde införas ett förtydligande i 1 § om att rätten att använda mark och vatten inte innebar någon rätt att uppföra bostadshus. Regeringen föreslog att ett sådant förtydligande skulle införas.⁶⁷ Skälet var att det fanns de som menade att rätten för lappar att enligt 1 § använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar inbegrep en rätt för lapparna att slå sig ner såsom bofasta. Departementschefen menade att en sådan tolkning inte följde av lagens ordalydelse och skulle få uppenbart orimliga konsekvenser eftersom lapparna i så fall skulle kunna uppta lägenheter (med vilket avsågs markområden) på privat mark eller på kronomark i åtskilliga områden utanför lappmarkerna och de jämtländska renbetesfjällen. En sådan rättighet ansågs av departementschefen inte heller höra ihop med lapparnas rätt till renbete och därmed sammanhängande förhållanden, vilket var det som renbeteslagen avsåg reglera. Departementschefen menade att renskötseln svårigen kunde utövas av någon som var bofast, varför en rätt att ta mark i anspråk för bosättning inom renbetestrakterna inte kunde härledas ur bestämmelsen.⁶⁸

Inte heller torde någon rätt till bosättning kunna grundas på renbeteslagens 3 § om rätt för lapparna att i lappmarkerna och på renbetesfjällen tillgodogöra sig virke för uppförande eller ombyggnad av bostad. Det var enligt departementschefen uppenbart att 3 § inte äsyftade andra bostäder än sådana fasta eller flyttbara

---

⁶⁶ 1883 års betänkande s. 84 f.

⁶⁷ Prop. 1917:169 *Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 1 juli 1898 om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige*, s. 3.

⁶⁸ Prop. 1917:169 s. 14.

kåtor som lapparna av ålder hade brukat uppföra där de tillfälligt eller för längre tid hade uppehållit sig med sina renar. En sådan tolkning menade departementschefen understöddes av vad som sagts i motiven till 1886 års renbeteslag. Där hänvisades till 1873 års avvitringsstadga som var grundläggande för lapparnas rättigheter till skogsfång och det stadgades att rättigheten att för husbehov använda skogen gällde i den mån det var nödvändigt för betesrättens utövande. Inte heller inrymningarna i lapps katteland eller skattefjäll ansågs innebära någon rätt till bosättning. Möjligheten att meddela inrymning upphörde nämligen vid ikraftträdandet av 1886 års renbeteslag, vilken innebar att det för varje lappby bestämda betesområdet skulle anses samfällt för alla lappar som tillhörde lappbyn.⁶⁹

Det hade förekommit i ganska stor utsträckning att lappar hade slagit sig ner på kronomark utan något särskilt tillstånd till det. Sedan gammalt hade det varit vanligt att lappar som av ålder eller sjukdom inte kunnat följa med på flyttningarna tagit stadigvarande uppehåll vid något fiskevatten eller på någon annan lämplig plats och där uppfört torvkåtor eller, särskilt i senare tider, bostadshus. Där livnärde de sig huvudsakligen på fiske och jakt, liksom på avkastningen från renar som de hade lämnat i andra lappars vård. Det hade också förekommit att lappar på grund av dåliga betesår, rovdjursattacker och rensjukdomar hade valt att skaffa sig en fast bostad. På senare tid hade det även hänt att lappar för sig själva eller för sina familjemedlemmar hade uppfört fasta bostäder på kronomark, och ändå fortsatt bedriva renskötsel. Sådana bostäder förekom i avsevärt antal såväl i lappmarkerna som på vissa av de jämtländska renbetesfjällerna. De upptagna lägenheterna sades vara av tämligen olikartad beskaffenhet. Många gånger bestod de endast av en bostad, men det förekom även byggnader för skötsel av boskap. I en del fall hade lägenheterna utvecklats till verkliga jordbruksfastigheter med odlad mark och ett flertal nötkreatur. Åtskilliga sådana lägenheter hade på senaste tiden blivit legaliserade genom författningar om fjällägenheter. Lägenheterna tillhörde inte endast lappar. Det sades att några nya olagliga bosättningar inte kunde tolereras. Tvärtom borde det såväl i lapparnas eget intresse som ur den övriga fjällbefolkningens synpunkt vara synnerligen angeläget att det utövades kontroll över lapparnas bosättningar på

---

⁶⁹ Prop. 1917:169 s. 15.

kronomark, bland annat på grund av de svårigheter för renskötseln som ett urskillningslöst upptagande av nya bosättningar skulle innebära. Även lägenheter som beboddes av lappar hade många gånger visat sig medföra svårigheter för renskötseln, och med tiden inträffade dessutom ofta att sådana lägenheter övergick till personer som inte av rashänsyn hade lika stort överseende med skador orsakade av renar som lapparna hade, uttalade departementschefen.⁷⁰

Den uppfattning som uttrycktes i propositionen var att ett bofast levnadssätt inte var förenligt med en god renskötsel utan ledde till en mindre tillfredsställande bevakning av renhjorden. Departementschefen uttryckte att det av detta framgick att staten saknade anledning att hjälpa renskötande lappar till bosättning. Snarare kunde man fråga sig om man inte genom lagbestämmelser borde omöjliggöra föreningen av renskötsel och ett levnadssätt som bofast. I samband med den allmänna revision av renbeteslagstiftningen som snart skulle göras borde man komma att närmare överväga den invecklade och ömtåliga frågan om inskränkningar i bofasta lappars rätt att bedriva renskötsel; men till dess räckte det att i allmänhet förebygga renskötande lappars bosättning på kronomark.⁷¹

Slutligen diskuterades att det vore lämpligt att regeringen hade befogenhet att upplåta nyttjanderätt i lappmarkerna eller på renbetesfjällen till fattiga lappar, vare sig de hade varit renskötare eller inte. Detta förutsatt att sådana upplåtelser inte orsakade renskötseln förfång. Det föreslogs att det skulle införas bestämmelser i renbeteslagen om detta. Det föreslogs också att vissa områden i lappmarkerna och renbetesfjällen skulle avsättas för upplåtelser till orkeslösa renskötande lappar. Tanken var att kungens befallningshavare (motsvarigheten till länsstyrelsen) där skulle kunna upplåta mark på livstid med rätt till bränsle och annat behövt virke samt såvitt möjligt även jakt- och fiskerätt.⁷²

Mot bakgrund av ovanstående föreslogs åtskilliga ändringar och tillägg i renbeteslagen. För att undanröja den missuppfattning som funnits gällande lapparnas rätt att utan särskilt tillstånd slå sig ner i lappmarkerna och renbetesfjällen ansågs det lämpligt att förtydliga i 1 § att de inte på grund av rätten att använda mark och vatten hade

---

⁷⁰ Prop. 1917:169 s. 16 f.

⁷¹ Prop. 1917:169 s. 18 f.

⁷² Prop. 1917:169 s. 7 f. och 20 f.

någon rätt att uppföra bostadshus. Bland övergångsbestämmelserna upptogs särskilda stadganden med avseende på redan befintliga bosättningar. Bostadshus som hade uppförts av lapparna före den föreslagna lagens utfärdande skulle enligt förslaget få bibehållas under innehavarens och hans hustrus livstid.⁷³

Lagutskottets majoritet biträdde propositionen avseende förslaget om bostäder, men ett flertal reservanter inom utskottet biträdde en avvikande mening. Minoriteten i lagutskottet menade att de föreslagna bestämmelserna om förbud att uppföra bosättningar inte borde lagstiftas om förrän efter en allmän revision av hela lapplagstiftningen, i synnerhet inte eftersom allvarliga tvivel kunde resas mot principerna bakom förslaget. I propositionen beskrevs det att lapparna enligt gällande lag inte hade någon rätt att uppföra bostadshus, men det rätta förhållandet var väl emellertid enligt utskottsminoriteten att lagstiftaren inte alls hade reflekterat över den saken. Lagen var uppbyggd efter nomadlivets gamla bruk och seder. Därefter kom så småningom en ny tid som höjde levnadsanspråken betydligt för svenskarna och då tydligen inte kunde undgå att även hos lapparna skapa nya behov. Det första och grundläggande av dessa nya krav var längtan efter en ordentlig, människovärdig bostad. I lagstiftningen borde man inte försöka återföra utvecklingen till vad som gällt i forna tider. Endast ett naturhistoriskt museiintresse kunde försvara en sådan lösning. Lappfolket hade samma rätt som andra i Sverige att sträva mot en människovärdigare tillvaro. De norrbottenslappar som ännu levde i enlighet med nomadlivets ursprungliga förhållanden ansågs heller inte kunna åberopas som auktoriteter för att pålägga andra lappar en skyldighet att övergå till sådana vanor. Minoriteten i lagutskottet begärde därför att stadgandena i 1 § tredje stycket om förbud mot bosättning och vissa andra av de föreslagna bestämmelserna skulle upptas till förnyat övervägande i samband med en allmän revision av lagstiftningen om lapparnas rätt till renbete och efter att lapparna hade beretts tillfälle att hålla överläggningar i ämnet.⁷⁴

I omröstningen i riksdagen om lagen biträdde den ena kammaren utskottsmajoritetens förslag, medan den andra kammaren biträdde minoritetens förslag (den svenska riksdagen hade ett

---

⁷³ Prop. 1917:169 s. 2 f. och 12.

⁷⁴ Lagutskottets utlåtande nr 59 i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 1 juli 1898 om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige dels ock två i ämnet väckta motioner, s. 2 f., 7 f., 11, 28 f. och 33–38.

tvåkamarsystem fram till år 1971 – de båda kamrarna behövde vara överens i lagstiftningsfrågor). Resultatet blev därför en sammanjämkning som innebar att den föreslagna ändringen om förbud att uppföra bostadshus inte infördes i 1917 års lagöversyn.⁷⁵

2.4.3 1928 års lag

Frågorna om bostadshus togs upp igen i lagstiftningsarbetet med 1928 års lag.

1919 års lappkommitté

1919 års lappkommitté uppmärksammade i sitt betänkande att frågan om de renskötande lapparnas bostadsförhållanden hade ådragit sig särskild uppmärksamhet under de senaste åren. Lappkommittén tillbakavisade de nyss nämnda påståendena i 1917 års proposition om att renskötarna inte var berättigade att tillgodogöra sig skogen för uppförande av andra bostäder än kåtor. 1919 års lappkommitté menade att de renskötande lapparna med berörda myndigheters goda minne sedan lång tid tillbaka faktiskt hade nyttjat skogen för detta ändamål.⁷⁶

1919 års kommitté beskrev den rådande bostadssituationen för skogslapparna och fjälllapparna i olika län. De renskötande skogslapparna, vilka till övervägande del även var jordbrukare, bodde nästan undantagslöst i timrade stugor som var uppförda på egen eller annans mark. När renarna betade på längre avstånd från stugorna användes dock fasta näver- eller torvkåtor, eller tältkåtor, som bostäder åt bevakningsmanskaper. När renarna vintertid vistades i mera bebyggda trakter brukade bevakningsmanskaper ofta ta bostad hos den bofasta befolkningen. Längst i norr bodde skogslapparna i allmänhet i tältkåtor året runt, men när renarna betades i närheten av mera bebyggda orter vintertid hände det också att hela familjen tog in en kortare tid hos den bofasta befolkningen.⁷⁷

De renskötande fjälllapparna i Jämtlands län hade i allmänhet liknande bostadsförhållanden som skogslapparna, men i de norra

---

⁷⁵ Lagutskottets memorial nr 67 år 1917 och SFS 1917:337.

⁷⁶ SOU 1923:51, *Förslag angående lapparnas renskötsel m.m.*, s. 75 f.

⁷⁷ SOU 1923:51 s. 76.

delarna av länet där längre flyttningar var nödvändiga på grund av avstånden mellan sommar- och vinterbeteslanden så användes tältkåtor av dem som följde med renarna. I Västerbottens län hade en del av lapparna hemman eller lägenheter, och dessa lappars familjer bodde i vanliga hus medan bevakningsmanskaper under sommaren bodde i fasta näver- eller torvkåtor eller i tältkåtor samt vintertid vanligen inkvarterade sig i hus som tillhörde den bofasta befolkningen. De renskötande lappar som inte hade hemman eller lägenheter bodde sommartid tillsammans med familjen i timrade stugor eller fasta näver- eller torvkåtor samt vintertid hos den bofasta befolkningen. Generellt gällde att de i Västerbottens län som följde med renarna under deras flyttningar använde tältkåtor. Bland de renskötande lapparna i Norrbottens län förekom timrade stugor på vår-, sommar- eller höstbeteslanden endast i mera enstaka fall och då i de sydligare delarna av länet. För det mesta användes kåtor eller kojor med någon form av spis eller eldstad. I vissa byar användes framför allt tältkåtor. Vintertid brukade de renskötande fjälllapparna i Norrbottens län använda tältkåtor eller bo hos den bofasta befolkningen, beroende på vad som behövdes för renarnas bevakning.⁷⁸

I sina ställningstaganden i bostadsfrågan tog lappkommittén hänsyn dels till hur förhållandena faktiskt såg ut, dels till önskemål från de renskötande lapparna. Med vissa undantag, huvudsakligen i de nordligaste trakterna, ville lapparna på vår-, sommar- och höstbeteslanden få uppföra timrade stugor eftersom dessa erbjöd bättre skydd mot väderleksförhållandena och större bekvämlighet än kåtorna. De renskötande lapparna invände mot synsättet som redovisats ovan i 1917 års proposition om att det bekvämare levnadssätt som en stuga skulle erbjuda skulle fresta de renskötande lapparna att eftersätta vården av sina renar. Mot detta framfördes av lapparna dels att sådana stugor redan användes av lappbefolkningen, dels att renvårdens bättre eller sämre beskaffenhet berodde på intresset för renskötseln hos vederbörande lapp, inte på bostadens natur.⁷⁹

Lappkommittén ansåg att farhågorna som kommit till uttryck i 1917 års proposition inte hade så stor betydelse att de utgjorde hinder mot att tillmötesgå lapparnas önskemål, och att försumlighet

---

⁷⁸ SOU 1923:51 s. 76.

⁷⁹ SOU 1923:51 s. 76 f.

i renarnas vård skulle kunna motverkas på annat sätt än genom ett förbud mot uppförande av renvaktarstugor på renbeteslanden. Eftersom renvaktarstugorna endast var avsedda att användas för lapparnas renskötsel så skulle ett beslut som innebar att en lapp inte längre fick bedriva renskötsel (som påföljd för svårare försumlighet i renvården) i regel innebära en skyldighet att avhända sig stugan.⁸⁰

1919 års lappkommittés ställningstagande mynnade ut i ett förslag om att det skulle framgå i lagen att de renskötande lapparna hade rätt att på renbeteslanden för renskötselns utövande uppföra timrade stugor. Förslaget innebar dock att rätten skulle finnas med vissa förbehåll. Lappkommittén ansåg att jordägaren inte borde betungas genom de lapska privilegierna mer än vad som var nödvändigt för att tillgodose de renskötande lapparnas behov. Behovet av renvaktarstugor ansågs kunna tillgodoses i tillräcklig omfattning utan att privat mark användes. Således begränsades befogenheten att bygga stugor till att avse endast kronans mark. I fråga om privat mark hänvisades de renskötande lapparna till att i vanlig ordning träffa avtal med berörd markägare.⁸¹

Lappkommittén ansåg att frågan om stugornas placering inte kunde lämnas åt de renskötande lapparnas eget bestämmande eftersom lapparna i så fall valde platser för stugorna mer i syfte att ha bekväm tillgång till fiske och andra binärningar än för att kunna övervaka renhjorden på ett fullt effektivt sätt. Till stöd för det påståendet hänvisade lappkommittén till erfarenhet från den tid när bebyggelse på renbeteslanden skedde utan tillbörlig kontroll från myndigheternas sida. Okontrollerad bebyggelse hade också utvecklats till verkliga jordbrukslägenheter som visat sig vara till stort men för hela renhanteringen i trakten.⁸²

Förslaget blev att rätten att uppföra renvaktarstugor eller därmed jämförlig bostadsbyggnad på kronomark skulle göras beroende av särskilda tillstånd från länsstyrelsen, som skulle beakta såväl sökandens som andra renskötande lappars renskötsel i trakten. Länsstyrelsen skulle enligt förslaget upprätta ett skriftligt kontrakt med renskötaren om upplåtelsen av renvaktarstuga, och föra en liggare över vilka upplåtna lägenheter som fanns i länet och hur de var beskaffade. Så länge lägenheten innehades av en renskötande lapp

---

⁸⁰ SOU 1923:51 s. 77.

⁸¹ SOU 1923:51 s. 77.

⁸² SOU 1923:51 s. 77.

skulle ingen avgift utgå för nyttjanderätten. Den som sökte tillstånd att uppföra en renvaktarstuga skulle också i samband med det kunna söka tillstånd att ta upp odlingsmark eller skörda ängsmark. På privat mark fick stugor uppföras utan tillstånd om markägaren hade lämnat sitt samtycke. Bodar och andra byggnader som inte var avsedda att användas som bostad fick uppföras utan tillstånd enligt förslaget.⁸³

Lappkommittén föreslog också nya regler om rätt att uppföra ringgården och andra stängsel. Det motiverades med att lapparna behöver stängsel för att kunna utöva renskötsel och sådana stängsel fanns också på de skilda platser där renskötsel utövades. Med ringgården avsågs ett eller flera i ringform uppförda stängsel som användes huvudsakligen i anslutning till märkning eller skiljning. Med andra stängsel avsågs bland annat kortare eller längre stängsel som var dragna för att hindra renarna från att komma in på områden där de inte fick vistas eller där de kunde orsaka skador. Stängsel kunde vara för stadigvarande bruk eller för tillfälliga behov. Lappkommittén beskrev att den tidigare lagen inte skilde på olika slag av stängsel och inte heller sa något om var stängsel fick uppföras. I teorin innebar det att lapparna hade rätt att uppföra stängsel av vilket slag som helst på både kronans och enskild mark. 1919 års lappkommitté föreslog en ordning som innebar att de renskötande lapparna fick uppföra ringgården var de ville ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen, samt även andra hägnader (det vill säga avgränsande anordningar) för tillfälliga behov. Om sådana hägnader var avsedda för stadigvarande bruk eller var av större utsträckning skulle det dock krävas tillstånd från länsstyrelsen för att de skulle få uppföras.⁸⁴

De förslag som 1919 års kommitté lämnade innebar sammanfattningsvis att renskötande fjällappar skulle vara berättigade att i nödvändig omfattning åt sig uppföra kåtor eller bodar och andra anordningar i de områden där de fick vara med sina renar. På inägor krävdes samtycke från markens ägare eller brukare för att uppföra en kåta eller bod. På mark nedanför odlingsgränsen eller utanför renbetesfjällen som inte stod under kronans omedelbara disposition eller var allmänningsskog krävdes anvisning från markens ägare eller brukare. Dessutom fick lappar i sådana trakter på renbetesfjällen och i lappmarkerna där de hade rätt att

---

⁸³ SOU 1923:51 s. 78, 108 f.

⁸⁴ 26 § i förslaget, SOU 1923:51 s. 16 och 110 f.

vistas med sina renar bygga stugor eller därmed jämförliga bostadsbyggnader under förutsättningen att det var nödvändigt för renskötselns bedrivande. På mark som inte stod under statens omedelbara disposition krävdes markägarens eller brukarens samtycke för att uppföra en stuga. På kronomark krävdes tillstånd från länsstyrelsen. Länsstyrelsen skulle vid sin prövning höra lapparna över en ansökan om att uppföra bostad, och se till att byggnaden uppfördes på en plats som var lämplig med hänsyn till renskötseln i trakten. Länsstyrelsen skulle också se till att byggnaden inte gjordes större än nödvändigt och kunde meddela bestämmelser om hur byggnaden skulle vara beskaffad eller få nyttjas. Om en bostadsinnehavare överlät sin bostad till någon utanför lappbyn ankom det på länsstyrelsen att bestämma om och i så fall på vilka villkor som byggnaden skulle få vara kvar. Om en bostad uppfördes utan tillstånd kunde länsstyrelsen förelägga om rättelse och ytterst riva den.⁸⁵

Propositionen till 1928 års lag

I propositionen till 1928 års lag gjordes inga större förändringar av förslagen från 1919 års lappkommitté i fråga om bostäder och anläggningar. Vissa smärre förändringar gjordes så att reglerna skulle vara likadant utformade för både fjäll- och skogslappar. Dessutom förtydligades att sådan kronomark som var upplåten till andra, exempelvis i egenskap av krononybyggen, skulle vara likställd med privatägd mark i fråga om uppförande av byggnader och anläggningar.⁸⁶

Lagstiftningsarbetet inför 1928 års lag pågick under en lång tid. I ett äldre uttalande från departementschefen, inför en lagrådsremiss år 1924, beskrevs att frågan om bostäder för rensköterna inte borde lösas rent juridiskt utan i stället utifrån lämplighetsskäl. Uppfattningen hos departementschefen var att lapparna inte hade någon lagligt grundad rätt att uppföra bostäder, utan att man i stället borde lösa frågan om att tillgodose rimliga anspråk på bekvämare bostäder utan att åsidosätta andra, mer befogade intressen. Eftersom den bostad som skulle komma i fråga skulle ha karaktären närmast

---

⁸⁵ 19–23 §§ i förslaget, SOU 1923:51 s. 14–16. Det föreslogs även motsvarande bestämmelser för de renskötande skogslapparna med vissa smärre skillnader.

⁸⁶ Prop. 1928:43 s. 104 ff.

av ett inventarium (det vill säga lös egendom) på renbeteslanden som bara fick nyttjas under vissa tider, närmare bestämt när renarna betade i området, kunde den enligt departementschefen inte gärna innebära någon större fara för renskötselns utövande.⁸⁷ I övrigt gjordes inga materiellt sett betydelsefulla uttalanden om rättigheternas innebörd, även om det var tydligt att man även i propositionen såg på frågan om bostäder och byggnader som att det var något som myndigheterna skulle ha kontroll över. Uttalandena i propositionen ger uttryck för att möjligheten att uppföra stugor inte ansågs vara fråga om en civilrättslig rättighet, utan tvärtom en administrativ rätt som motiverades av sociala och praktiska skäl.⁸⁸

Lagens bestämmelser

Beträffande stängsel och gården angavs i 1928 års lag att lappar var berättigade att i de områden där de hade rätt att uppehålla sig med sina renar uppföra ringgården och även andra stängsel för tillfälligt behov eller av ringa utsträckning. Nedanför odlingsgränsen och utanför renbetesfjällen fick dock ringgården avsedda för stadigvarande bruk endast uppföras efter anvisning av jordens ägare eller brukare eller, när det var fråga om kronomark under kronans omedelbara disposition eller allmänningsskog som tillhörde kommunen, av lappfogden efter samråd med berörd skogstjänsteman. Andra stängsel krävde tillstånd från länsstyrelsen för att få uppföras.⁸⁹

När det gällde byggnader innehöll 1928 års lag bestämmelser om att lapparna på områden där de hade rätt att uppehålla sig med sina renar fick uppföra tältkåtor och andra kåtor med eldstäder i erforderlig omfattning, samt uppföra bodar eller andra anordningar för förvaring av sina tillhörigheter. På inägor fick inte sådana byggnader uppföras utan den berörda markägarens eller markbrukarens samtycke. På utmark på fastigheter som tillhörde enskilda eller kommuner och på mark som arrenderades av kronoarrenderatorer krävdes anvisning av markens ägare eller brukare. Om lappen inte var nöjd med den anvisade platsen skulle lappfogden utse plats. På allmänningsskog krävdes ingen anvisning från

---

⁸⁷ Prop. 1928:43 s. 116.

⁸⁸ Prop. 1928:43 s. 116–121.

⁸⁹ 25 § 1928 års lag (1928:309).

markägaren.⁹⁰ Lapparna fick också uppföra stugor eller liknande bostadsbyggnader i den mån det behövdes för renskötselns bedrivande. Det fick de göra i lappmarkerna och på renbetesfjällen. På privatägd eller kommunalt ägd mark krävdes dock markägarens samtycke. På statligt ägd mark krävdes tillstånd från länsstyrelsen för att stugor skulle få uppföras. Länsstyrelsen skulle vid sin prövning höra lapparna över ansökan om att uppföra bostad, och se till att byggnaden uppfördes på en plats som var lämplig med hänsyn till renskötseln i trakten. Länsstyrelsen skulle också se till att byggnaden inte gjordes större än nödvändigt och kunde meddela bestämmelser om hur byggnaden skulle vara beskaffad eller få nyttjas. Om en bostadsinnehavare överlät sin bostad till någon utanför lappbyn ankom det på länsstyrelsen att bestämma om och i så fall på vilka villkor som byggnaden skulle få vara kvar. Om en bostad uppfördes utan tillstånd kunde länsstyrelsen förelägga om rättelse och ytterst riva den.⁹¹

2.4.4 1971 års lag

1964 års rennäringsakkunniga hade inte i uppgift att se över innehållet i renskötselrätten, utan skulle endast modernisera lagen. Principerna från 1928 års lag låg därför bakom 1964 års rennäringsakkunnigas betänkande. Enligt deras förslag skulle en rätt för renskötande samer att uppföra sådana byggnader som behövdes för renskötseln, det vill säga renvaktarstugor, kåtor, förvaringsbodar och liknande tas in i den nya lagen. Med hänsyn till att byggnader av detta slag kunde behövas även för bymedlemmarnas personliga bruk menade man att rätten att uppföra byggnaderna skulle tillkomma både samebyn och de enskilda medlemmarna. Kåtor och bodar fick uppföras utan tillstånd även enligt den tidigare lagen, men renvaktarstugor lades nu till listan över byggnader som inte krävde tillstånd från länsstyrelsen. Skälet till att renvaktarstugor hade lagts till som en sådan byggnad som fick byggas utan tillstånd berodde enligt förslaget på den höjning av standarden på renskötselns arbetsbostäder som förekommit under senare år och som ansågs önskvärd från allmän synpunkt.⁹²

---

⁹⁰ 41 § 1928 års lag.

⁹¹ 41 och 42 §§ 1928 års lag.

⁹² SOU 1968:16 s. 206.

Bestämmelserna i den tidigare lagen som innebar att kåta eller bod fick uppföras endast med samtycke av vederbörande jordägare eller brukare ansågs vara onödiga och förslaget var därför att de inte skulle finnas med i den nya lagen.⁹³

Lagförslaget innehöll inte någon motsvarighet till 1928 års lags regler om andra bostadsbyggnader än renvaktarstugor och inte heller om odlingar. I fråga om bostadsbyggnader ansåg man att frågan om den renskötande befolkningens familjebostäder i framtiden i stället skulle lösas enligt i huvudsak samma principer som tillämpas när det gäller andra befolkningsgrupper (se mer om det i avsnitt 3.4.3). Möjligheten att efter ansökan få tillstånd att ta upp odlingar borde enligt 1964 års rennärings-sakkunniga sakna egentligt värde, och i varje fall menade man att ett stadgande om en rätt att ta upp odling inte passade i en lag om rennäringen.⁹⁴

Det förslags att lantbruksnämnden, i stället för som tidigare lappfogden, skulle få befogenhet att i händelse av oenighet om en byggnads placering bestämma var en sådan skulle uppföras.⁹⁵

När det gällde stängsel ansåg de rennärings-sakkunniga att sådana borde anläggas utifrån en långsiktig och genomtänkt planering och att det därför inte borde vara en befogenhet som tillkom varje medlem i byn utan själva byn. Tillfälliga stängsel skulle dock kunna uppföras av de enskilda renskötarna, men även i ett sådant fall skulle byn anses som ansvarig för stängslet. Enligt de rennärings-sakkunnigas förslag skulle stängsel kunna anläggas överallt där det fanns betesrätt, även nedanför odlingsgränsen och i sedvanerättsområden. Stor hänsyn borde dock tas till ortsbefolkningens önskemål och intressen, så att inte stängslen i onödan vållade intrång. Stängsel för stadigvarande bruk skulle därför i princip förläggas till en plats som anvisades av markägaren eller brukaren. Någon specialregel i fråga om kronomark och allmännings-skog skulle inte krävas. För att inte en markägare eller brukare skulle ha möjlighet att ställa upp oskäligen villkor för anläggande av ett stängsel som var avsett för stadigvarande bruk, borde det finnas en opartisk instans som samebyn kunde vända sig till om den var missnöjd med den plats som anvisats. Som sådan instans föreslogs lantbruksnämnden. Tillfälliga stängsel skulle även

---

⁹³ SOU 1968:16 s. 206.

⁹⁴ SOU 1968:16 s. 206.

⁹⁵ SOU 1968:16 s. 206.

fortsättningsvis få uppföras utan samråd med markens ägare eller brukare. Det borde inte göras någon skillnad på olika slag av stängsel.⁹⁶

I propositionen gjordes inga större justeringar av de rennäringsakkunnigas förslag. Det noterades att den reglering som nu föreslogs i fråga om stängsel och byggnader innebar en utvidgning i förhållande till den tidigare renbeteslagen. Utvidgningen innebar att rätten att uppföra byggnader även skulle innefatta en rätt att inom byns betesområde uppföra renslakteri. Det skäl som motiverade utvidgningen var att det inte var ovanligt att till exempel renslakterier anlades i samarbete mellan samer och staten. Att renvaktarstugor hade tillagts i fråga om vilka byggnader som fick uppföras berodde på att renskötselns arbetarbostäder hade en bättre standard än tidigare.⁹⁷

Inga ändringar i sak har skett i fråga om var eller hur byggnader och anläggningar får uppföras sedan 1971 års lag infördes. Bestämmelsernas innebörd har beskrivits i avsnitt 2.1 och 2.2. Den skillnad som har gjorts är att lantbruksnämnden har ersatts av länsstyrelsen och att begreppet ”kronomark” har ersatts med ”kronomark som står eller vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition”. Begreppsändringen gjordes för att markera att rättigheterna fortfarande gäller på mark som staten har bolagiserat även om den marken senare har sålts.

2.5 Synpunkter

Från samebyarnas håll har synpunkten framförts att en framtida bestämmelse om byggnader och anläggningar bör vara öppet utformad så att det finns möjlighet för samebyn att bygga olika typer av anläggningar som man kanske ännu inte kan förutse behovet av. Ett exempel är fodersilor som inte anges explicit i lagen men som ändå är en anläggning som behövs i renskötseln.⁹⁸

Från flera håll har det framförts att det behövs en tydligare definition av vilka byggnader (i storlek och standard) som omfattas

---

⁹⁶ SOU 1968:16 s. 205 f.

⁹⁷ Prop. 1971:51 s. 163 f.

⁹⁸ Synpunkter från Handölsdalens och Jijnjevaerie samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-151 och 153.

av rätten att uppföra renvaktarstugor och liknande byggnader.⁹⁹ En sameby menar att ordet renvaktarstuga bör omformuleras till renvaktarbostad och att renskötare inte ska behöva leva under sämre standard än den övriga befolkningen.¹⁰⁰

En annan fråga som behöver förtydligas enligt de synpunkter som har kommit in är vad som ska hända med en byggnad när den inte längre behövs för renskötsel, och om en byggnad får säljas till en person som inte är engagerad i renskötseln. Dessutom kan det behöva sägas något om hur många byggnader en sameby eller samebymedlem får ha, till exempel i skyddade områden.¹⁰¹

2.5.1 Vem som ska kunna utöva rätten

Beträffande rätten att uppföra *stängsel och andra anläggningar* har flera samebyar framfört att det i en ny lag tydligt bör anges att det är samebyn som bestämmer i frågor som rör stängsel och anläggningar, och att medlemmarna bör ha samebyns godkännande för att bygga sådana. Det förekommer nämligen att medlemmar bygger egna stängsel och hagar som hindrar renskötseln för andra medlemmar i samebyn. Detta skapar interna konflikter i samebyarna.¹⁰² En sameby har dock framfört synpunkten att rättigheten borde ligga direkt på de renskötande medlemmarna. Detta eftersom det finns ett stort antal anläggningar (i synnerhet arbetshagar) som har uppförts och ägs av renägarna, inte samebyn.¹⁰³

Statens fastighetsverk är också av uppfattningen att samebyn bör vara det subjekt som enligt lag kan utnyttja rätten att uppföra anläggningar, eftersom det inte vore lämpligt att markägaren eller staten lägger sig i frågor om dessa användningsrättigheter mellan samebyns medlemmar.¹⁰⁴

När det gäller rätten att uppföra *byggnader* har flera samebyar framfört ståndpunkten att rätten liksom i dagens lag bör tillkomma både samebyn och de renskötande medlemmarna. Några samebyar anser dock att samebyns godkännande ska krävas för uppförande av

⁹⁹ Synpunkter från Sveaskog och från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-131 och 135.

¹⁰⁰ Synpunkter från Rans sameby, komm2024/00011/N 2021:02-148.

¹⁰¹ Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135.

¹⁰² Synpunkter från Jähkågaska tjielde, Tuorpon, Jijnjevaerie och Handölsdalen samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138 och 151–153.

¹⁰³ Synpunkter från Rans sameby, komm2024/00011/N 2021:02-148.

¹⁰⁴ Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135.

nya renvaktarstugor och andra byggnader. Detta i syfte att förhindra att enskilda medlemmar uppför byggnader på olämpliga platser för den gemensamma renskötseln.¹⁰⁵

En sameby beskriver att det bara är aktiva renskötare som får uppföra byggnader i samebyns område. Samebyn är restriktiv med att tillåta ny bebyggelse eftersom man vill ha orörda betesmarker. En ung renskötare som vill bygga måste antingen friköpa en tomt eller ta över en byggnad som står på ofri grund. Det är dyrt att friköpa mark. Därför är det vanligare att i stället ta över och rusta upp befintliga byggnader.¹⁰⁶

Från samebyarnas håll har synpunkten också framförts att det bör finnas tydligare kriterier för vem som ska ha rätt att bygga en renvaktarstuga, för att det beslutande organet i samebyn ska ha ett stöd för sina bedömningar. Ett exempel är att det borde förtydligas vad som händer med stugan om en medlem som har uppfyllt kriterierna för att få bygga sedan inte längre uppfyller dem.¹⁰⁷

Länsstyrelserna anser att det i framtiden endast bör vara samebyarna som har rätt att bygga stugor och mindre byggnader. Anledningen till detta är att renvaktarstugor, kåtor, förvaringsbodas eller andra mindre byggnader enligt nuvarande lagstiftning endast får byggas för renskötsels behov och att ett långsiktigt ansvarstagande för dessa byggnader behöver säkerställas. Om dessa byggnader i framtiden även ska kunna uppföras och användas för andra ändamål än renskötseln behöver skillnaden tydliggöras.¹⁰⁸

Statens fastighetsverk är av samma uppfattning som länsstyrelserna. Skälet är att en rätt för enskilda samer att uppföra och ha byggnader på någon annans mark utan arrendavtal skapar en otydlighet kring vem som har nyttjanderätten till marken för dessa ändamål. Rättigheten skapar oklarheter kring ansvar för byggnader och det är svårt för markägaren att veta vem som äger byggnaden. Det innebär också att friköpsfrågor blir mer komplicerade.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Synpunkter från Rans, Tuorpon, Handölsdalen, Jijnjevaerie och Jåhkågaska tjielde samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 148 och 151–153.

¹⁰⁶ Synpunkter från Mittådalen sameby, komm2024/00011/N 2021:02-149.

¹⁰⁷ Synpunkter från Jåhkågaska tjielde, komm2024/00011/N 2021:02-138.

¹⁰⁸ Synpunkter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129 och minnesanteckningar från möte med SSR den 4 november 2024, komm2024/00011/N 2021:02-175.

¹⁰⁹ Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135.

2.5.2 Platsen för anläggningar

Länsstyrelserna har framfört synpunkten att bestämmelsen kan förtydligas genom att man i stället för begreppet ”bysn betesområde” anger vad som gäller på åretruntmark och i vinterbetesområdet. Även SSR anser att det behöver förtydligas var rättigheten gäller.¹¹⁰

Västerbottens Allmäningsförbund tycker att statlig mark ska prioriteras för anläggningar och byggnader så långt det är möjligt.¹¹¹

En sameby har lyft att en viktig aspekt i frågan om platsen för anläggningar är vad som ska gälla på sådana vinterbetesområden som nyttjas gemensamt av flera samebyar. Det bör enligt samebyn rimligen vara så att en sameby som i ett sådant område vill uppföra en anläggning, måste ha godkännande av samtliga andra samebyar som har samma rätt där. Det har förekommit att stängsel som har uppförts på gemensamma områden har orsakat tvister mellan samebyar, eftersom stängsel kan innebära att andra samebyar utestängs från betesmarker som de också har rätt att nyttja.

Renvaktarstugor och mindre byggnader får enligt nuvarande lag uppföras på utmark i bysn betesområde. Från några håll har synpunkten framförts att begreppet utmark är otydligt.¹¹² Synpunkten har också framkommit att den nuvarande geografiska avgränsningen är lämplig.¹¹³

2.5.3 Dokumentation och samråd

Västerbottens Allmäningsförbund anser att det borde finnas krav på att avtal ska upprättas för olika typer av anläggningar och byggnader. Där borde det till exempel regleras hur områden ska hållas välskötta och hur de ska avstädas när anläggningar tas ur bruk. Sådana avtal borde ingås mellan markägaren och samebyn, inte med enskilda medlemmar.¹¹⁴

Det finns även enligt Statens fastighetsverk ett problem med att uppförandet av anläggningar och byggnader inte kräver någon form

---

¹¹⁰ Synpunkter på markanvändningsrättigheter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

¹¹¹ Synpunkter från Västerbottens Allmäningsförbund, komm2024/00011/N 2021:02-167.

¹¹² Synpunkter från Rans sameby och Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131 och 148.

¹¹³ Synpunkter från Handölsdalens sameby och Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135 och 153.

¹¹⁴ Synpunkter från Västerbottens Allmäningsförbund, komm2024/00011/N 2021:02-167.

av upplåtelse genom avtal, beslut eller annan dokumentation. Bland annat kan frågor uppkomma kring vem som äger anläggningarna och vem som innehar anläggningsansvaret för dem.¹¹⁵ Även Sveaskog har framfört synpunkten att det vore önskvärt att förtydliga ansvaret för anläggningarna. Till exempel borde det enligt Sveaskog finnas tidsramar för när anläggningar som inte längre används ska monteras ner och föras bort.¹¹⁶

Det vore enligt länsstyrelserna önskvärt om anläggningar för stadigvarande bruk framgår av relevanta kartunderlag. Det bör därför finnas en skyldighet att anmäla dessa till Sametinget som ansvarar för kartor.¹¹⁷

När det gäller frågan om samråd mellan markägaren och samebyarna har det framkommit olika synpunkter. Från samebyarnas håll beskrivs att renägaren och samebyn pratar med varandra innan en anläggning ska uppföras, men att det är viktigt att markägarna inte får alltför stort inflytande i att hänvisa renskötseln till specifika områden. Detta eftersom frågan om vad som är en lämplig plats för en anläggning styrs av hur renbeteslanden nyttjas. En sameby förklarar att målet alltid är att nå konsensus med markägaren innan en anläggning uppförs.¹¹⁸ En annan sameby beskriver att kommunikationen mellan markägare och samebyn kan vara ett problem. Samebyn beskriver att dess medlemmar får uppleva hat och hot. Det kan innebära att samebyn i praktiken hindras från att bygga anläggningar på de mest praktiska och strategiska platserna för renskötseln, eller att anläggningar på mark som har blivit anvisad av länsstyrelsen ändå flyttas av markägaren till slut. Enligt samebyn fungerar det inte att markägaren som saknar kunskap om renskötsel anvisar platsen, utan detta borde samebyn få avgöra själv. Ett exempel är var en fodersilo ska placeras. För att det ska vara praktiskt möjligt att nyttja den måste den placeras i anslutning till en hage.¹¹⁹

Sveaskog anser att man i ett nytt regelverk bör sträva efter att det hålls ett dokumenterat samråd eller skrivs ett avtal mellan samebyn och markägaren för att välja en lämplig placering för anläggningen, och att rutiner för samråd och dokumentation med berörda

---

¹¹⁵ Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135.

¹¹⁶ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

¹¹⁷ Synpunkter på markanvändningsrättigheter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

¹¹⁸ Synpunkter från Rans sameby, komm2024/00011/N 2021:02-148.

¹¹⁹ Synpunkter från Jijnjevaerie sameby, komm2024/00011/N 2021:02-151.

markägare bör tydliggöras. Vidare anser Sveaskog att ömsesidiga hänsynsregler för markägaren respektive de samebymedlemmar som nyttjar anläggningen bör förtydligas.¹²⁰ Västerbottens Allmäningsförbund uppger att samråd och samverkan kring uppförande av renhagar fungerar nöjaktigt.¹²¹

Länsstyrelserna menar att det för samtliga bestämmelser i rennäringslagen som berör rätt till markanvändning, utom jakt och fiske, bör övervägas en samrådspplikt (i vissa fall eventuellt ett krav på dispens) om skyddade områden berörs. Kopplingen till samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken skulle kunna förtydligas, enligt länsstyrelserna. Den bestämmelsen innebär att det finns ett krav på samråd med länsstyrelsen för den som ska utföra verksamheter och vidta åtgärder som kan komma att väsentligt ändra naturmiljön. Ett krav på anmälan eller samråd vid väsentlig ändring av naturmiljön bör gälla uppförande av stängsel, beteshagar med mera. I vissa fall kan det vara befogat att även informera kommunen.¹²²

2.5.4 Uthyrning och utlåning av renvaktarstugor

Flera samebyar menar att det i en ny lag ska vara tillåtet att hyra eller låna ut renvaktarstugor till personer som inte är medlemmar, förutsatt att samebyn godkänner det. Inte minst för att turism har blivit en viktig binäring för många renskötsel­företag idag. Sidoinkomster kan behövas för att exempelvis finansiera de dyra lastbilstransporter som numera kan vara nödvändiga på grund av exploatörers verksamhet. Utan samebyns godkännande finns det dock en risk för att medlemmar hyr ut till turister och att den verksamheten påverkar rensköt­seln negativt. Samebyarna bör därför inte tillåta någon stor uthyrnings­verksamhet som riskerar att inverka negativt på rensköt­seln.¹²³

Andra samebyar har dock framfört synpunkten att renvaktarstugor och andra byggnader enbart ska användas för rensköt­selarbete, som de är byggda för, och aldrig för uthyrning.¹²⁴

---

¹²⁰ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

¹²¹ Synpunkter från Västerbottens Allmäningsförbund, komm2024/00011/N 2021:02-167.

¹²² Synpunkter på markanvändningsrättigheter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

¹²³ Synpunkter från Jåhkågaska tjiellde, Njaarke, Rans, Tuorpon, Jijnjevaerie och Mittådalen samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 148, 149, 151, 152 och 161.

¹²⁴ Synpunkter från Handölsdalens sameby, komm2024/00011/N 2021:02-153.

Statens fastighetsverk menar att upplåtelse av byggnader endast borde kunna tillåtas om den upplåtna byggnaden ska användas för renkötselarbete. Olika former av kommersiell upplåtelse, till exempel för turism eller dylikt, bör enligt Statens fastighetsverk inte tillåtas.¹²⁵

Sveriges Allmänningsskogars Förbund menar att uthyrning eller utlåning av renvaktarstugor inte borde vara tillåten. Detta eftersom en sådan markanvändning inte ligger i linje med renvaktarstugornas syfte. Att öppna för samebyarna att bedriva sådan näringsverksamhet skulle kunna leda till ytterligare inskränkningar i markägarens rådighet och potentiella konfliktytor gentemot annan pågående markanvändning.¹²⁶

Sveaskog har inga synpunkter på att renvaktarstugor lånas eller hyrs ut till personer som inte är samebymedlemmar.¹²⁷

Länsstyrelsen i Norrbottens län menar att terrängkörningen ökar i samband med uthyrning av renvaktarstugor, vilket är ett problem om det rör sig om känsliga områden.¹²⁸ Från länsstyrelsernas håll uppstår det flera frågor om renvaktarstugor skulle kunna hyras ut. Exempel på sådana frågor är om rätten till fritt virke (se kapitel 3) även omfattar hus för uthyrningsändamål. Länsstyrelserna uppmärksammar också att de undantag som gäller för kravet på bygglov i plan- och bygglagen för ekonomibyggnader inte skulle vara tillämpliga om stugan skulle hyras ut, utan då behövs i så fall bygglov. Även i strandskyddslagstiftningen och terrängkörningslagstiftningen finns undantagsregler som kan göra att en renvaktarstuga är tillåten men inte en stuga som används för boende.¹²⁹

2.6 Rätten att uppföra anläggningar och byggnader i norsk rätt

Reindriftsretten ger rätt att disponera mark till nödvändiga stugor och visthus för människor, och till bodar och ställningar som behövs

---

¹²⁵ Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135.

¹²⁶ Synpunkter från Sveriges Allmänningsskogars Förbund, komm2024/00011/N 2021:02-154.

¹²⁷ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

¹²⁸ PM 46 – *Minnesanteckningar från möten* s. 54.

¹²⁹ Synpunkter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

för förvaring av lösöre och matvaror. Rättigheten gäller på utmark. En renskötselutövare har också möjlighet att mot ersättning få en tomt anvisad till sig till bostad om han eller hon inte på något annat sätt kan skaffa sig en bostad som är nödvändig med hänsyn till ett rationellt utövande av renskötseln. Om oenighet uppstår om förutsättningarna för anvisning, val av plats, storlek, avgränsning, villkor eller ersättning avgörs detta av jordskifteretten (det vill säga en domstol). Tomter, byggnader och anläggningar som används med stöd av dessa regler får inte utan regeringens godkännande och markägarens samtycke användas till något annat ändamål än renskötsel eller överlåtas till andra än renskötselutövare som uppfyller förutsättningarna för att få utöva rätten.¹³⁰

Reindriftsretten ger även rätt att uppföra arbets- och spärrstängsel, slaktanläggningar, broar och andra anläggningar som är nödvändiga för renskötseln. Stängsel och anläggningar får inte placeras så att de är onödigt förfulande eller är till väsentlig skada eller olägenhet för markägaren eller andra berättigade intressen. Staket och anläggningar för stadigvarande bruk får inte uppföras utan godkännande av regeringen. En större anläggning kan godkännas först efter att en sakkunnig har värderat de samlade miljömässiga effekterna jämfört med rennäringens behov av anläggningen. Om markägaren och eventuella nyttjanderättshavare inte ger sitt samtycke kan departementet ge tillstånd till att anläggningen uppförs mot ersättning för skada och olägenhet som jordskifteretten fastställer. Statsförvaltaren (motsvarigheten till länsstyrelsen) kan förelägga att stängsel och anläggningar som inte uppfyller dessa krav tas bort eller ändras. Om detta inte efterföljs i rätt tid kan statsförvaltaren vidta sådana åtgärder omedelbart på bekostnad av den som är ansvarig för stängslet eller anläggningen.

Regeringen kan utfärda närmare bestämmelser om hur staket och andra anläggningar ska placeras och utformas. Regeringen kan också utfärda bestämmelser om underhåll av permanenta staket och anläggningar, och om skyldighet att ta bort staket och anläggningar som inte hålls i visst skick eller som inte längre är i bruk.¹³¹

---

¹³⁰ 3 kap. 21 § reindriftsloven.

¹³¹ 3 kap. 24 § reindriftsloven.

2.7 Praxis och tidigare förslag

Nedan redogörs för något av det som har sagts i praxis och tidigare utredningar om rätten att uppföra byggnader och anläggningar.

Rättsfall

Det finns några rättsfall som gäller renvaktarstugors utformning. Ett exempel är en dom från Mark- och miljödomstolen vid Umeå tingsrätt som handlade om ett föreläggande om rivning av en renvaktarstuga. Stugan hade byggts utan bygglov, och frågan i målet var om detta var tillåtet på grund av att stugan med hänsyn till dess utformning, utförande och konstruktion kunde anses vara en sådan ekonomibyggnad som är undantagen kravet på bygglov. Stugan var ungefär 8 x 12,2 meter med en boarea om drygt 50 kvm. Därutöver fanns vissa förrådsutrymmen med separata ingångar och utedass, vedbod och badtunna. Mark- och miljödomstolen uttalade att det förhållandet att renvaktarstugor används för övernattning måste beaktas vid bedömningen av vilka funktioner och vilken storlek, standard och utformning som kan tillåtas för en renvaktarstuga utan att den förlorar möjligheten att vara en ekonomibyggnad. Domstolen ansåg att en renvaktarstuga som används för övernattning och behövs för rennäringens bedrivande i vart fall måste tillåtas innefatta grundläggande bostadslika funktioner som utrymmen för sömn och vila, matlagning, hygien och förvaring samt att den har en grundläggande standard i övrigt. Vidare menade domstolen att det framstår som naturligt att renvaktarstugor är utformade enligt en tidsenlig standard och att stugorna anpassas efter den enskilde renskötarens och samebyns behov i det enskilda fallet. Domstolen bedömde sammanfattningsvis att stugans utförande inte utgjorde hinder mot att betrakta den som en ekonomibyggnad, varför den var undantagen från kravet på bygglov. Den behövde alltså inte rivas.¹³²

Ett annat rättsfall från samma domstol handlade om en renskötare som ville anlägga en trekammarbrunn i anslutning till en renvaktarstuga i ett naturreservat. Domstolen bedömde att det krävdes dispens från naturreservatsföreskrifterna för att bygga en

---

¹³² Mark- och miljödomstolen, mål nr P 341-17 s. 20 ff. Domen överklagades men beviljades inte prövningstillstånd i Mark- och miljööverdomstolen.

sådan trekammarbrunn, men att det fanns skäl att meddela dispens. Detta eftersom renskötarens behov av att vistas i renvaktarstugan dygnet runt under längre tidsperioder gjorde att det fanns ett tungt vägande enskilt intresse av att stugan utrustades med funktioner för personlig hygien och tvätt. Vid bedömningen la domstolen särskild vikt vid det omfattande nyttjandet av renvaktarstugan, avståndet till andra inrättningar för hygien och att anställd personal skulle vistas i stugan.¹³³

Rennäringspolitiska kommittén

Rennäringspolitiska kommittén föreslog inga förändringar i fråga om rättigheterna att uppföra anläggningar och byggnader med stöd av renskötselrätten. Enligt kommitténs förslag skulle fler sameer ha rätt till medlemskap i samebyar, men de nya medlemmarna (som inte bedrev renskötsel) skulle inte få tillgång till de rättigheter som följer av renskötselrätten, som exempelvis rätten att uppföra stugor.¹³⁴

Sametingets styrelse

Sametingets styrelse har lagt fram ett förslag om att samebyns årsstämma ska vara det organ som godkänner platser för byggnader och anläggningar och beslutar i frågor om ansökningar av eventuella bygglov, undantaganden från strandskyddsregler och liknande. Samebyns årsstämma ska enligt förslaget kunna delegera ansvaret till styrelsen. Samebyns godkännande ska enligt förslaget krävas för att en byggnad ska få hyras ut. Sametinget föreslås vara överklagandeinstans för samebyns beslut.¹³⁵

Sametingets styrelse anser att rättigheten att uppföra renvaktarstugor ska utformas på följande sätt. En renägande medlem som har behov av en byggnad har rätt att uppföra en renvaktarstuga för att användas i renskötsel, jakt och fiske för sig och sin familj. Vidare ska en medlem i samebyn som lever och verkar i samebyns område och bedriver samisk traditionell näringsutövning och har en

¹³³ Mark- och miljödomstolens mål nr M 3164-21 från den 27 oktober 2022 s. 9 f. Domen överklagades inte.

¹³⁴ SOU 2001:101 s. 434, 436 och 525.

¹³⁵ Sametingets styrelsens förtydligande av Sametingets förslag, 2024, Sametingets dnr. 1.3.8-2021-985, s. 8.

betydande del av sin utkomst från jakt och fiske, samt har behov av en byggnad, ha rätt att med samebyns godkännande uppföra en byggnad att användas för övernattning vid näringsfång och kulturutövning. Detsamma gäller en sådan medlem med samisk livsföring som har en betydande del av sin eller sin familjs samiska hushållning från jakt och fiske. En medlem ska också ha rätt att återuppbygga och restaurera befintliga visten, renvallar eller byggnader, som har använts av dennes släkt inom samebyns område, att brukas av sig och sin familj.¹³⁶

---

¹³⁶ Sametingets styrelses förtydligande av Sametingets förslag, 2024, Sametingets dnr. 1.3.8-2021-985, s. 7 f.

3 Ta virke och bränsle

Med renskötselrätten följer en rätt att ta virke och bränsle i flera olika situationer.

3.1 När ersättning ska betalas för virket

Oavsett på vilken grund virket tas gäller en generell regel om att samebyn eller renskötaren som tar virke i vissa fall behöver betala ersättning, i andra fall inte.

Ingen ersättning behöver betalas för skog om den avverkas

- på kronomark som står eller vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition,
- på mark som vid avvittringen har utlagts till allmänningsskog eller
- även i andra fall om skogen utgörs av växande lövträd som tas
  - i lappmarkerna,
  - på renbetesfjällen samt
  - i de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete.

Om skog avverkas i några andra fall än som har nämnts här behöver den som utnyttjar virkesrätten betala ersättning. Ersättning ska lämnas för rotvärdet av de växande träd som tas. Om någon överenskommelse inte kan nås om ersättningen kan länsstyrelsen på

begäran av någon part utse en person för att försöka förlika parterna.¹³⁷

Reglerna om ersättning gäller för alla former av virke som får tas. I 17–19 §§ rennäringslagen framgår i vilka situationer som virke eller bränsle får tas.

3.2 När virke får tas

För det första får skog avverkas om det behövs till en sådan anläggning eller byggnad som har beskrivits i kapitel 2, det vill säga en anläggning eller byggnad som behövs för renskötseln. Det framgår inte i lagen om det är samebyn eller byns medlemmar som har denna rätt.

För det andra får samebymedlemmar för eget behov ta bränsle och slöjdvirke.

Båda dessa nyttjanderätter gäller på

- de delar av betesområdet som hör till lappmarkerna och renbetesfjällen och
- de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåttna till renbete.

På sådan mark får alltså virke och bränsle tas, men växande barrträd får endast avverkas efter anvisning från markens ägare eller brukare.

Dessutom gäller rättigheterna på sådan mark i samebys betesområde som ligger utanför lappmarkerna och renbetesfjällen, men där får samebyn eller samebymedlemmen endast ta torra träd, vindfällen, skogsavfall, tall- och grantjur eller, för tillfälligt behov, lövträd som växer på utmark (med tall- och grantjur menas kådigt och hårt virke från ett lutande eller krokigt träd). När det gäller rätten att ta bränsle har även en samebymedlem som tillfälligt uppehåller sig i en annan samebys betesområde i samband med renskötseln rätt att ta bränsle där för eget behov.

För det tredje har samebymedlemmar rätt att ta virke till uppförande eller ombyggnad av familjebostad. Den här nyttjanderätten gäller

---

¹³⁷ 21 § rennäringslagen.

- i byns betesområde på kronomark som står eller vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition och
- på mark som vid avvittring har utlagts till allmänningsskog.

Avverkning får i båda dessa fall ske endast efter anvisning av markägaren.

3.3 Användning

Av de olika yttranden med synpunkter som har inkommit framkommer att samebymedlemmarna utnyttjar *rätten att ta bränsle och slöjdvirke* under alla årstider och i hela sina byområden. I vissa fall samråder de med markägaren innan de tar bränsle. Sådana samråd sker vanligen om större kvantiteter bränsle tas, exempelvis när en samebymedlem vill ta husbehovsved för uppvärmning av sin bostad. I sådana situationer kontaktar samebymedlemmen Statens fastighetsverk respektive Sveaskog, om det är någon av dessa som är markägare.¹³⁸ Statens fastighetsverk har en rutin för hur rätten att ta bränsle ska hanteras. Enligt rutinen har det betydelse vilken typ av byggnad det är som bränslet ska användas till. Behovet av virke som ska användas som ved till familjebostad, renvaktarstuga eller andra för renskötseln nödvändiga bostadsutrymmen ska enligt rutinen tillgodoses av den markägare inom vars område bostaden är belägen. För andra byggnader än familjebostad gäller enligt rutinen att växande barrträd får avverkas endast efter anvisning av markens ägare eller brukare, om inte annat medges.¹³⁹

Även *rätten att ta bränsle i grannsamedbyars områden* utnyttjas frekvent och anses av samebyarna som mycket viktig. Det kan till exempel handla om att torrt bränsle plockas i närområdet i samband med kalvmärkning och renskiljningar hos grannsamedbyar. Under långa arbetsdagar behöver renskötarna kunna göra upp eld för att laga mat, värma sig eller torka blöta kläder.¹⁴⁰

När det gäller *rätten att avverka skog för virke till en anläggning eller byggnad* som behövs för renskötseln utnyttjas den av

¹³⁸ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

¹³⁹ PM om Statens fastighetsverks skyldighet enligt rennäringslagen att fritt utsyna virke, dnr 225-635/01 s. 2 och 3.

¹⁴⁰ Synpunkter från bland andra Rans, Jähhågaska tjiellde och Jijnjevaerie samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 151 och 155.

samebyarna, men av naturliga skäl sker det mindre frekvent än rätten att ta bränsle. *Rätten att ta virke till familjebostad* utnyttjas också. Samebyarna som har yttrat sig beskriver att dessa nyttjanderätter används kontinuerligt. Någon sameby skriver att det dock inte är så ofta, eftersom det är relativt sällan som någonting byggs. En annan sameby beskriver att bland annat näver och bågstänger används till traditionella byggnader.¹⁴¹ Sveriges Allmänningsskogars Förbund uppger att virkesuttag för olika typer av byggnader och stängsel sker med stöd av bestämmelsen inom samtliga av de norrbottniska allmänningar som ingår i förbundet.¹⁴²

Rent praktiskt beskriver Sveaskog att rätten att ta virke för byggnader och anläggningar utnyttjas på följande sätt. Den samebymedlem som vill ta virke kontaktar Sveaskogs medarbetare lokalt. Oftast gäller förfrågan uppförande av renvaktarstuga eller bod, men ibland efterfrågas virke till större byggnationer såsom garage eller familjebostad. Sveaskog begär då in ett underlag för byggnation och ett intyg om samebymedlemskap. Virket avverkas och fraktas sedan till en av samebymedlemmen angiven plats, oftast ett lokalt sågverk. Samebymedlemmen står för den faktiska kostnaden för avverkning och transport.¹⁴³

Statens fastighetsverk och länsstyrelserna beskriver att den praktiska hanteringen kan skilja sig åt beroende på vilken länsstyrelse som är ansvarig. Ofta inleds processen med att en ansökan om att ta virke lämnas in till länsstyrelsen. Länsstyrelsen utreder sedan om den som ansöker tillhör samebyn och om rennäringslagens krav i övrigt uppfylls. Därefter samråder länsstyrelsen med Statens fastighetsverk i ärendet, som anger var och hur avverkning kan ske.¹⁴⁴ Förfarandet sker enligt en av Statens fastighetsverk framtagna rutin från år 2001 som bland annat beskriver följande.¹⁴⁵

Det lokala distriktet bedömer vilken kvantitet virke som ska utlämnas och kan ta hjälp av byggnadsakkunniga inom Statens

---

¹⁴¹ Synpunkter från bland andra Tuorpon, Jähhågaska tjiellde, Vittangi, Mittådalen, Handölsdalen och Jijnjevaerie samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 149, 151, 153, 155 och 163.

¹⁴² Synpunkter från Sveriges Allmänningsskogars Förbund, komm2024/00011/N 2021:02-154.

¹⁴³ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

¹⁴⁴ Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N 2021:02-135.

¹⁴⁵ Synpunkter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

fastighetsverk. Det är även distriktets sak att utifrån biologiska och drivningstekniska aspekter avgöra var inom den sökandes sameby som virket ska utsynas. Generellt gäller att utsynning av virke ska göras av den markägare på vars mark virket kommer att användas. För byggnader som behövs för renskötseln gäller att virke ska utlämnas fritt till sökanden om byggnaden ska uppföras på mark som förvaltas av Statens fastighetsverk. Om byggnaden ska uppföras på mark som förvaltas av någon annan markägare än Statens fastighetsverk ska ansökan om virke tillställas den som förvaltar marken där byggnaden ska uppföras. Distriktet ska kräva intyg på att byggnaden är nödvändig för renskötseln. Intyget ska lämnas av länsstyrelsen eller av samebyns ordförande eller dess styrelse. Virkesåtgången ska styrkas genom att en kopia på ritningar bifogas till ansökan. Det åligger samebyn att kontrollera att en byggnad som virke har utlämnats till verkligen har uppförts. Även länsstyrelsens rennäringsenhet har möjlighet att kontrollera detta. Vid behov kan distriktet välja att själv utföra kontrollen.¹⁴⁶

För familjebostad gäller, enligt Statens fastighetsverks rutin, att en berättigad sökande kan välja att antingen få erforderlig kvantitet virke utsynad, eller att få kontantersättning (så kallad rotvärdesersättning) från Samefonden. Ansökan om rotvärdesersättning från Samefonden insänds via länsstyrelsen, som tillsammans med ett eget yttrande överlämnar ansökan. Länsstyrelsen ska vid bedömningen av rotvärdesersättningens storlek ta hänsyn till gällande virkespriser, så att rotvärdesersättningen motsvarar värdet av fritt utsynad erforderlig virkeskvantitet. Ansökan om fritt virke tillställs den markförvaltare där byggnaden ska uppföras. Avverkning får endast ske efter anvisning från markägaren.

En samebymedlem som har fått fritt utsynat virke för en familjebostad, men som byggt huset i annat material eller som köpt och uppfört ett hus där allt erforderligt virke ingår, har enligt Statens fastighetsverks rutindokument förverkat rätten till det fria virket från statens mark. Sökanden ska då omedelbart och skriftligt underrättas. Detta gäller både om virket står kvar på rot eller om det redan har avverkats. För att undvika att denna situation uppstår ska det lokala distriktet hos kommunens byggnadsnämnd undersöka

---

¹⁴⁶ PM om Statens fastighetsverks skyldighet enligt rennäringslagen att fritt utsyna virke, dnr 225-635/01 s. 2 och 3.

innehållet i byggnadslovet. Denna kontroll görs innan utsyning av virke sker. Det åligger samebyn att kontrollera att virket har använts till avsett ändamål, men kontrollen kan även utföras av länsstyrelsen eller Statens fastighetsverk.¹⁴⁷

I rutinen står även om andra byggnader av skiftande slag och olika ändamål. En ansökan om fritt virke får bedömas från fall till fall. Bil- och skotergarage eller uthus ligger i gränslandet. Ska en sådan byggnad uppföras på utmark i byns betesområde i anslutning till en renvaktarstuga är det enligt rutinen skäligt att fritt virke utsynas. Gäller det garage eller uthus i anslutning till en familjebostad gäller samma rutin som för familjebostad. Rätt till fritt virke föreligger om garaget eller uthuset inte har räknats med när virke utsynades eller rotvärdesersättning beviljades från Samefonden. Slöjdateljé och turistanläggning är exempel på vad som enligt rutinen inte anses som en erforderlig byggnad för renskötseln, varför fri utsyning av virke inte ska ske för sådana ändamål. Statens fastighetsverk räknar ut hur många kubikmeter virke som får tas ut beroende på byggnadens storlek. Samebyn pekar ut en plats för Statens fastighetsverk, som sedan bandar de träd som får tas. Därefter får den samebymedlem som behöver virket själv bekosta avverkning och transport till sågverk.¹⁴⁸

3.4 Utveckling genom renbeteslagarna

I lagstiftningsarbetet när de olika renbeteslagarna har tagits fram har rätten att ta virke och bränsle beskrivits och preciserats på följande sätt.

3.4.1 1886 års lag

I 1886 års lag framgick rätten till skogsfång i 2 och 3 §§. Där angavs att i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker samt på de i Jämtlands län för lapparna avsatta landen hade lapparna rätt att till eget behov utan betalning använda skogen. På sådana områden i nämnda lappmarker som inte hade bibehållits för lapparna fick de för

---

¹⁴⁷ PM om Statens fastighetsverks skyldighet enligt rennäringslagen att fritt utsyna virke, dnr 225-635/01 s. 3 och 4.

¹⁴⁸ Synpunkter från Jijnjevaerie sameby, komm2024/00011/N 2021:02-151.

uppförande eller ombyggnad av bostad, visthus eller stängsel endast ta växande träd om det först hade skett en anvisning eller utsyning. En sådan anvisning eller utsyning skulle lämnas kostnadsfritt till dem av "vederbörande skogsbetjänt". Anvisning eller utsyning krävdes dock inte om deras stängsel hade blivit olovligen bortförda eller gjorda obrukbara. I så fall fick de bygga nytt stängsel ändå och ta även växande träd för det.

I trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen fick lapparna endast ta torra träd och vindfällen, en och videbuskar, samt för tillfälliga behov växande lövträd på utmark. Om sådan skog tillhörde staten behövde de inte betala för virket. Inte heller på privat mark behövde de betala för torra träd, vindfällen samt en och videbuskar. Om de tog växande lövträd på privatägd skog skulle de dock, om ägaren begärde det, betala en rimlig ersättning. Om man inte kunde enas om hur stor den ersättningen skulle vara skulle tre gode män tillkallas för att avgöra den frågan. De gode människens beslut fick inte överklagas.

Om en lapp tog mer virke än vad som behövdes till hans eget behov, eller om han tog virke i strid med reglerna om anvisning och utsyning, var straffet minst böter om det inte fanns strängare straff i annan lag.

Virke som lapparna vid sina visten lagligen hade använt till kåtor, stängsel eller annat varaktigt bruk, fick jordägaren inte utan lapparnas samtycke föra bort eller göra obrukbart. Om en jordägare bröt mot denna regel var straffet minst böter om det inte fanns strängare straff i annan lag.

1882 års lappkommittés betänkande

I fråga om skogsfång uttalade 1882 års lappkommitté i sitt betänkande att lapparna under sin vistelse i en trakt inte kunde undgå att använda skogen för att kunna uppehålla sig där och utnyttja sina rättigheter. Deras behov omfattade i första hand bränsle samt virke till bostäder, visthus och tältstänger, men även för renhagar och andra sorters stängsel. Till bränsle brukade de i regel ta torr och vindfälld skog, en och videbuskar. För övriga ändamål behövde de bruka även växande träd.¹⁴⁹

---

¹⁴⁹ 1883 års betänkande s. 84.

För att förstå innebörden av lapparnas rätt till skogsfång hänvisades i betänkandet till 8 § i 1873 års avvittringsstadga (se om den i avsnitt 1.2.1). Där framgick att lapparna hade rätt att till hushållsbehov begagna skogen i den mån det var nödvändigt för renbetesrättens utövning. Genom den bestämmelsen ansåg 1882 års lappkommitté att lapparnas behov av skogsförnödenheter i allt väsentligt var tillgodosett. I de trakter i övrigt där lapparna hade rätt att vistas fanns inte någon uttrycklig bestämmelse att hänvisa till. 1882 års kommitté uttalade att det var uppenbart att lapparna på de för dem avsatta landen hade rätt att använda skogen i den mån det behövdes för utövandet av andra rättigheter, och även om detta inte angavs uttryckligen i lagstiftningen så var det ändå medelbart erkänt genom åtskilliga bestämmelser. Även utanför lappmarkerna eller annat lappområde hade lapparna dittills opåtalat fått ta de skogsprodukter som varit nödvändiga för utövandet av renbetesrätten. Gällande rätt ansågs därför vara att lapparna under sin vistelse i trakter där de hade rätt att uppehålla sig med sina renar var befogade att använda sig av skogen i den utsträckning som det var påkallat för utövningen av de andra rättigheterna. Att rättigheten till skogsfång borde bibehållas i den kommande lagstiftningen ansågs uppenbart.¹⁵⁰

Rätten att ta virke och bränsle för eget behov borde enligt lappkommittén vara förenad med de villkor och förbehåll som kunde krävas av skogsvårdshänsyn. Lappkommittén tog upp frågan om lapparna skulle få ta vilken skog som helst för eget behov, eller om de endast skulle få använda skog av något visst slag. Kommittén tog också upp frågorna om lapparna skulle vara skyldiga att lämna gottgörelse för vad de hade använt, och om lapparna skulle vara skyldiga att begära anvisning eller utsyning före avverkning. Ingenting hade dittills sagts om de frågorna i gällande rätt. Dittills hade lapparna utan utsyning och utan att betala tagit vilken skog som helst där de vistades.¹⁵¹

Lapparnas behov av skogsfång beskrevs i betänkandet som ringa. Till bränsle använde de torr och vindfälld skog; inte växande. Tillgången till skog där lapparna vistades beskrevs som god. På statens mark torde lapparna enligt 1882 års kommitté ha rätt att till eget behov använda skog av vilket slag som helst. Samma sak sades

---

¹⁵⁰ 1883 års betänkande s. 84 f.

¹⁵¹ 1883 års betänkande s. 85.

gälla på privat mark i lappmarkerna.¹⁵² På mark utanför lappmarkerna sades att lapparna inte hade behov av skog annat än för tillfälligt behov. De byggde inga kåtor på sådana orter, utan flyttade i stället med tält och medförde tillhörande tältstänger. Inte heller uppförde de där några visthus eller gården, eller hade i övrigt någon användning av växande träd för mer stadigvarande behov. Således ansåg kommittén att lagstiftningen med fog kunde begränsa lapparnas rätt att på privat mark utanför lappmarkerna och renbetesfjällen ta växande träd för annat än tillfälligt behov. Om det någon gång ändå skulle uppstå behov av växande träd för mera stadigvarande användning i sådana områden så ansågs det inte oskäligt att lapparna skulle vara hänvisade till att använda kronoskog eller att söka tillstånd från en privat markägare.¹⁵³

Det ansågs inte heller obilligt mot lapparna att föreskriva att ersättning skulle lämnas för växande träd som togs på privat mark utanför lappmarkerna. Tanken från lappkommitténs sida var att detta skulle undanröja alla anledningar till missnöje och tvister mellan lapparna och de bofasta. Vidare fanns ingen betänklighet mot ett krav på anvisning eller utsyning av tjänsteman eller markägare när lapparna skulle ta växande lövträd till uppförande eller ombyggnad av stängsel, visthus och hus. Det ansågs inte vara betungande för lapparna eftersom virket skulle användas för ett sådant mer stadigvarande och omfattande behov som kunde beräknas på förhand. Villkoret om anvisning eller utsyning kunde dock inte uppställas på de för lapparna avsatta landen.¹⁵⁴

Propositionen till 1886 års lag

Förslagen från 1882 års lappkommitté behandlades vidare i den proposition som låg till grund för 1886 års renbeteslag. I propositionen redovisades yttranden från länsstyrelserna i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län med anledning av 1882 års lappkommittés betänkande. I bilagor till propositionen

---

¹⁵² Till den privata skogsmarken i lappmarkerna hade ägarna inte vidsträcktare dispositionsrätt än vad som var medgivet dem enligt 1 § i förordningen den 29 juni 1866 angående dispositionsrätten över skogen på vissa skattehemman. Förordningen innebar att avverkning utöver husbehov inte fick bedrivas utan föregående utsyning genom skogstjänstemännens försorg.

¹⁵³ 1883 års betänkande s. 85 f. Vid den tiden användes inte begreppet ”renbetesfjäll” utan ”de för dem i Jämtlands län avsatta landen”.

¹⁵⁴ 1883 års betänkande s. 86.

framkom att det hade förekommit en del invändningar mot förslaget från 1882 års kommitté. Exempelvis hade vissa anfört att förslaget skulle ändras på så sätt att privat mark i lappmarkerna skulle likställas med mark utanför lappmarkerna vad gällde rätten till skogsfång, eller att rätten att ta skog borde inskränkas på andra sätt. Departementschefen ansåg dock att bestämmelsen om skogsfång var nödvändig för att lapparna skulle kunna utöva rättigheten att låta sina renar vinterbeta på marker där de av gammal sedvana hade vistats. Till bränsle använde lapparna endast torra träd, vindfällan, en och videbuskar, samt till sina husgeråd och redskap växande björk. Denna användning hade dittills inte blivit motsagd av de bofasta och kunde under de skogsförhållanden som rådde i Norrland inte anses medföra någon uppoffring för de bofasta. Något hinder ansågs under dessa omständigheter inte finnas mot att låta lapparna använda skog på enskild mark vintertid. Däremot sades att lapparnas rätt att använda växande träd utanför lappmarkerna och renbetesfjällen borde inskränkas till lövträd. En sådan begränsning ansågs inte medföra någon olägenhet för lapparna eftersom frisk barrskog i allmänhet inte användes av lapparna för eget behov. Om de skulle medges rätt att ta växande barrträd ansågs det kunna föranleda missbruk.¹⁵⁵

Särskilda utskottets utlåtande från år 1886

Riksdagens särskilda utskott som yttrade sig över propositionen ansåg att lapparnas rätt att ta växande lövträd inte torde omfatta inägor och gjorde ett förtydligande om att rätten endast skulle gälla på utmark. Utskottet gjorde även vissa andra förtydliganden men hade i övrigt inga synpunkter i sak på förslaget.¹⁵⁶

3.4.2 1928 års lag

Reglerna om rätten till skogsfång från 1886 års lag ändrades varken i 1898 års renbeteslag eller i 1917 års lagöversyn. I 1928 års lag gjordes dock flera förändringar som innebar att reglerna om skogsfång blev detaljerat utformade.

---

¹⁵⁵ 1885 års proposition nr 2 s. 37–39.

¹⁵⁶ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande nr 1 från den 2 april 1886, s. 30.

1919 års lappkommitté

1919 års kommitté utformade sina förslag till bestämmelser om skogsfång utifrån de regler som redan gällde, som kommittén ansåg skulle behållas i stort sett oförändrade på kronomark. Vissa ändringar föreslogs dock. På statlig mark i lappmarkerna och på renbetesfjällen infördes en uttrycklig rätt att ta virke till renvaktarstugor (som nämnts i avsnitt 2.4.3 hade lappkommittén föreslagit en uttrycklig rätt att bygga sådana stugor eftersom detta tidigare hade varit omtvistat – stugorna fick dock endast byggas om länsstyrelsen gav tillstånd till det). Dessutom föreslog kommittén ett utökat krav på anvisning och utsyning om virke skulle tas på statlig mark. Ändringarna motiverades av önskemål som framkommit från bland andra Domänstyrelsen och revirförvaltare om att krav om anvisning eller utsyning stämde väl överens med en rationell skogshushållning.¹⁵⁷

1919 års kommitté beskrev ändringarna som att det inte innebar någon ändring i själva rätten till skogsfång, utan mer i fråga om sättet att tillgodogöra sig rätten. Vissa inskränkningar föreslogs även i lapparnas rätt att på privat mark ta bränsle och virke. Inskränkningarna innebar vissa villkor om anvisning, samtycke från markägaren och skyldighet att utge betalning till markägaren. Det motiverades av uppfattningen att enskilda markägare inte borde betungas av lapparnas särskilda rättigheter i högre grad än vad som var oundgängligen nödvändigt för att tillgodose lapparnas behov. I det sammanhanget beaktades det att kronans skog fortfarande i vidsträckt omfattning skulle stå öppen för lapparna. 1919 års kommitté beskrev det som att lapparnas rätt till skogsfång kanske var den mest betungande rättigheten för den enskilde markägaren. Beträffande rätten att slöjdvirke föreslogs den gälla även utanför lappmarkerna och renbetesfjällen och beskrev som en bland lapparna sedan gammalt förekommande vana att ta gran- och taltjur.¹⁵⁸

1919 års kommitté föreslog också bestämmelser om att skogsägare vid nyttjande av sin skog skulle visa tillbörlig hänsyn till de rättigheter och förmåner som tillkom lapparna. Detta motiverades av att det hade förekommit på sina håll att skogsägare hade nyttjat sin skog på ett sätt som i onödan hade förnärat

---

¹⁵⁷ SOU 1923:51 s. 80 och 111 f.

¹⁵⁸ SOU 1923:51 s. 80 och 111 f.

lapparnas intressen, till exempel genom att avverka träd som lapparna avsiktligen hade lämnat i ringgården och liknande. Dessutom föreslog lappkommittén ett förtydligande om att virke som utsynades eller anvisades till lapparna skulle vara fullt lämpligt för sitt ändamål.¹⁵⁹

Propositionen till 1928 års lag

De förändringar som under det fortsatta lagstiftningsarbetet gjordes i förslagen om skogsfång från 1919 års kommitté var i huvudsak redaktionella och innebar att man förde ihop kommitténs förslag om separata regler för skogs- respektive fjällappar till en gemensam lag. En viss skärpning gjordes också på så sätt att kravet på anvisning och utsyning på statlig mark gjordes mer omfattande än i kommitténs förslag. Detta motiverades med att det inte skulle medföra några praktiska olägenheter.¹⁶⁰ Dessutom föreslogs ett uttryckligt förtydligande om att rätten att ta virke inte fick utnyttjas till den egna fastigheten – något man ansåg inte var en ändring i förhållande till kommittéförslaget eftersom det enligt det inte fanns någon rätt att ta virke för en egen fastighet.¹⁶¹

Ytterligare en förändring som gjordes i förhållande till kommittéförslaget var att det föreslagna kravet på skogsägaren att visa hänsyn till lapparnas rättigheter togs bort. Departementschefen ansåg att det inte behövdes något sådant generellt stadgande.¹⁶²

Lagutskottet

1919 års lappkommitté hade i sina förslag likställt allmänningsskogar med enskild mark. Riksdagens första lagutskott justerade i skogsfångsbestämmelserna på så sätt att rättigheter till skogsfång utan ersättning skulle tillförsäkras lapparna på samtliga områden som vid avvittringen i Norrbottens och Västerbottens län hade lagts ut till allmänningsskog. Det viktigaste enligt utskottet var att

---

¹⁵⁹ SOU 1923:51 s. 112 f.

¹⁶⁰ Prop. 1928:43 s. 20 och 125–128.

¹⁶¹ Prop. 1928:43 s. 129.

¹⁶² Prop. 1928:43 s. 22 och 133.

lapparna där skulle ha rätt att använda skogen i samma omfattning som på mark under kronans omedelbara disposition.¹⁶³

Lagens bestämmelser

Reglerna om skogsfång låg i 45–54 §§ i 1928 års lag. Inledningsvis framgick att på kronomark under kronans omedelbara disposition, och i områden som vid avvittringen hade lagts ut till allmänningskog, hade en lapp (med vilket avsågs en medlem i en lappby) rätt att använda skogen för sitt eget behov av virke, dock med ett antal begränsningar.

Som nämnts i avsnitt 2.4.3 infördes genom 1928 års lag en uttrycklig rätt att uppföra renvaktarstuga eller en liknande bostadsbyggnad i den mån det behövdes för renskötselns bedrivande. En sådan stuga fick dock uppföras först efter en tillståndsprovning hos länsstyrelsen. Virke fick tas till en sådan stuga under vissa förutsättningar. Ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen fick virke till uppförande, underhåll eller ombyggnad av en stuga endast tas efter anvisning eller utsyning.

Samma krav gällde om växande träd skulle tas till stängsel. Mellan odlings- och lappmarksgränsen gällde samma krav, men dessutom krävdes där anvisning eller utsyning om växande barrträd skulle tas till en kåta eller bod. Utanför lappmarkerna och renbetesfjällen var det endast tillåtet att ta torra träd, vindfällen, skogsavfall, en- och videbuskar samt även för tillfälligt behov växande lövträd på utmark. För slöjdvirke fick det dessutom tas tall- och grantjur.¹⁶⁴

På privat mark (undantaget allmänningskog), kommunal mark, och kronomark som inte stod under statens omedelbara disposition (med vilket här avsågs att den var arrenderad) fanns också en rätt att ta virke. Om sådan mark låg ovanför odlingsgränsen eller på renbetesfjällen fick en lapp till eget behov ta virke och bränsle i samma omfattning som på statlig mark och allmänningsskogar, förutom att virke inte fick tas till uppförande eller ombyggnad av en stuga om inte markägaren samtyckte till det. Om växande träd skulle tas till andra byggnader eller anläggningar krävdes anvisning eller utsyning. Vissa särskilda regler fanns för fjäll- respektive

---

¹⁶³ Första lagutskottets utlåtande nr 29 år 1928, s. 19 f.

¹⁶⁴ 45 § 1928 års lag (SFS 1928:309).

skogslappar i fråga om vilket virke som fick tas nedanför odlingsgränsen.¹⁶⁵

För virke som togs på mark under kronans omedelbara disposition eller i allmänningsskogar krävdes ingen betalning. På annan mark skulle den lapp som tog virke betala ersättning för det. Om parterna inte kom överens om ersättningens belopp kunde länsstyrelsen utse en värderingsman. På privat mark gällde också att länsstyrelsen kunde förbjuda lapparna att ta bränsle om deras nyttjande av rätten var synnerligen betungande för markens ägare eller brukare.¹⁶⁶

En lapp som ägde eller brukade en fastighet, eller var i tjänst hos någon som ägde eller brukade en fastighet, fick inte utnyttja sin rätt att ta virke enligt lagen för den fastighetens behov av virke till byggnader, stängsel, bränsle eller något annat ändamål.¹⁶⁷ Virket fick alltså tas till renvaktarstugor och ”därmed jämförliga” bostadsbyggnader som behövdes för renskötseln, men inte till den egna eller arrenderade bostadsfastigheten.

Regeringen kunde förbjuda lapparnas avverkning för viss tid om det på grund av den fanns en uppenbar fara för skogens bevarande eller återväxt.¹⁶⁸ Virke som en lapp hade tagit med stöd av lagen och använt eller lagt upp till framtida användning, fick inte utan hans samtycke bortföras eller göras obrukbart. Om ett stängsel som en lapp hade byggt efter att ha fått virke anvisat eller utsynat åt sig hade blivit olovligen bortfört eller gjort obrukbart hade lappen rätt att utan anvisning eller utsyning från samma skog ta vad som var oundgängligen nödvändigt för att bygga ett nytt stängsel.¹⁶⁹

Det fanns också förhållandevis detaljerade bestämmelser om hur lapparna skulle förfara vid avverkning – bland annat var de skyldiga att följa de villkor som en skogstjänsteman hade bestämt i samband med utsyningen eller anvisningen. Vidare fanns en bestämmelse om att det virke som utsynades eller anvisades till lapparna skulle vara fullt lämpligt för det avsedda ändamålet, och, om möjligt, lätt tillgängliga för den lapp som skulle ha det.¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ 46 § 1928 års lag.

¹⁶⁶ 47 och 48 §§ 1928 års lag.

¹⁶⁷ 49 § 1928 års lag.

¹⁶⁸ 51 § 1928 års lag.

¹⁶⁹ 52 § 1928 års lag.

¹⁷⁰ 53 och 54 §§ 1928 års lag.

3.4.3 1971 års lag

De bestämmelser som i dag reglerar rätten till skogsfång i 1971 års lag har beskrivits i avsnitt 3.1 och 3.2. Några väsentliga ändringar har inte gjorts i fråga om bestämmelserna sedan år 1971, förutom att man med begreppet kronomark har jämställt sådan mark som vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition (det vill säga marker som staten har bolagiserat).

1964 års rennäringsakkunniga

I det betänkande som togs fram av 1964 års rennäringsakkunniga beskrevs rätten till skogsfång enligt följande.

1928 års lagregler om samernas skogsfångs rätt var invecklade och svåröverskådliga, vilket berodde främst på att rättigheterna hade differentierats med hänsyn till markens belägenhet och äganderättsförhållanden samt till arten av den bedrivna renskötelsen. Det borde vara möjligt att genomföra en betydande förenkling av regelsystemet utan att för den skull förändra det huvudsakliga innehållet i samernas rättigheter.¹⁷¹

Enligt 1928 års lag hade de renskötande samerna rätt till skogsfång bland annat för att bygga renvaktarstugor. Rättigheten var i realiteten inskränkt till kronomark under statens omedelbara disposition och allmänningsskogar; på annan mark krävdes samtycke av markens ägare eller brukare. Dessutom brukade avverkningsrätten enligt lagen inte utnyttjas eftersom det vid den tiden fanns en möjlighet för de renskötande samerna att med stöd av kungliga brev från år 1948 och 1954 få rotvärdesersättning vid uppförande av familjebostad, det vill säga ett penningbidrag vid uppförande av sådana bostäder. Med stöd av dessa kungliga brev fanns det nämligen möjlighet att byta ut avverkningsrätten enligt renbeteslagen mot ett penningbidrag. 1964 års rennäringsakkunniga antog att ett arrangemang med penningbidrag var att föredra för såväl de renskötande samerna som kronan. Skälet för det var dels att lämpligt virke i dessa trakter förmodligen endast undantagsvis fanns tillgängligt på rimligt avstånd från den tilltänkta byggnadsplatsen, dels att små och slumpmässiga uttag av virke försvårade en långsiktig planering av skogsvården och

¹⁷¹ SOU 1968:16 s. 198.

avverkningarna samt fördyrade administrationen. De rennäringsakkunniga föreslog därför att befogenheten att ta virke till att uppföra eller bygga om en familjebostad skulle upphävas och ersättas med bestämmelser som syftade till att på ett mer tidsenligt sätt underlätta lösningen av den renskötande befolkningens bostadsfråga.¹⁷²

Flertalet av de renskötande samernas bostäder byggdes vid den tiden med hjälp av särskilda förbättringslån som det fanns regler om i en kungörelse från år 1962 (nr 538). För sådana lån var villkoren mycket förmånliga, inte minst eftersom en stor del av lånet var räntefritt. Lånen var riktade till personer med lägre inkomst och avsåg uppförande av bostadshus med en enklare standard. För att skaffa en bostad av högre standard fanns möjlighet för de renskötande samerna, liksom för alla andra, att under vissa förutsättningar få bostadslån med stöd av 1967 års bostadslånekungörelse, men för sådana lån var villkoren betydligt mindre förmånliga.¹⁷³

De rennäringsakkunniga beskrev att man kunde räkna med att den renskötande befolkningen i framtiden alltmera skulle söka sig till befintliga tätorter för att där inrätta familjebostäder, avsedda för användning året om eller i varje fall under större delen av året. Under de tider när renhjordarna betade på längre avstånd från renskötarnas boningsort behövdes tillgång till särskilda renvaktarstugor. Dessa borde enligt de sakkunniga uppföras av samebyn - eventuellt med stöd från det allmännas sida - så att de stod till förfogande för all den arbetskraft som byn anlidade. De rennäringsakkunniga ansåg att man borde ta bort de renskötande samernas möjligheter att ta virke till familjebostäder, och i stället anvisa dem till att ta förbättringslån för att uppföra bostäder. Villkoren för förbättringslånen var enligt de sakkunniga så förmånliga att de kompenserade för rätten att ta virke. Rotvärdesersättning borde även i fortsättningen kunna utnyttjas av de renskötare som önskade ta vanliga bostadslån i stället för förbättringslån.¹⁷⁴

När det gällde övriga virkesrättigheter ansåg de rennäringsakkunniga att de kunde förenklas. Skillnaden i rätt på marker ovanför och nedanför odlingsgränsen, mellan marker under

---

¹⁷² SOU 1968:16 s. 198.

¹⁷³ SOU 1968:16 s. 199.

¹⁷⁴ SOU 1968:16 s. 200.

allmän och enskild disposition samt mellan fjäll- och skogsrenskötsel föreslogs därmed upphöra. Den enda skillnaden som skulle kvarstå var ersättningsreglerna för enskildas marker. Det skulle därigenom säkerställas att sådant virke som var till något värde för en enskild fastighetsägare endast undantagsvis skulle avverkas och att det endast fick ske i avsaknad av lämpligt virke på krono- eller allmänningsskog.¹⁷⁵

Innebörden av avverkningsrätten borde istället enligt de rennäringsakkunniga vara att skog skulle få avverkas dels av en sameby för virkets användande i renskötseln, dels av en samebymedlem för att anskaffa virke till uppförande eller ombyggnad av en annan byggnad än familjebostad, till underhåll av byggnader som tillhörde medlemmen samt till eget behov av bränsle och slöjdvirke. Det var enligt de rennäringsakkunniga inte nödvändigt att i lagtexten göra någon inskränkning i samebyns rätt att tillgodogöra sig virke för användning i renskötseln eftersom de ändamål som angavs i den gällande renbeteslagen endast utgjorde en exemplifiering. När en avverkning skulle omfatta träd som kunde antas ha större värde för ägaren eller från allmän skogsvårdssynpunkt, borde det dock säkerställas att avverkningen skedde på ett lämpligt och skonsamt sätt. All avverkning av växande barrträd som inte skedde i samförstånd med markens ägare eller brukare borde därför äga rum efter anvisning eller utsyning av berörd skogstjänsteman.¹⁷⁶

1964 års rennäringsakkunniga fortsatte att resonera om hur regleringen borde se ut på sedvanerättsområdet, det vill säga på de trakter utanför lappmarkerna och renbetesfjällen där det fanns betesrätt. I dessa områden var rätten till skogsfång enligt den gällande renbeteslagen inskränkt till en befogenhet att ta visst mindervärdigt virke, såsom torra träd, vindfällen, på utmark växande lövträd med mera. Dessutom gjordes vissa skillnader mellan skogs- och fjällsamebyar. Dessa skillnader kunde enligt de rennäringsakkunniga tas bort. I övrigt föreslogs inga ändringar för markerna utanför renbetesfjällen och lappmarkerna.¹⁷⁷

Vidare menade de rennäringsakkunniga att skogsavverkningsrättigheterna som utgångspunkt endast skulle få

---

¹⁷⁵ SOU 1968:16 s. 200 f.

¹⁷⁶ SOU 1968:16 s. 201.

¹⁷⁷ SOU 1968:16 s. 201.

utnyttjas inom den egna byns betesområde. Det innebar att den personkrets som skulle få utnyttja rätten begränsades något jämfört med den då gällande renbeteslagen, vilket bedömdes vara till fördel både för de samer som normalt vistades i trakten och för den bofasta befolkningen. Undantag gjordes dock för renskötande samer som tillfälligt befann sig i en annan samebys byområde på så sätt att de även fortsättningsvis skulle kunna ta bränsle för eget behov under vistelsen där.¹⁷⁸

De rennäringsakkunniga ville inte göra några ändringar av ersättningsreglerna i fråga om virket. I enlighet med vad som redan gällde borde de renskötande samerna ha rätt till virke utan att betala ersättning för det på kronomark och i allmänningsskogar. På annan mark borde de dock betala ersättning för sådant virke som hade ett nämnvärt värde för ägaren. Ersättning skulle enligt de sakkunnigas förslag betalas för växande barrträd som förutsatte anvisning eller utsyning och ersättningen skulle motsvara virkets fulla värde på rot. Ersättning skulle dock i lappmarkerna och renbetesfjällen inte betalas för växande lövträd, torra träd, vindfällen, skogsavfall, en- och videbuskar samt tall- och grantjur. I sådana trakter menade de rennäringsakkunniga att värdet för de sorternas virke uppenbarligen var mycket lågt eller helt obefintligt. Utanför lappmarkerna och renbetesfjällen borde ersättning dock liksom tidigare betalas vid avverkning av växande lövträd samt tall- och grantjur på enskild och kommunal mark. Även i dessa fall borde ersättningen avse virkets fulla värde på rot. Möjligheten för länsstyrelsen att utse en värderingsman om parterna inte kunde komma överens om ersättningen för virket skulle också behållas från den gällande renbeteslagen.¹⁷⁹

De rennäringsakkunniga ansåg att den möjlighet som fanns att enligt 51 § renbeteslagen förbjuda samebymedlemmars avverkning av växande tall, gran eller björk om en sådan avverkning framstod som olämplig ur skogsvårdssynpunkt skulle föras över till den nya renbeteslagen. Enligt de rennäringsakkunniga behövde det inte anges i bestämmelsen under vilka närmare förutsättningar ett sådant förbud skulle kunna meddelas. Man sa i stället att angelägenheten av

---

¹⁷⁸ SOU 1968:16 s. 201.

¹⁷⁹ SOU 1968:16 s. 202.

att meddela ett förbud i varje särskilt fall noga skulle vägas mot de svårigheter som kunde befaras uppkomma för rennäringsidkarna.¹⁸⁰

I de rennärings-sakkunnigas förslag till ny rennäringslag togs en del bestämmelser om skogsfång i 1928 års lag bort. Ett exempel var bestämmelsen i 49 § 1928 års lag om att den som äger eller brukar en fastighet eller är i tjänst hos en ägare eller brukare av en fastighet inte fick använda sin rätt till skogsfång för fastighetens behov av virke. Den bestämmelsen försatte enligt de rennärings-sakkunniga fastighetsägare i sämre ställning än de samebymedlemmar som hyrde en bostad eller hade sina bostadshus belägna på ofri grund, vilket inte föreföll rimligt.¹⁸¹

Ytterligare en bestämmelse som de rennärings-sakkunniga ansåg kunde tas bort var regeln om att sådant virke som en lapp lagligen hade tagit och använt inte utan hans samtycke fick föras bort eller göras obrukbart av jordägaren eller brukaren. Den bestämmelsen ansågs vara en onödig dubbelreglering eftersom det beskrivna förfarandet sannolikt var brottsligt och skulle kunna bedömas som egenmäktigt förfarande, självtäkt, skadegörelse eller åverkan. Bestämmelserna i 53 och 54 §§ i 1928 års lag, som handlade om vad samerna skulle iaktta för regler vid avverkning samt om förfarandet vid anvisning och utsyning, var enligt de rennärings-sakkunniga av sådan administrativ beskaffenhet att de borde ersättas med en reglering i administrativ ordning och därför utmönstras ur lagen.¹⁸²

Propositionen till 1971 års lag

Så som redovisats ovan lämnade de rennärings-sakkunniga förslag till förändringar som skulle förenkla regelverket utan att, enligt deras bedömning, det huvudsakliga innehållet i samernas rättigheter för den skull ändrades. Bland annat lämnades förslag som gick ut på att rätten att ta virke till familjebostad skulle tas bort och ersättas med möjligheten att beviljas förmånliga statliga lån för familjebostad. Det ska dock noteras att det i 1928 års lag inte fanns någon rätt att ta virke till familjebostad utan en rätt att ta virke till en bostadsbyggnad

---

¹⁸⁰ SOU 1968:16 s. 202.

¹⁸¹ SOU 1968:16 s. 202. Här bör noteras att bestämmelsen enligt sin lydelse inte innebar en sådan skillnad mellan fastighetsägare och andra eftersom både den som ägde och den som brukade en fastighet träffades av förbudet att utnyttja virkesrätten till fastigheten.

¹⁸² SOU 1968:16 s. 202 f.

som var jämförlig med en renvaktarstuga, och denna rätt att ta virke var begränsad på så sätt att man inte fick ta virke till den egna fastigheten eller till en fastighet som man själv brukade. Stugan som virket fick tas till behövde vara nödvändig för renskötseln och fick endast byggas efter en tillståndsprövning enligt 1928 års lag. 1928 års lag tillät alltså rent faktiskt inte att man tog virke till någon familjebostad om man med det avser något annat än en byggnad jämförbar med en renvaktarstuga. 1964 års rennärings-sakkunniga förefaller alltså ha förbisett detta när det föreslogs att den påstådda rätten att ta virke till en familjebostad skulle tas bort. SSR motsatte sig detta förslag och menade att (den påstådda) rätten att ta virke utnyttjades och borde finnas kvar.¹⁸³

Departementschefen angav att han inte var beredd att föreslå att rätten till skogsfång för familjebostad skulle avvecklas i strid med SSR:s vilja. Rätten skulle alltså finnas kvar, men det borde även i fortsättningen vara möjligt att byta rättigheten till virke mot rotvärdesersättning eller viss förmån vid beviljande av bostadslån. Rotvärdesersättningen skulle, på samma sätt som redan gällde, utgå från lappfonden. I övrigt utformades bestämmelserna om skogsfång i huvudsak på det sätt som 1964 års rättssakkunniga hade föreslagit. Det innebar bland annat att skillnaderna som gjordes mellan marker ovanför och nedanför odlingsgränsen, mellan marker under allmän och enskild disposition samt mellan fjäll- och skogsrenskötsel togs bort. Förslaget innebar också att den skogsavverkningsrätt som gällde enligt 17 och 18 §§ i 1971 års lag endast fick utövas inom det egna byområdet. Dessutom innebar det att tillståndsprövningen för att bygga en renvaktarstuga eller därmed jämförlig bostadsbyggnad togs bort och att det infördes en särskild bestämmelse som stadgade att en samebymedlem hade rätt att ta virke till uppförande eller ombyggnad av familjebostad. Den skyldighet som sedan tidigare gällt för samerna att betala ersättning för virke i vissa fall skulle vara kvar i den nya lagen.¹⁸⁴

De nuvarande reglernas innebörd har beskrivits i avsnitt 3.1 och 3.2. De har inte ändrats sedan 1971 års lag infördes förutom att begreppet ”kronomark” har ersatts med ”kronomark som står eller vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition” och förklaringar har lagts in om att rätten gäller på

---

¹⁸³ Prop. 1971:51 s. 164 f.

¹⁸⁴ Prop. 1971:51 s. 165 f.

områden som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten. Som tidigare nämnts motiverades förändringen av markernas bolagisering.

3.5 Rätten att ta bränsle och virke i norsk rätt

I det samiska renbetesområdet i Norge (det vill säga de delar av Finnmark, Troms, Nordland, Trøndelag och Hedmark fylken där renskötande samer sedan gammalt har bedrivit renskötsel) ger reindrifträtten rätt att i samband med renskötseln och för eget bruk ta lövträd, buskar, enar, vidjor, björkris, självtorkade barrträd och torra vindfällen, nedfallna grenar och kvistar, stubbar, näver och bark på både offentlig och privat egendom. Sådant virke får tas om virket ska användas till

- bränsle,
- visthus, kojor, bodar eller ställningar för förvaring av lösöre och matvaror,
- tältstänger, redskap och enklare bruksföremål,
- gården och
- garvning.

Ved från växande lövträd och buskar får inte tas så länge som det på platsen eller i närheten finns annat virke som är tjänligt för ändamålet. Privata markägare kan kräva betalning för växande lövträd. Sådant virkesuttag ska utan dröjsmål anmälas till markägaren. Vid oenighet om betalningen kan jordskifteretten fastställa beloppet. Finnmarkseiendomen kan inte kräva betalning för virket. Inte heller i annat fall kan det krävas betalning för virke som tas med stöd av bestämmelsen.

I den mån det är nödvändigt av hänsyn till skogens bevarande, förnygring eller återväxt eller om det är brist på virke i renbetesdistriktet (motsvarande samebyområdet) kan regeringen begränsa eller helt förbjuda uttag av virke i vissa områden och bestämma att växande träd endast får tas efter utsyning.¹⁸⁵

---

¹⁸⁵ 3 kap. 25 § reindrifträtten. Jämför 4, 6 och 42 §§ samma lag.

3.6 Tidigare förslag

Rennäringspolitiska kommittén föreslog inga ändringar i sak i möjligheterna för samebymedlemmar att ta virke, men däremot att rättigheterna alltid skulle utövas genom samebyn och inte direkt av den enskilde medlemmen. Som skäl för det angavs bland annat att eftersom naturresurserna är begränsade bör inte samebymedlemmarna individuellt kunna nyttja dem som de vill, eftersom de då riskerar att utarmas. En bärande tanke i alla förslag från Rennäringspolitiska kommittén var att samebyn skulle ha ansvaret för förvaltningen av renskötselrätten. Bestämmelserna om att utnyttja rättigheterna i renskötselrätten skulle därför vara utformade så att det blev möjligt för medlemmarna i samebyn att genom gemensamma beslut fördela resurserna mellan sig så att de nyttjades på ett långsiktigt hållbart sätt.¹⁸⁶

Sametingets styrelse har föreslagit att rättigheterna i en ny lag utformas på följande sätt. En medlem som bor i en samebys område ska ha rätt till bränsle på mark som står under statens omedelbara disposition och mark som förvaltas av statliga bolag. Vidare ska en medlem ha rätt att hämta slöjdvirke på mark som står under statens omedelbara disposition och mark som förvaltas av statliga bolag. En medlem som bedriver en traditionell samisk kultur- och näringsutövning ska också ha rätt till virkesuttag för uppförande av en byggnad som används för kultur- och näringsutövandet eller för renskötsel. Vidare ska en medlem som restaurerar sin släkts viste ha samma rätt. Innan rättigheterna att ta virke utnyttjas ska samråd hållas med skogsförvaltaren på anvisat område.¹⁸⁷

3.7 Synpunkter

Samebyarna beskriver att det är viktigt att nyttjanderätten att ta olika former av virke ska kunna utövas även i framtiden.¹⁸⁸ För att traditionell samisk kunskap ska bevaras så måste det även fortsättningsvis vara möjligt att kunna nyttja naturresurser för att

---

¹⁸⁶ SOU 2001:101 s. 436–439.

¹⁸⁷ Sametingets styrelsens förtydligande av Sametingets förslag, 2024, Sametingets dnr. 1.3.8-2021-985, s. 7.

¹⁸⁸ Synpunkter från Vittangi och Jijnjevaerie samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-151 och 163.

bygga kåtor och renskötselanläggningar samt ta bränsle och slöjdivrke.¹⁸⁹

När det särskilt gäller rätten att ta virke för familjebostad vill samebyarna generellt att rättigheten ska finnas kvar i en framtida lag. En sameby menar att rättigheten är livsviktig för rennäringen, särskilt för samebyar som har stora avstånd mellan sommar- och vinterbetesland.¹⁹⁰

Västerbottens Allmäningsförbund anser att det knappast förekommer i praktiken hos förbundet att virkesrätten utnyttjas. Rättigheten upplevs som mycket gammaldags och borde enligt förbundet avvecklas.¹⁹¹

I fråga om rätten att ta bränsle lyfts från flera håll synpunkten att det är oklart hur mycket bränsle som får tas. Samebyarna beskriver det som nödvändigt att rättigheten att ta bränsle också omfattar uppvärmning av renvaktarkojor och liknande platser som används tillfälligt.¹⁹²

Sveaskog har lyft att det av miljöskäl kan vara problematiskt om samebyarna eller deras medlemmar tar torra träd, vindfällan, skogsavfall med mera, eftersom det kan stå i konflikt med skogsvårdslagstiftning, certifieringsregelverk och målsättningar om biologisk mångfald om sådant förs bort från skogen.¹⁹³

SSR efterlyser ett förtydligande i lagen om att rätten att ta slöjdivrke även innefattar slöjd till försäljning och gåvor.¹⁹⁴

3.7.1 Vem som får utnyttja rätten

När det gäller frågan om vem som ska ha rätt att utnyttja virkesrättigheterna – samebyarna eller enskilda medlemmar – anser vissa samebyar att bestämmelserna inte ska ändras mot vad som nu gäller. En sameby menar att samebyn bör vara den som bestämmer hur rättigheterna ska utnyttjas. Beträffande möjligheten att ta mindre kvantiteter virke, som exempelvis bränsle på en annan

---

¹⁸⁹ Synpunkter från Jijnjevaerie sameby, komm2024/00011/N 2021:02-151.

¹⁹⁰ Synpunkter från Vittangi och Rans samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-148 och 163.

¹⁹¹ Synpunkter från Västerbottens Allmäningsförbund, komm2024/00011/N 2021:02-167.

¹⁹² Synpunkter från Vittangi, Jijnjevaerie och Rans samebyar, från skogssamebyarna samlat samt Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131, 148, 151 och 163 samt komm2024/00009/N 2021:02:35.

¹⁹³ Synpunkter från Sveaskog, dnr komm2024/00011/N 2021:02-131.

¹⁹⁴ Minnesanteckningar från möte med SSR den 4 november 2024, komm2024/00011/N 2021:02-175.

samebys område eller slöjdmaterial, anser dock de samebyar som har yttrat sig att det är lämpligt att den enskilde medlemmen får göra det.¹⁹⁵

3.7.2 Geografiskt område

Länsstyrelserna efterlyser ett förtydligande av på vilka marker som rättigheterna att ta virke kan utnyttjas. Det skulle enligt länsstyrelserna underlätta om områdesbegränsningarna i rennäringslagen generellt sett kunde förtydligas och förenklas. Till exempel uppfattas skrivningen ”de delar av betesområdet som hör till lappmarkerna, renbetesfjällen eller de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete” som finns i 17 § rennäringslagen som svårtillämpad. SSR är av samma uppfattning.¹⁹⁶

Samebyarna beskriver att det geografiska området i sig kan anses vara lämpligt avgränsat, men att detta förutsätter att det finns virke där som får användas. Vissa samebyar har inte tillräckligt med statlig skog för att det ska gå att ta ut virke i deras område och det är kostsamt för den enskilda samebymedlemmen med avverkning och transport till sågverk. Transportkostnaderna skulle minska om virket avverkades närmare sågverken på kusten, där det dessutom finns en mer lämplig infrastruktur. För att minska kostnaderna borde det också vara möjligt att ta ut virke utanför renbetesområdet. Det kan hända att exempelvis en myndighet säger nej till en förfrågan om virke med motiveringen att det inte finns någon planerad avverkning i samebys område. En sameby anser att nyttjanderätten borde utvidgas så att den även avser skog som ägs av privata bolag. Från samebyhåll efterlyses också ett förtydligande av vilka platser som avses, exempelvis genom att det tas fram en karta som visar hur markägarförhållandena såg ut år 1992.¹⁹⁷

I fråga om bränsle och virke till familjebostad menar Sveaskog att eftersom behovet inte är kopplat till samebys geografiska område borde det kunna tillgodoses även med virke från andra platser. För

---

¹⁹⁵ Synpunkter från Handölsdalens, Vittangie, Tuorpons, Jåhkägaska tjielldes och Jijnjevaerie samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 151–153 och 163.

¹⁹⁶ Synpunkten gäller samtliga områdesavgränsningar i den nuvarande rennäringslagen.

¹⁹⁷ Synpunkter från Handölsdalens, Rans, Jåhkägaska tjiellde och Jijnjevaerie samebyar samt minnesanteckningar från möte med skogssamebyarna, komm2024/00011/N 2021:02-138, 148, 151 och 153 och komm2024/00009/N 2021:02:35.

Sveaskogs del vore det i vissa fall betydligt enklare att leverera det efterfrågade virket från ett annat område.¹⁹⁸

Skogsindustrierna anser att virkesuttag ska göras på statlig mark och mark som staten äger genom bolag. Allmänningsskogarna ägs huvudsakligen av privata markägare och borde därför undantas från bestämmelsen, menar Skogsindustrierna.¹⁹⁹

3.7.3 Praktiskt förfarande

Flera samebyar beskriver det praktiska förfarandet för att utnyttja virkesrättigheterna är komplicerat, och efterlyser förenklingar och förtydliganden. Samebyarna beskriver att de är hänvisade till markägarna, som har sina egna förfaranden och bedömningar av hur mycket virke som går åt. Ibland efterlyser markägarna dokumentation som exempelvis byggritningar för att beräkna virkesåtgången, men ibland inte. Samebyarna efterlyser en enhetlighet. Samebyarna framför också att medlemmarna borde få sköta avverkningsenheten själva om de uppfyller de generella krav som finns för att fälla träd, till exempel motorsågsbehörighet. Avverknings- och transportkostnader faktureras annars samebyarna av markägaren. Dessa kostnader är höga. En sameby upplever att skogsbolagen försöker undandra sig skyldigheten att tillgodose renägarnas rätt att ta virke. Detta trots att samebyarnas förfrågningar inte rör särskilt stora volymer jämfört med vad skogsbolagen omsätter.²⁰⁰

SSR framför att det behöver förtydligas i en ny lag hur myndigheterna ska tillgodose medlemmarnas rätt att ta virke. Det förekommer att myndigheter ställer ytterligare krav som inte framgår av lag för att lämna ut virke.²⁰¹

Även från myndigheternas håll efterlyses förtydliganden. Särskilt bestämmelsen om rätt att ta virke till familjebostad beskrivs som svårtillämpad. Från markägarhåll efterlyses förtydliganden om vilken typ av bostad och vilken mängd virke det rör sig om, samt hur många bostäder som får uppföras och under vilken tid. Sveaskog

¹⁹⁸ Synpunkter från Sveaskog, dnr komm2024/00011/N 2021:02-131.

¹⁹⁹ Synpunkter från Skogsindustriernas expert i Renmarkskommittén.

²⁰⁰ Synpunkter från Jähhågaska tjelldes, Rans och Njaarke samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 148 och 161.

²⁰¹ Minnesanteckningar från möte med SSR den 4 november 2024, komm2024/00011/N 2021:02-175.

frågar sig vilken relevans nyttjanderätten har i dag. Även länsstyrelserna ifrågasätter behovet av att ta virke för familjebostad, eftersom sameby medlemmarnas bostadshus nuförtiden inte är kopplade till deras renskötsel.²⁰²

Naturvårdsverket efterlyser att staten fortsatt tar ett gemensamt ansvar genom Statens fastighetsverk, Naturvårdsverket och Sveaskog för att tillgodose de samiska markanvändningsrättigheterna när det gäller uttag av ved och virke. Sådana uttag bör undvikas i områden där skogsbruk inte är tillåtet, som exempelvis i nationalparker.²⁰³

Sveaskog anser att rutiner för samråd och dokumentation med berörda markägare borde tydliggöras, liksom ömsesidiga hänsynsregler vid virkesuttag.²⁰⁴ Länsstyrelserna menar att det alltid borde finnas en samrådsplikt innan virkesuttag sker i skyddade områden. Där kan det också krävas dispens från reservatsföreskrifter för att virke ska kunna tas.²⁰⁵

Det är enligt Statens fastighetsverk svårt att veta hur virkesrättigheterna får utnyttjas och svårt att kontrollera att det görs på rätt sätt. Det är också oklart om myndigheterna har ett tillsynsansvar i detta avseende.²⁰⁶

---

²⁰² Synpunkter från Sveaskog och länsstyrelserna, komm2024/00011/N 2021:02-129 och 131 samt från Skogsindustriernas expert i Renmarkskommittén.

²⁰³ Synpunkter från Naturvårdsverket, dnr komm2024/00011/N 2021:02-129

²⁰⁴ Synpunkter från Sveaskog, Komm2024/00011/N 2021:02-131.

²⁰⁵ Synpunkter från Länsstyrelsen i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, dnr Komm2024/00011/N 2021:02-129.

²⁰⁶ Synpunkter från Statens fastighetsverk, Komm2024/00011/N 2021:02-135.

4 Fälla lavbevuxna träd

Samebyarna har rätt att fälla lavbevuxna träd, om det är oundgängligen nödvändigt för att skaffa foder till renarna. I första hand får torra eller oväxtliga träd fällas. Nyttjanderätten gäller i byns betesområde för en sameby. Sådan avverkning ska om möjligt ske efter anvisning av markens ägare eller brukare.²⁰⁷

Liksom för de andra rättigheterna till skogsfång behöver ingen ersättning betalas för lavbevuxna träd som fälls

- på kronomark som står eller vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition,
- på mark som vid avvittringen har utlagts till allmänningskog eller
- utgörs av växande lövträd som tas
  - i lappmarkerna,
  - på renbetesfjällen samt
  - i de områden i Jämtlands och Dalarnas län som vid utgången av juni 1992 tillhörde staten och var särskilt upplåtna till renbete.

Om skog avverkas i några andra fall än de som har nämnts här behöver den som utnyttjar virkesrätten betala ersättning. Ersättning ska lämnas för rotvärdet av de växande träd som fälls. Om någon överenskommelse inte kan nås om ersättningen kan länsstyrelsen på begäran av någon part utse en person för att söka förlikna parterna.

Flera samebyar beskriver att rätten att fälla lavbevuxna träd nyttjas flitigt. Vissa samebyar beskriver att rätten inte utnyttjas så ofta men kan vara en ytterst viktig funktion för rennäringen i

---

²⁰⁷ 20 § rennäringslagen.

framtiden. Myndigheterna, Sveaskog och Västerbottens Allmäningsförbund beskriver att rättigheten utnyttjas på deras marker i varierande utsträckning. Statens fastighetsverk skriver att rättigheten utnyttjas men att myndigheten inte tillfrågas i förväg.²⁰⁸

En sameby beskriver det praktiska förfarandet enligt följande. Om träd behöver fällas så kontaktas markägaren, som berättar vilka träd som får fällas i första hand. I vissa fall har markägaren velat ha stammarna av de fällda träden när renarna har flyttat till andra marker. Då har markägaren fått koordinater som visar trädens placering, eller så har samebyns medlemmar dragit trädstammarna till en lämplig plats.²⁰⁹

4.1 Utveckling genom renbeteslagarna

I lagstiftningsarbetet när de olika renbeteslagarna har tagits fram har rätten att fälla lavbevuxna träd beskrivits och preciserats på följande sätt.

4.1.1 1886 års lag

I 1886 års lag följde rätten att fälla lavbevuxna träd av lapparnas rätt att använda skogen, som har beskrivits i avsnitt 2.4. I lagen preciserades det inte hur skogen fick användas. 1882 års lappkommitté konstaterade rent allmänt, i ett avsnitt om hur renskötsel gick till, att om det var svåra tider för renskötseln med låst bete hände det att lapparna fällde lavbevuxna träd som nödfoder till renarna.²¹⁰ I propositionen redogjordes också för att detta förekom. Länsstyrelsen i Norrbottens län menade i sitt remissvar över lagförslaget att det inte borde tas in något särskilt stadgande om lapparnas rätt till lavtäkt i lagen, utan de allmänna reglerna om skogsfång ansågs vara tillräckliga. Det ansågs svårt att utforma en lagregel som inte skulle missbrukas av personer som i största allmänhet ville fälla skog. Man kunde till exempel tänka sig att sågverksägare eller andra skulle skaffa stora renhjordar och hugga

²⁰⁸ Synpunkter från samebyar, Sveaskog, Statens fastighetsverk, länsstyrelserna och Västerbottens Allmäningsförbund, komm2024/00011/N 2021:02-129, 131, 135, 149, 151–153 och 163.

²⁰⁹ Synpunkter från Handölsdalens sameby, komm2024/00011/N 2021:02-153.

²¹⁰ 1883 års betänkande s. 63.

ner massor av skog under förevändning att renarna inte kunde livnäras på något annat sätt, menade länsstyrelsen. Länsstyrelsen i Norrbottens län anförde också att den skog som höggs ner för att skaffa mat till renar inte var av någon betydande mängd eller beskaffenhet. Lapparna brukade nämligen bara hugga sådana träd till att föda dragrenar eller kanske vajor under kalvningstiden. Dessutom var lavträden både gamla och tvinande och därför praktiskt taget värdelösa. Vidare fällde lapparna aldrig lavbevuxna träd i onödan. Den typen av nedhuggning kunde därför inte utgöra någon fara för skogarnas bestånd eller för värdefull avverkning. Låst bete ansåg länsstyrelsen inte var något större problem eftersom de trakter där renarna kunde beta var så vidsträckta och omväxlande. Man kunde därför inte anta att låst bete skulle bildas överallt. Omfattande avverkningar hade också gjort att behovet för lapparna att själva fälla lavbevuxna träd hade minskat, eftersom renarna kunde beta av sådant som hade lämnats kvar på hyggarna. Således ansågs inte lapparnas behov av lavskog innebära någon fara för skogarnas bestånd, eller för värdefull skog.²¹¹

Länsstyrelsen i Västerbottens län ansåg att rätten till skogsfång var alltför vidsträckt såsom den föreslogs i betänkandet. Enligt länsstyrelsen förekom det att lappar fällde lavbevuxna träd i alltför stor omfattning och därför menade man att det var nödvändigt att i lagen införa ett förbud för lapparna att fälla lavbevuxna träd för mat åt renarna.²¹²

Några av de ledamöter i Högsta domstolen som yttrade sig över lagförslaget ansåg att det i lagen borde tydliggöras att lapparna endast fick fälla växande träd när det var oundgängligen nödvändigt för renarnas uppehälle.²¹³ I propositionen föreslogs dock ingen sådan ändring. Där beskrevs att lapparnas behov av att även utanför lappmarkerna och renbetesfjällen ibland fälla lavbevuxna träd för att under flyttningarna få lav till renarna ytterst sällan förekom, eftersom skogsavverkningen hade tagit fart på flera platser i Norrland. I sådana undantagsfall när det ändå blev nödvändigt att fälla lavbevuxna träd ansågs att lapparna kunde hänvisas till att

---

²¹¹ 1885 års proposition, bilagan med utlåtanden från Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i Norrbottens, Vesterbottens och Jemtlands län, s. 4–6.

²¹² 1885 års proposition, bilagan med utlåtanden från Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i Norrbottens, Vesterbottens och Jemtlands län, s. 21 f.

²¹³ 1885 års proposition, bilagan med utdrag af protokollet öfver lagärenden, hållet uti Kongl. Maj:ts Högsta Domstol den 21 november 1884, s. 16.

komma överens med markägaren om vad som behövde huggas. I lappmarkerna föreslogs dock att lapparna skulle få ta växande barrträd för eget behov, i vilket alltså ingick även ett behov av att fälla dem för lavens skull. Departementschefen ansåg att det inte fanns någon risk för att rättigheten skulle missbrukas eftersom lapparna inte skulle lägga ner arbete i onödan på att fälla träd. Dessutom bedrev de bofasta skogsavverkningar i så stor utsträckning att behovet för lapparna att fälla träd endast borde aktualiseras i undantagsfall.²¹⁴

4.1.2 1928 års lag

1886 års regler om skogsfång ändrades inte i 1898 års lag eller genom de lagändringar som gjordes år 1917. I 1928 års lag togs det dock in en ny regel om lavtäkt genom en bestämmelse i 50 § där det stadgades att när det var oundgängligen nödvändigt för renarnas uppehälle fick lappar i sådana områden där de hade rätt att uppehålla sig med sina renar fälla lavbevuxna träd. Om det var möjligt skulle dock berörd skogstjänsteman eller markens ägare eller brukare först underrättas och få tillfälle att anvisa vilka träd som fick fällas. I annat fall skulle den lapp som fällt träd snarast anmäla detta till den som berördes. När lavträd fälldes skulle i första hand torra och oväxtliga träd tas.²¹⁵

1919 års lappkommitté hade i motiveringen till förslaget anfört att lapparna sedan urminnes tid undantagsvis hade fällt lavträd för renarnas uppehälle under år med ogynnsamma betesförhållanden. En bestämmelse om detta ansågs vara nödvändig för att undanröja all tvekan om åtgärdens laglighet. Enligt lappkommitténs förslag fick lavträd inte fällas annat än efter anvisning, förutom under flyttning när lapparna hade rätt att utan anvisning fälla lavträd för dragrenarnas oundgängliga behov. En anmälan om sådan avverkning skulle dock snarast göras till vederbörande skogstjänsteman eller den enskilde skogsägaren. Lappkommitténs förslag såg något olika ut för fjäll- respektive skogsrenskötsel.²¹⁶

---

²¹⁴ 1885 års proposition, utdrag ur protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i Statsrådet på Stockholms slott fredagen den 11 december 1885, s. 38 f.

²¹⁵ 50 § 1928 års lag.

²¹⁶ SOU 1923:51 s. 112 och 129.

1919 års förslag överarbetades av en sakkunnig. Departementschefen anslöt sig sedan i propositionen till den sakkunniges version av förslaget. Den sakkunnige menade att för att rätten att fälla lavträd inte skulle bli illusorisk skulle berörd markägare eller brukare bara behöva underrättas om den förestående avverkningen såvitt det kunde ske. Vidare beskrev den sakkunnige fällandet av lavträd som en nödfallsåtgärd där i regel endast träd som representerade ett synnerligen lågt avverkningsvärde fälldes. Åtgärden ansågs därför inte ha någon betydelse ur skogsvårdssynpunkt. Behovet av att fälla lavträd uppstod mycket hastigt. Departementschefen höll med om detta och påminde samtidigt om att rätten att fälla lavträd inte innebar någon rätt att tillgodogöra sig själva träden.²¹⁷

4.1.3 1971 års lag

1964 års rennärings-sakkunniga framhöll att rätten att fälla lavträd sällan utnyttjades i praktiken och att näringsvärdet på den erhållna laven var mycket litet i förhållande till arbetsinsatsen. Trots det ansåg man att fällningsrätten i vissa nödsituationer kunde vara av betydelse för renskötseln varför den inte borde avskaffas. En bestämmelse som i sak motsvarade den gällande renbeteslagen föreslogs därför även i den nya lagen.²¹⁸ I propositionen redovisades ingen annan uppfattning.²¹⁹ Bestämmelsen om fällning av lavträd, som har beskrivits inledningsvis i detta kapitel, har inte ändrats sedan lagen trädde i kraft.

4.2 Lavtäkt i norsk rätt

I norsk rätt finns ingen uttrycklig bestämmelse om att fälla lavbevuxna träd. Av 8 kap. 64 § reindriftsloven framgår att regeringen kan reglera, inskränka eller förbjuda lavtäkt om det anses nödvändigt av hänsyn till renskötseln.

---

²¹⁷ Prop. 1928:43 s. 130 f.

²¹⁸ SOU 1968:16 s. 202.

²¹⁹ Prop. 1971:51 s. 165.

4.3 Tidigare förslag

Rennäringspolitiska kommittén föreslog inga ändringar av rätten att fälla lavbevuxna träd.²²⁰ Inte heller Sametinget har lämnat några förslag om den rätten.

4.4 Synpunkter

Samebyarna beskriver rätten att fälla lavbevuxna träd i hela betesområdet som viktig eller helt nödvändig för att kunna bedriva naturbetesbaserad renskötsel. Om vinterbetet är svårt att komma åt eller om stormar som gör att hänglav blåser ner på marken uteblir så behöver samebyarna kunna fälla träd för att ge renarna tillgång till föda. Även vid katastrofår när samebyn måste stödutfodra så behövs naturbete såsom hänglav eftersom det hjälper renarnas magar att vänja sig vid pellets. Samebyarna har ett ständigt betesbortfall på grund av skogsbruket och situationen är snart ohållbar. Hänglaven saknas helt över stora arealer, vilket har gjort att renskötseln är mycket sårbar vid dåliga väderförhållanden. En sameby föreslår att samebyarna borde beredas möjlighet att tidsbestämma avverkningen av hänglavsrika träd till en viss månad som är lämplig ur renbetessynpunkt. På så sätt skulle mycket hänglav kunna tillgodogöras som renbete i stället för att förstöras. De samebyar som har yttrat sig anser att rätten att fälla lavbevuxna träd såsom nu ska ligga på samebyn och inte på enskilda medlemmar eftersom det är samebyns renbete. I praktiken är det dock de enskilda renägarna som ser när behovet av att fälla träd uppstår.²²¹

Skogsstyrelsen har uppgett att rätten att fälla lavbevuxna träd kan komma att bli viktigare för samebyarna om klimatförändringarna framöver kommer att medföra låsta marklavsbeten i större utsträckning. I ett sådant scenario kan hänglaven vara det enda tillgängliga naturbetet. Skogsstyrelsen uppmärksammar samtidigt att torra, döda träd med hänglav är viktiga för naturvården.²²² Även Sveaskog ser en konflikt mellan rätten att fälla lavbevuxna träd och skogsvårdsregler eftersom det kan finnas hinder mot att fälla den

²²⁰ SOU 2001:101 s. 438 f.

²²¹ Synpunkter från Jijnjevaerie, Rans, Tuorpon, Handölsdalen och Vittangi samebyar samt samlat från skogssamebyarna, komm2024/00011/N 2021:02-148, 151–153 och 163 samt komm2024/00009/N 2021:02:35.

²²² Synpunkter från Skogsstyrelsens expert i Renmarkskommittén.

typen av träd i skogsvårdslagen, certifieringsregler eller regelverk om biologisk mångfald.²²³ Länsstyrelserna anser att det bör finnas en reglering av nyttjanderätten och efterlyser ett förtydligande av hur den ska få nyttjas i områden med skyddad skog.²²⁴

Västerbottens Allmäningsförbund menar att fällande av lavbevuxna träd inte borde få förekomma på privat mark utan överenskommelse med markägaren.²²⁵

---

²²³ Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

²²⁴ Synpunkter från Länsstyrelsen i Norrbotten, Västerbotten och Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129.

²²⁵ Synpunkter från Västerbottens Allmäningsförbund, komm2024/00011/N 2021:02-167.

5 Flytta renar

En sameby har rätt att flytta byns renar mellan skilda delar av byns betesområde. Länsstyrelsen ska fastställa en flyttningssvägs sträckning om en sameby begär det eller om en fråga om sträckningen annars uppkommer. Länsstyrelsen kan förordna om ändring av fastställd eller annars gällande flyttningssväg om det föreligger särskilda skäl för ändring och det kan ske utan väsentlig olägenhet för renskötseln.²²⁶

Rätten att flytta renar nyttjas av alla renägare i samebyarna. Rennäringen är en areell näring som använder olika betesområden under olika tider. Det är många faktorer som styr hur de olika betesområdena används, såsom andra intrång och exploateringar, klimat, tillgänglighet, rovdjursförekomst med mera.

5.1 Utveckling genom renbeteslagarna

I lagstiftningsarbetet när de olika renbeteslagarna har tagits fram har rätten att flytta renar beskrivits och preciserats på följande sätt.

5.1.1 1886 års lag

1886 års lag innehöll en bestämmelse om att lapparna inte fick nekas att flytta med sina renar mellan de för dem avsatta landen. Vid flyttning över enskild mark var de skyldiga att ta väg där minsta möjliga skada orsakades. Om tvist uppstod om var en flyttväg fick tas kunde länsstyrelsen besluta om det. De som ägde eller brukade jord fick inte röja eller odla upp den på ett sätt som innebar att

---

²²⁶ 23 och 24 §§ rennäringslagen.

lapparna berövades sådana gamla renvägar som de fortfarande behövde. Det var inte heller tillåtet att uppföra hägnader som hindrade lapparna från att utnyttja sådana renvägar.²²⁷

Bestämmelsen infördes efter ett förslag från 1882 års lappkommitté och motiverades av att den skulle tillförsäkra lapparna ett obehindrat bruk av de flyttning svägar som för dem var av nöden.²²⁸

Bestämmelsen såg i allt väsentligt likadan ut i 1898 års lag där den låg i 5 §.

5.1.2 1928 års lag

I 1928 års lag fanns en motsvarande bestämmelse om flyttning svägar som tidigare. Dessutom fanns ytterligare bestämmelser som reglerade flyttningen. Det framgick att lapparna var skyldiga att tillse att renar såvitt möjligt inte lämnades kvar efter flyttning, eller tillåts att utan bevakning ströva i väg under flyttningen. Om så ändå skedde skulle lappen så fort det kunde ske samla renarna och återföra dem till hjorden, vid äventyr att lappfogden annars kunde göra det på lappens bekostnad. Vidare fanns en bestämmelse om att flyttning svägar som lapparna hade nyttjat av ålder fortfarande fick användas av dem, men om det fanns synnerliga skäl för det och om det kunde ske utan väsentlig olägenhet för lapparna kunde länsstyrelsen anvisa en ny, för lapparna tjänlig, flyttväg. Ägare och brukare av mark var även i 1928 års lag förbjudna att genom röjning, uppodling av jord och uppförande av hägnader göra flyttvägar obrukbara för lapparna. Dessutom förtydligades att de även var förbjudna att göra sådana flyttvägar obrukbara eller minska framkomligheten på dem på andra sätt, exempelvis genom att lägga ut timmerbommar.²²⁹

Lagen utformades efter förslag från 1919 års lappkommitté, som motiverade sitt förslag med att det inte var förenligt med odlingsintresset om markägarna genom flyttning svägar hindrades att odla eller på annat sätt förfoga över sin mark om det var av väsentligt intresse för dem. Av det skälet borde det vara möjligt att lägga om flyttning svägar om det uppstod behov av det. Samtidigt

---

²²⁷ 4 § 1886 års lag, SFS 1886:38.

²²⁸ 1883 års betänkande s. 87.

²²⁹ 21–23 §§ 1928 års lag, SFS 1928:309.

skulle sådana omläggningar bara få ske under förutsättning att det var möjligt utan väsentlig olägenhet för lapparna. Gamla flyttningstvågar som var nödvändiga för lapparna skulle åtnjuta särskilt skydd.²³⁰

1919 års kommitté skrev också att det under vissa ogynnsammare förhållanden knappast kunde undvikas att lappar lämnade kvar renar när de lämnade en trakt eller under flyttning, men att de då borde vidta åtgärder för att återföra renarna till hjorden, eftersom renar som lämnades kvar kunde orsaka avsevärda skador. Det hade dock visat sig att det förekom att lapparna inte återförde kvarlämnade renar till hjorden. Av det skälet föreslogs bestämmelser om att lappfogden skulle kunna vidta åtgärder.²³¹

5.1.3 1971 års lag

Reglerna om flyttningstvågar i 1971 års lag har modifierats på vissa sätt jämfört med tidigare regler. För att understryka att flyttningarna utgjorde ett led i den för samebyn gemensamt planerade verksamheten har själva flyttningstakten knutits till samebyn i stället för till den enskilde renägaren, enligt ett förslag från 1964 års rennäringsakkunniga. I deras betänkande redovisades även att det ibland fanns en viss osäkerhet beträffande om en flyttningstakten existerade eller inte samt vägens närmare sträckning. Vid osäkerhet eller tvist fanns det i och för sig en möjlighet att få flyttvägen bestämd av länsstyrelsen, men de rennäringsakkunniga föreslog att det skulle skapas ett nytt prövningsförfarande som innebar att en sameby skulle kunna begära att en flyttningstakts sträckning fastställdes. Samebyn borde kunna föreslå antingen en oförändrad sträckning i förhållande till vad som tidigare hade ansetts gälla eller också en ändrad och för byn förbättrad sträckning. Om en sameby gjorde en sådan framställning skulle andra berörda samebyar samt de kommuner och fastighetsägare som berördes höras. Efter att ärendet hade utretts tillräckligt skulle flyttvägens sträckning fastställas av lantbruksnämnden och markeras på en karta i lämplig skala. Kartan skulle sedan hållas tillgänglig hos nämnden, och kopior av kartan

---

²³⁰ SOU 1923:51 s. 106.

²³¹ SOU 1923:51 s. 104 f.

skulle skickas till styrelserna för alla berörda samebyar och kommuner.²³²

1964 års rennärings-sakkunniga resonerade även om det borde anges vilken bredd en flyttningssväg skulle anses ha, men kom fram till att det inte skulle lämnas något sådant förslag. Det framhölls att frågan hade aktualiserats eftersom det ”numera inte är ovanligt att renar flyttar på mycket bred front utan att vara sammanhållna i tydligt avgränsade hjordar”. Enligt de sakkunniga kunde man dock inte säga generellt hur bred en flyttningssväg rimligen skulle vara utan den saken skulle avgöras från fall till fall med hänsyn till omständigheterna. Normalt borde man dock räkna med att de av ålder befintliga flyttningssvägarna hade avsetts för de flyttningar med sammanhållna hjordar som då nära nog undantagslöst förekom. En rätt att ha en sådan bredd på flyttvägarna som skulle behövas för att renhjordar skulle kunna flyttas i huvudsak genom fri strövning genom landskapet kunde i allmänhet inte antas föreligga, menade de rennärings-sakkunniga. Det framhölls även att det i fråga om rennäringsens rationalisering var synnerligen angeläget att flyttningen kunde ske i sammanhållna hjordar. En okontrollerad strövning riskerade nämligen att orsaka stora förluster i form av kvarlämnade och så småningom ofta förvildade renar. Den skulle även motverka den ökning av renarnas tamhetsgrad som utgjorde en viktig förutsättning för en lönsam renskötsel.²³³

De rennärings-sakkunnigas förslag förenklades något i propositionen i fråga om proceduren hos lantbruksnämnden. Departementschefen menade att det inte var nödvändigt att som de sakkunniga föreslagit närmare ange i lagen vilka sakägare lantbruksnämnden skulle höra i ett ärende om en flyttningssvägs sträckning. Det behövde heller inte anges i lag på vilket sätt vägens sträckning för framtiden skulle dokumenteras eftersom en flyttningssvägs sträckning kunde förändras även i samband med att renskötselrätten upphävdes eller inskränktes med stöd av rennäringslagen eller annan särskild lagstiftning. Det infördes inte heller uttryckligen i lagen ett krav på att den väg ska tas som vållar minst skada så som de rennärings-sakkunniga hade föreslagit.²³⁴

---

²³² SOU 1968:16 s. 204.

²³³ SOU 1968:16 s. 204.

²³⁴ Prop. 1971:51 s. 166.

SSR framförde kritik mot att lantbruksnämnden skulle pröva ärenden om en flyttvägs sträckning och hävdade att samerna måste garanteras en rätt till domstolsprövning i frågor som har samband med renflyttning. Departementschefen ansåg dock att frågan om flyttningvägars sträckning liksom tidigare skulle avgöras av en administrativ myndighet.²³⁵

I fråga om förslaget om samernas rätt till flyttningvägar framhölls i en motion att rätten vilar på gammal hävd och att det därmed inte var ett lämpligt förslag att rätten att fastställa flyttningväg skulle ligga på lantbruksnämnden. En sådan talan borde enligt motionären väckas vid domstol. Jordbruksutskottet delade emellertid departementschefens uppfattning att frågan om en flyttningvägs sträckning, på samma sätt som enligt då gällande rätt, borde kunna fastställas av en administrativ myndighet och att lantbruksnämnden var en lämplig myndighet för att hantera frågan. Utskottet framhöll dock att det i frågor som gäller intrång i flyttningrätten, till exempel genom avstängning av flyttningväg, står en sameby fritt att väcka talan vid domstol mot den som har vidtagit åtgärden med yrkanden om återställande av vad som har rubbats och om ersättning för skadan.²³⁶

Bestämmelsen om flyttningvägar har sedan den infördes ändrats endast på det sättet att lantbruksnämnden har ersatts av länsstyrelsen.

5.2 Rätten att flytta renar i norsk rätt

Genom reindriftsloven framgår att renskötselutövare får fritt och obehindrat driva och förflytta ren i de delar av renbetesområdet där renar får vara. De får också flytta ren längs traditionella flyttleder. Till flyttleden räknas också fasta in- och avlastningsplatser för transport av ren. Renskötselns flyttleder får inte stängas, men regeringen kan samtycka till ändring av flyttleder eller öppning av nya flyttleder när det finns berättigad grund till det. Eventuell skada som följer av en sådan åtgärd ersätts efter avgörande i jordskifteretten.²³⁷

---

²³⁵ Prop. 1971:51 s. 166.

²³⁶ JoU 1971:37, s. 42.

²³⁷ 3 kap. 22 § reindriftsloven.

5.3 Tidigare förslag

Rennäringspolitiska kommittén gjorde följande beskrivning av användningen av flyttleder i renskötseln.

För renens vandringar eller flyttningar mellan olika betesmarker utnyttjas flyttleder som använts sedan gammalt. I anslutning till lederna kan finnas mindre betesområden, rastbeten där renarna kan beta och vila under flyttningen. En väl fungerande och långsiktigt hållbar renskötsel är beroende av ändamålsenliga kalvningsland, fungerande flyttleder med rastbeten och sammanhängande säsongbetesområden för varje årstid. En del fjällsamebyar har vinter- och sommarbetesområden som ansluter till varandra och en del byar måste flytta genom andra samebyars betesmarker för att komma till och från sina vinterbeten. En annan viktig skillnad mellan olika fjällsamebyar är avstånden mellan vinter- och sommarbetesområdena. Avstånden är störst i Västerbottens län med uppemot 40 till 50 mil. Idre sameby har de kortaste avstånden, endast fyra till fem mil. Generellt har skogssamebyarna kortare avstånd mellan sina sommar- och vinterbetesland men enskilda byar, till exempel Maskaure, flyttar ungefär 20 mil vilket är längre än många fjällsamebyar i Jämtlands och Norrbottens län. För de byar som har långa avstånd mellan sommar- och vinterbeteslanden sker flyttningarna ofta i etapper. Is och skare utnyttjas för att underlätta vårflyttningen som ofta sker tämligen snabbt. Höstflyttningarna däremot har blivit mera komplicerade. Sjöregleringarna har till exempel medfört att isen lägger sig senare och renarna kan därför inte flyttas längs med vattendragen som förr utan transporteras i stället ofta med lastbil.²³⁸

I sak föreslog Rennäringspolitiska kommittén en bestämmelse om att mark och vatten får nyttjas för att flytta renar mellan skilda delar av byns betesområde, men hade inte med några bestämmelser om flyttningvägars sträckning eller någon inblandning av länsstyrelsen, bortsett från i fråga om koncessionsrenskötseln.²³⁹

---

²³⁸ SOU 2001:101 s. 123 och 125 f.

²³⁹ SOU 2001:101 s. 427 f. och 508.

5.4 Synpunkter

Samebyarna beskriver rätten att flytta renar som en förutsättning för att kunna bedriva naturbetesbaserad renskötsel.²⁴⁰ En sameby lyfter att det borde vara tillåtet att lämna enstaka strövrenar kvar vid flyttar. Det är i praktiken omöjligt för fjällsamebyarna att hitta och få med alla renar när de flyttar upp till fjälls på våren. Det skapar mycket merarbete för samebyar och länsstyrelsen om markägare inte accepterar en eller två renar på sin mark. Självklart ska dock skador som bevisligen har orsakats av strövrenar ersättas av berörd sameby.²⁴¹

Beträffande frågan om vem flyttningsrätten borde tillkomma – enskilda medlemmar eller som i dag samebyarna – redovisar samebyarna uppfattningen att samebyn ska besluta om flytt av de gemensamma renarna i byn, medan enskilda medlemmar ska ha rätt att flytta sina egna renar under förutsättning att det inte inkräktar på byns gemensamma renskötsel. En uppfattning som framförs är också att enskilda medlemmar inte i något fall ska kunna bedriva renskötsel fristående från byn, varför beslutanderätten alltid ska ligga på samebyn.²⁴²

SSR menar att renskötselrätten innefattar en färdselrätt som sträcker sig längre än vad som anges i 23 § om rätt att flytta renarna mellan samebyns olika betesområden. Färdselrätten består även av en rätt att flytta inom ett betesområde, bevaka renhjorden, hämta tillbaka renar till byns betesområde, samla renarna och så vidare. Bestämmelsen borde enligt SSR ange att all form av flyttning och samling ingår i rättigheten.²⁴³

Västerbottens Allmäningsförbund uppger att de stora flyttningarna under vår och höst påverkar förbundet. Förbundet försöker anpassa röjningar, gallringar och slutavverkningar så att de ska underlätta flytt genom att röja lite hårdare i flyttstråk och förlägga drivningsvägar i gallringar i rätt riktning. Om möjligt anpassar förbundet slutavverkningar till en viss årstid så att bete i form av hänslav kan utnyttjas (vår). Förbundet ser dock en viss ”inflation” av registrering av flyttleder och skulle gärna se att sådana

²⁴⁰ Synpunkter från Vittangi sameby, komm2024/00011/N 2021:02-163.

²⁴¹ Synpunkter från Jätkägaska tjielde, Handölsdalen, Vittangi och Rans samebyar, komm2024/00011/N 2021:02-138, 148, 153 och 163.

²⁴² Synpunkter från Rans sameby, komm2024/00011/N 2021:02-148.

²⁴³ Minnesanteckningar från möte med SSR den 4 november 2024, komm2024/00011/N 2021:02-175.

som knappt används avregistreras. Mycket flytt sker numera också genom att skogsbilvägar utnyttjas, särskilt under den känsliga förfallstiden på våren. En sameby som utnyttjar sådana vägar borde antingen ha andel i vägen eller ersätta skador som uppkommer på vägen vid flytt med lastbil, skriver förbundet.²⁴⁴

UTKAST

---

²⁴⁴ Synpunkter från Västerbottens Allmäningsförbund, komm2024/00011/N 2021:02-167.

6 Rättigheter som inte framgår i rennäringslagen

Högsta domstolen har i Skattefjällsdomen uttalat att en rätt till grustäkt och annan täkt till husbehov ingår i renskötselrätten. Även rätt till annat bete än renbete och slätter bedömdes ingå i renskötselrätten, i den mån detta behövs för samernas egen försörjning. Några sådana rättigheter finns dock inte kodifierade i rennäringslagen. Det finns också ett exempel på ett hovrättsavgörande där det bedömdes ingå en rätt att plocka renlav i renskötselrätten. Av avgörandena framgår att rennäringslagen inte har ansetts fullt ut beskriva de markanvändningsrättigheter som ingår i renskötselrätten. Ytterligare ett exempel där rätten har bedömts vara mer omfattande än vad som framgår i lagen är Girjasdomen, men då i fråga om jakt och fiske vilket inte ska beskrivas här.

6.1 Uttalanden i praxis om andra rättigheter

I Skattefjällsmålet hade sameparterna framställt ett yrkande om att de skulle ha all rätt till grustäkt eller annan täkt på de fastigheter som prövades i målet. Högsta domstolen menade att sameparterna år 1886 inte kunde anses ha några rättigheter av det slaget utöver en rätt till husbehovstäkt av grus och liknande.²⁴⁵ Senare uttalade Högsta domstolen att 1 § i 1886 års lag, om rätten för lapparna att ”betjena sig af land och vatten till underhåll för sig och sina renar”, innebar en rätt till slätter och annat bete än renbete, i den mån sådant

---

²⁴⁵ NJA 1981:1 s. 235 f. Skattefjällsdomen har redogjorts för i delbetänkandet avsnitt 10.5.2.

behövdes för lapparnas levnadsförhållanden, till exempel om de höll getter.²⁴⁶

På samma sätt menade Högsta domstolen att en husbehovstäkt till grus kunde tolkas in i den allmänna rätten för samer att använda land och vatten.²⁴⁷ Domstolen noterade att sådana rättigheter tycktes vara förutsatta i lagen – i 1886 års lag fanns en bestämmelse om att det var förbjudet för lappar att upplåta slätter och bete, och i 1928 års lag fanns dessutom ett tillägg om att det var förbjudet för lappar att upplåta grustäkt till någon annan.²⁴⁸ I princip samma upplåtelseförbud gäller i 1971 års lag, men från och med den lagen utgår inte kompensationen för grustäktsupplåtelser till samerna med ett belopp som motsvarar avgiften för upplåtelsen. I stället gäller att staten vid upplåtelser av grustäkt ska betala ersättning till samebyarna för den skada eller olägenhet för renskötelsen som upplåtelsen innebär. Den regeln har motiverats med att sådana naturtillgångar som grustäkt, vattenkraft och inte inmutningsbara mineral inte är att hänföra till fastigheters vanliga avkastning och att det särskilda värde som ett område kan ha på grund av förekomsten av en dylik tillgång inte omfattas av samernas nyttjanderätt. Såsom staten hade medgett i målet fick samerna på skattefjällen enligt Högsta domstolen anses fortfarande ha en rätt att ta grus till husbehov, vilken ingår i den renskötselrätt som tillkommer dem enligt rennäringslagen. Någon vid sidan av rennäringslagen gällande rätt till grustäkt ansågs samerna inte ha. Frågan om rätt till annan täkt än grustäkt bedömdes på motsvarande vis. Rätt till annat bete än renbete och slätter ansågs också ingå i renskötselrätten enligt rennäringslagen i den mån nyttigheterna behövdes för samernas egen försörjning.²⁴⁹

I Skattefjällsmålet menade Högsta domstolen att renskötselrätten var uttömmande reglerad i rennäringslagen, även i fråga om sådana rättigheter till grustäkt och liknande för husbehov, till annat bete än renbete och till slätter, vilka inte omtalas i lagen men enligt Högsta domstolen ändå ingår i renskötselrätten.²⁵⁰

---

²⁴⁶ NJA 1981 s. 1, s. 239.

²⁴⁷ NJA 1981 s. 1, s. 245.

²⁴⁸ NJA 1981 s. 1, s. 240 och 245.

²⁴⁹ NJA 1981 s. 1, s. 245 f. och prop. 1971:51 s 133.

²⁵⁰ NJA 1981 s. 1, s. 248. Sannolikt menade Högsta domstolen alltså att rättigheterna låg i uttrycket ”betjäna sig av land och vatten” i äldre lagar, i nuvarande lag ”använda mark och vatten”. I 1 § rennäringslagen framgår att renskötselrätten innebär en rätt att enligt

I ett senare rättsfall har en rätt att samla renlav och använda som foder också bedömts ingå i renskötselrätten. Målet handlade om en renskötande same som åtalades för brott mot miljöbalken sedan han plockat 82 säckar renlav i ett naturreservat i strid mot bestämmelserna för naturvårdsområdet. Renskötaren förnekade brott med hänvisning till renskötselrätten och berättade att mossplockning i samband med renskiljning allmänt utövades av renskötande samer i sina renskötselområden. Under skiljningen står renarna instängslade utan tillgång till bete och då plockar man lav, förklarade renskötaren. Hovrätten kom sammanfattningsvis fram till att mossplockning i den omfattning som var aktuell i målet får anses ingå i renskötselrätten. Åtalet avslogs därmed.²⁵¹ Det kan noteras att man även i Skattefjällsdomen ansåg att annan täkt än grustäkt för husbehov ingick i renskötselrätten.²⁵² Det sades inte mer om vilken täkt som avsågs – uttalandet skulle till exempel kunna ha syftat på jord, sand, torv eller lav.

6.2 Utveckling genom renbeteslagarna

Rättigheterna till grustäkt och annan täkt för husbehov, annat bete än renbete och slätter framgår inte uttryckligen i de tidigare renbeteslagarna, men kan som nämnts i föregående avsnitt möjligen utläsas indirekt.

I 1886 års lag har Högsta domstolen ansett att dessa rättigheter ryms i 1 § om lapparnas rätt att använda land och vatten till underhåll för sig och sina renar. Även upplåtelseförbudet i 22 § första stycket, om att bete och slätter inte fick upplåtas av lappar till bofasta, ansågs ge indirekt stöd för att det finns en rätt till slätter och annat bete än renbete i renskötselrätten.

I 1928 års lag framgick i 56 § att i områden som var anvisade till lapparnas uteslutande begagnande fick lapparna inte upplåta bete, slätter, grustäkt, jakt eller fiske eller någon annan därmed jämförlig nytthet. I bestämmelsen sades också att om det i ett sådant område fanns bete, slätter, grustäkt, jakt, fiske eller någon annan därmed

---

bestämmelserna i lagen använda sig av mark och vatten till underhåll för sig och sina renar – detta skulle i så fall inte vara något uttryck för att det enbart är enligt bestämmelserna i lagen som mark och vatten får användas.

²⁵¹ Mål B 69-04, Hovrätten för Övre Norrland.

²⁵² NJA 1981 s. 1, s. 245 f.

jämförlig nyttighet, som inte lapparna använde, och om upplåtelse av den kunde ske utan intrång eller skada för renskötseln, så fick sådan upplåtelse göras av länsstyrelsen mot avgift. Innan upplåtelser skedde skulle de lappar som hade rätt att uppehålla sig i området höras i ärendet. Medel som inflöt genom sådana upplåtelser skulle användas till förmån för lapparna. I propositionen sades om detta att grustäkt borde tas med i uppräknningen av de nyttigheter som lapparna inte fick upplåta.²⁵³ Även dessa uttalanden tolkade alltså Högsta domstolen som att de innebar att lapparna i och för sig hade rätt till annat bete än renbete, slätter och grustäkt, även om de inte fick upplåta sådana rättigheter.

I 1928 års lag fanns också bestämmelser om att lappar efter ansökan till länsstyrelsen kunde få tillstånd att ta upp odlingar av mindre omfattning, och att fjällappar hade rätt att hålla getter, högst fem per hushåll, på mark under kronans omedelbara disposition.²⁵⁴ Bestämmelsen om hållande av getter motiverades med att den legaliserade ett gammalt bruk hos lapparna.²⁵⁵

I 1971 års lag finns ingen bestämmelse om grustäkt, slätter eller annat bete än renbete. 1964 års rennärings-sakkunniga hänvisade i sitt betänkande till en departementsutredning i upplåtelsefrågan. I departementsutredningen noterades att det i 1928 års lag var förbjudet för lappar att göra vissa slag av upplåtelser – nämligen av jakt, fiske, bete, slätter, grustäkt och nyttjanderätt till inäga. Det beskrevs att det i praxis rådde en viss osäkerhet om vilka sorters upplåtelser som omfattades av bestämmelsen. Ibland uppstod olika meningar om i vilka ärenden som länsstyrelsen fick besluta med stöd av paragrafen. Som exempel nämndes att frågan om upplåtelse av mark för anläggande av en tv-mast hade avgjorts i första instans av regeringen i ett fall och av länsstyrelsen i ett annat. I departementsutredningen gick man inte närmare in på frågan om gränsdragningen av olika ärendetyper, men skrev att det framstod som lämpligt att upplåtelseärendena skulle ges en sådan utformning att paragrafen i princip omfattade alla upplåtelser, om vilka i detta sammanhang kunde bli i fråga. En genomgång hade gjorts av flertalet av de under åren 1960–1965 av regeringen avgjorda ärendena om upplåtelse av renbetesmark. Genomgången visade att ärendena som

---

²⁵³ Prop. 1928:43 s. 173.

²⁵⁴ 43 och 44 § i 1928 års lag, SFS 1928:309.

²⁵⁵ Prop. 1928:43 s. 120.

regel hade gällt tillgodoseende av ändamål för den bofasta befolkningen, för industrin eller för turistnäringen. Som exempel nämndes upplåtelse av mark för väg, vattentäkt, telestationshus, kraftverk, kraftledningar, vaktstuga vid kraftverk, idrottsplan, serveringslokal, turiststuga, skidlift, fiskdamm, sportstuga etcetera. Ansökningarna hade i allmänhet bifallits, förutom när det gällt upplåtelse för sportstugeändamål, då stor restriktivitet hade iakttagits. Det stora flertalet av de medgivna upplåtelseerna hade gällt förhållandevis små områden, i vissa fall bara några få kvadratmeter. Upplåtelseerna syntes genomgående ha skett i fullt samförstånd mellan de berörda myndigheterna och samerna. Det gällde både i fråga om ändamålet och beträffande ersättningen för upplåtelsen. I departementsutredningen skrev man att det naturligtvis med hänsyn till samernas intressen var av största vikt att samerna även i framtiden fick tillfälle att ge sin uppfattning tillkänna i varje särskild upplåtelsefråga.²⁵⁶

De rennäringsakkunniga föreslog också att det i den nya rennäringslagen skulle finnas en bestämmelse om att de renskötande samerna fick hålla getter. De skrev att seden att hålla getter var mindre utbredd bland de renskötande samerna när betänkandet skrevs än tidigare, men att den inte helt hade upphört. De ansåg därför att det inte var lämpligt att avskaffa rätten för fjällsamerna. Med hänsyn till den skada som getbetning onekligen gjorde på skogen borde den rätten dock inte utsträckas till att även omfatta skogssamerna. 1964 års rennäringsakkunniga föreslog därför att en bestämmelse om detta skulle överföras oförändrad i sak till den nya rennäringslagen trots att det innebar ett avsteg från den princip om lika rätt för skogsrenskötsel och fjällrenskötsel som i övrigt tillämpades i förslaget.²⁵⁷ Någon bestämmelse om rätt att hålla getter togs dock inte med i propositionen till 1971 års lag, till synes utan att det motiverades varför.

6.3 Rättigheter utanför lagen i norsk rätt

Reindriftsrettens innehåll regleras i 19–26 §§ reindriftsloven. I norsk praxis har det varit möjligt för renskötande samer att göra gällande

---

²⁵⁶ SOU 1968:16 s. 208.

²⁵⁷ SOU 1968:16 s. 206.

rättigheter vid sidan av reindriftsloven. Detta följer bland annat av Brekkensaken där samer i ett renbetesdistrikt ansågs ha mer omfattande jakt- och fiskerätt än vad som framgick i lagen.²⁵⁸

6.4 Tidigare förslag

Rättigheterna till grustäkt och annan täkt, slätter och annat bete än renbete har uppmärksammats av tidigare statliga utredningar.

Som nämnts i avsnitt 1.4 lämnade man i Samerättsutredningen inga förslag om ändringar i de nyttjanderätter som ingår i renskötselrätten. Man konstaterade dock att Skattefjällsdomen innebar nödvändiga klarlägganden av samiska rättigheter och att lagstiftningen borde anpassas till vad som blivit fastslaget genom domen. Till följd av Högsta domstolens uttalanden i Skattefjällsdomen var Samerättskommittén av uppfattningen att renskötselrätten var uttömmande reglerad i rennäringslagen, även vad gällde rättigheterna till grustäkt och liknande för husbehov, till annat bete än renbete och till slätter. Samerättskommittén menade därför att det av rennäringslagen borde framgå att omfattningen av renskötselrätten var uttömmande reglerad genom lagen.²⁵⁹

Rennäringspolitiska kommittén konstaterade i sitt betänkande att det av Skattefjällsdomen framgår att renskötselrätten innehåller vissa andra rättigheter som grundas på urminnes hävd, utöver dem som räknas upp i rennäringslagen. I det lagförslag som lämnades ingick inte någon uttrycklig beskrivning av dessa rättigheter. Rennäringspolitiska kommittén skrev att detta var i enlighet med regleringen i den gällande lagen, men naturligtvis inte innebar att dessa rättigheter inte längre skulle anses ingå i renskötselrätten.²⁶⁰

6.5 Synpunkter

I den enkät som gått ut med önskemål om synpunkter har det inte angetts något om rättigheter som inte uttryckligen framgår i rennäringslagen, utan frågorna har enbart berört de rättigheter som beskrivs där. Från samebyarnas håll har det ändå framförts önskemål

---

²⁵⁸ Rt. 1968 s. 394, 401–404.

²⁵⁹ SOU 1989:41 s. 260 och 265.

²⁶⁰ SOU 2001:101 s. 113, 162, 200 och 434.

om att man i en ny lag tydligt ska uttrycka vad som gäller i dessa avseenden. De beskriver att en ny lag behöver reglera en rätt för samebyarna att ta naturgrus och fyllnadsmassor när det behövs till renskötselåtgärder. Samebyarna upplever att man i dag är beroende av skogsbolagens och markägarnas välvilja för att få ta sådant material, och att det förekommer att man helt nekas att ta grus.²⁶¹

---

²⁶¹ Synpunkter från Rans sameby, komm2024/00011/N 2021:02-148 och från skogssamebyarna, komm2024/00009/N 2021:02:35.

7 Frågan om rättigheterna kan upplåtas

Som nämnts följer det av Renmarkskommitténs direktiv att kommittén ska utreda om samebyarna på statligt ägd mark dels inom åretruntmarkerna, dels ovanför lappmarksgränsen när renskötsel är tillåten där, har rätt att upplåta några av de rättigheter som har beskrivits i kapitel 1–6.²⁶²

Enligt rennäringslagens 31 § får en sameby eller samebymedlem inte upplåta rättigheter som ingår i renskötselrätten. En sameby får dock åt den som har varit medlem i byn upplåta rätt att utan avgift till sitt husbehov jaga eller fiska på byns område.

Förbudet mot upplåtelser har kritiserats och har prövats rättsligt både i Skattefjällsdomen och i Girjasdomen, men med lite olika utgångspunkter. Dessa avgöranden och hur de förhåller sig till varandra i upplåtelsefrågan kommer att beskrivas mer i avsnitt 7.2. Inledningsvis följer dock en genomgång av hur upplåtelseförbudet har motiverats i förarbetena till de olika renbeteslagarna.

7.1 Utveckling genom renbeteslagarna

I lagstiftningsarbetet när de olika renbeteslagarna har tagits fram har upplåtelseförbudet motiverats på följande sätt.

---

²⁶² Dir. 2021:35 s. 11.

7.1.1 1886 års lag

1882 års lappkommitté ansåg att det var nödvändigt att föreslå ett förbud som innebar att lapparna inte fick använda mark i deras besittning till upplåtelse av slätter och beteslägenheter till bofasta. Erfarenheten visade att sådan användning av marken hade lett till trängsel och olägenheter för lapparnas renskötsel och att skogen – särskilt vid de fåbodlägenheter som i Jämtlands län uppstått inom lapparnas marker – hade använts i sådan omfattning att dess fortsatta bestånd äventyrats. Sådana upplåtelser ansågs av lappkommittén inte heller ligga i linje med det ändamål för vilket renbeteslanden hade blivit avsatta. Staten hade avsatt mark åt lapparna för renskötsel, inte för andra ändamål. I de flesta fall stadgade inrymningsbrev för de land som lapparna använde uttryckligen att marken uteslutande skulle användas för renbete. Att upplåtelser ändå kunnat äga rum sades bero på att de medgivna inrymningarna allmänt hade missförståtts på så sätt att de hade ansetts medföra vida större rättigheter för de enskilda lapparna på det upplåtna renbeteslandet än vad som var fallet. Vidare ansåg 1882 års kommitté att en befogenhet för lapparna att upplåta någon del av marken vore oförenlig med förslaget om lappbyar och de enskilda lapparnas rätt i byarna.²⁶³

Lappkommittén skrev beträffande upplåtelseförbudets syfte att:

I enahanda syfte, att ej den ene Lappen må till skada för den andre förfoga öfver förmåner, hvilka tillagts flera Lappar gemensamt, har varit angeläget att uppställa den grundsats, att någon upplåtelse af rätt till jagt och fiske å de för Lapparne afsatta land ej må komma till stånd, med mindre de Lappar, hvilka ega rätt att å landet uppehålla sig, dertill samtycka. Enskilde Lappar må alltså ej ega att företaga dylika upplåtelser. [...].²⁶⁴

Det borde enligt lappkommittén inte heller överlåtas till lapparna som en samfällighet att förfoga över jakten och fisket. Detta motiverades med att ett lappsamfund var föga ägnat att förhandla till gemensamt beslut och att ingå avtal samt till samfällt gagn använda inflytande medel.²⁶⁵

---

²⁶³ 1883 års betänkande s. 74.

²⁶⁴ 1883 års betänkande s. 105 f.

²⁶⁵ 1883 års betänkande s. 106.

Förslaget från 1882 års lappkommitté innebar att de renskötande lapparna inte fick upplåta bete och slätter till bofasta, utan detta fick upplåtas av länsstyrelsen om resurserna inte användes av lapparna och en sådan upplåtelse inte medförde skada eller olägenhet för dem.²⁶⁶ Jakt och fiske kunde också upplåtas av länsstyrelsen, men enligt kommitténs förslag krävdes i så fall samtycke av lapparna. De medel som inflöt genom upplåtelseerna skulle användas till förmån för lapparna.²⁶⁷

I propositionen gjordes ingen ändring av förslaget. När Högsta domstolen yttrade sig över det angav tre av ledamöterna att med naturen av den rätt lapparna hade att använda mark som ostridigt var statens tillhörighet, lät det visserligen inte förena sig att lapparna skulle få upplåta rätt till jakt och fiske åt bosatta, förutsatt att inte lapparnas inrymningsbrev gav dem en sådan rätt. Men oavsett det ansåg Högsta domstolen att något lagstadgande om saken inte behövdes, och att den föreslagna ordningen för sådana upplåtelser inte föll inom civillagens område och därför borde kunna utgå.²⁶⁸

Riksdagens särskilda utskott yttrade sig över lagförslaget. Utskottet anförde att det i förslaget om upplåtelseförbud drogs upp gränser för lapparnas rätt att förfoga över bete och slätter samt jakt och fiske på de för dem avsatta landen. Gränserna borde enligt utskottet bestämmas efter den rätt som lapparna ägde i dessa hänseenden.²⁶⁹ Lapparnas befogenhet att använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar sades vara grundad på deras naturliga rätt till de förutsättningar som var nödvändiga för deras existens. Med avseende på dessa förutsättnings beskaffenhet ansågs rättigheten likväl inte vara att anse som en äganderätt, inte ens inom de för lapparna avsatta landen. Rättigheten sades endast utgöra en nyttjanderätt till det omfång som bestämdes av villkoren för renskötselns bedrivande. Således borde vad som inte behövdes för renskötseln falla utanför rättigheten. Det borde enligt utskottet därför inte ligga i lapparnas fria skön att, på det sätt som dithills i vissa trakter i Jämtlands län ägt rum, upplåta betes- eller

---

²⁶⁶ Det ska understrykas att 1886 års lag och förarbetena inför dem enbart handlade om personer som var verksamma i den helt eller delvis nomadiserande renskötseln – de personer som träffades av lagen var inte alla samer utan alla som betalade lappskatt eller beskattades för inkomster från renskötsel, se 1883 års betänkande s. 21, 30–35 och 44.

²⁶⁷ 1883 års betänkande s. 14.

²⁶⁸ 1885 års proposition, bilagan *Utdrag af protokollet öfver lagärenden, hållet uti Kongl. Maj:ts Högsta Domstol Fredagen den 21 November 1884*, s. 28 f.

²⁶⁹ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886, s. 31.

slätterlägenheter åt bofasta. Sådana upplåtelser sades dessutom ha gett anledning till inrättande av fäboddar och därmed följaktig skogsförödelse.²⁷⁰

Om det i något område fanns större tillgång på bete och slätter än vad lapparna behövde så borde det enligt utskottet vara den myndighet som hade den högsta tillsynen över lappväsendet i länet och hade möjlighet att mera i stort överskåda lapparnas behov som skulle förfoga över den överskjutande tillgången. Utskottet förordade en ändring av den föreslagna bestämmelsens krav på att lapparna skulle samtycka till upplåtelser av jakt och fiske. Utskottets bedömning var att kravet på att lapparna skulle samtycka till upplåtelser föreföll svävande, eftersom det inte var tydligt om alla lappar som hade rätt att uppehålla sig på det ifrågavarande landet skulle samtycka, och eftersom förslaget inte angav någon form för samtyckets inhämtande. Utskottet lyfte samtidigt fram att upplåtelser av jakt och fiske till andra inte borde utesluta lapparna från att fortfarande jaga och fiska. Utskottet förordade därför att paragrafen skulle justeras på så sätt att om jakt och fiske kunde upplåtas utan skada för lapparna så skulle länsstyrelsen kunna upplåta det, efter att de renskötande lappar som vistades i området hade blivit hörda i ärendet.²⁷¹

Den slutliga regleringen i 1886 års lag innebar att bete och slätter inte fick upplåtas av lappar till bofasta. Om bete och slätter på de för lapparna avsatta landen inte användes av dem fick länsstyrelsen upplåta sådana resurser mot avgift, under förutsättning att det kunde ske utan skada och intrång för lapparna. Rätt till jakt och fiske fick inte heller upplåtas av lapparna. Om en sådan upplåtelse kunde ske utan skada för lapparna fick länsstyrelsen, efter att ha hört de lappar som hade rätt att vistas med sina renar i området, upplåta detta mot avgift. En sådan upplåtelse utestängde dock inte lapparna från att själva jaga och fiska i området. De medel som inflöt från upplåtelser skulle användas till förmån för lapparna.²⁷²

---

²⁷⁰ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886, s. 31 f.

²⁷¹ Riksdagens särskilda utskotts utlåtande från den 2 april 1886, s. 32 f.

²⁷² 22 § 1886 års lag, SFS 1886:38.

7.1.2 1898 års lag

Lagförslagets bestämmelse om upplåtelser av bete, slätter, jakt eller fiske behölls i sak oförändrad från 1886 års lag. Det innebar att lapparna inte fick upplåta bete, slätter, jakt eller fiske på områden som blivit anvisade för deras uteslutande begagnande. Om en sådan upplåtelse ändå gjordes var den ogiltig. I 1898 års lag ändrades dock bestämmelsen på så sätt att länsstyrelsen skulle höra lapparna i alla upplåtelseärenden, det vill säga inte endast i fråga om upplåtelser av jakt och fiske. För upplåtelser av bete, slätter eller inägor krävdes dessutom att lapparna samtyckte till upplåtelsen.²⁷³

I det betänkande och den proposition som föregick lagen föreslogs inget sådant samtyckeskrav.²⁷⁴ Kravet lades till efter en diskussion mellan riksdagens två kammare, där den ena kammaren ansåg att det var tillräckligt att de berörda lapparna hördes i ärendet, medan den andra kammaren menade att det skulle finnas ett krav på att lapparna skulle samtycka till alla typer av upplåtelser. Lagutskottet sammanjämkade de båda förslagen på så sätt att ett krav på samtycke infördes för upplåtelser av bete, slätter och inägor. Det motiverades med att det för sådana upplåtelser var av vikt att lapparna hade medbeslutanderätt, eftersom frågan berörde tillgången på föda till renarna. För jakt- och fiskeupplåtelser menade lagutskottet att det inte föreföll finnas ett sådant intresse hos lapparna. Tvärtom kunde uppställandet av ett villkor om lapparnas samtycke för upplåtelser av jakt och fiske många gånger omöjliggöra upplåtelser av sådana rättigheter som hade varit fördelaktiga för hela lappbyarna.²⁷⁵

7.1.3 1917 års ändringar

I den översyn av 1898 års lag som gjordes år 1917 uppmärksammades frågan om upplåtelseförbudet i lagstiftningsarbetet. Det föreslogs att kravet på att lapparna skulle lämna samtycke skulle tas bort eftersom det hade medfört vissa svårigheter. Dels var det i viss mån otydligt vilka lappar som i varje enskilt fall skulle lämna sitt samtycke till upplåtelser, dels om det behövdes ett enhälligt medgivande eller

---

²⁷³ 31 § i 1898 års lag, SFS 1898:66.

²⁷⁴ 1896 års betänkande, s. 18 f. och 69.

²⁷⁵ Lagutskottets Utlåtande N:o 84 den 3 maj 1898.

om det räckte med att flertalet av dem samtyckte. Det sades också att det kunde förväntas att lappar på grund av bristande insikt eller utan giltiga grunder skulle motsätta sig upplåtelser som skulle vara en konsekvens av den kommande ströängsindragningen. Det ansågs tillräckligt att lapparna, på samma sätt som för upplåtelser av jakt och fiske, skulle höras innan upplåtelser gjordes på deras områden. En viss förändring föreslogs också i syfte att förtydliga att lapparna inte fick använda områden för slätter för andra ändamål än renskötsel.²⁷⁶

Flera lappbyar anmärkte på förslaget om att ta bort kravet på samtycke vid länsstyrelsens upplåtelser av bete och slätter. Två lappbyar i Norrbottens län ansåg att bestämmelsen skulle utgå helt eftersom de själva hade behov av alla dessa tillgångar i sina områden. Samtliga fjällappar i Västerbottens län och fyra lappbyar i Jämtlands län ansåg att bestämmelsen skulle behållas oförändrad, det vill säga att kravet på samtycke skulle kvarstå. Departementschefen lämnade invändningarna utan avseende.²⁷⁷

I 1917 års lagrevision ändrades dock inte bestämmelsen med upplåtelseförbudet. Skälet för det var att riksdagens två kammare inte kunde komma överens om en sådan ändring.²⁷⁸

7.1.4 1928 års lag

1919 års lappkommitté föreslog också ändringar i upplåtelseförbudet, som gick ut på att kravet på berörda lappars samtycke för upplåtelser av bete, slätter eller inägor skulle tas bort. Kommittén ansåg att det var tillräckligt att lapparna bereddes tillfälle att yttra sig i sådana frågor. Det kunde nämligen hända att lappar utan giltig grund motsatte sig en upplåtelse som i själva verket inte medförde förfång för dem utan tvärtom nytta, på samma gång som den var önskvärd ur andra synpunkter. I det sistnämnda hänseendet påminde lappkommittén om att den bofasta befolkningen kunde ha behov av att arrendera ströängar på kronomark som ett komplement till sin egen fodertillgång. Detta borde enligt kommittén inte kunna omöjliggöras genom ett bestridande från lapparnas sida. Däremot skulle man till lapparnas förmån införa ett krav på att upplåtelser av

---

²⁷⁶ Prop. 1917:169 s. 63.

²⁷⁷ Prop. 1917:169 s. 85.

²⁷⁸ SFS 1917:337. Lagutskottets memorial nr 67 år 1917.

jakt och fiske endast skulle få ske om de inte kunde medföra något besvärande intrång för dem – vilket var en skillnad mot tidigare när det endast krävdes att upplåtelsen inte medförde skada. Lappkommittén föreslog också att det skulle införas en rätt för länsstyrelsen att medge statliga tjänstemän befogenhet att under tjänsteresor i obebyggt trakt för sitt uppehälle fiska och jaga vissa slag av villebråd. Man föreslog även att vissa fiskevatten som kunde behövas för fiskeriundersökningar skulle undantas från lapparnas begagnande, och att man för upplåtelser av sportfiske skulle jämka bestämmelsen om lapparnas rätt till hörande. Detta skulle enligt förslaget kunna ske genom föreskrifter.²⁷⁹

Den sakkunnige som överarbetade förslaget ansåg att vissa av dessa ändringar inte borde genomföras eftersom de inte krävde lagform. Departementschefen höll med om detta. Länsstyrelsen i Jämtlands län ansåg att avgift för upplåtelser endast borde förekomma om och till det belopp som länsstyrelsen bestämde. Detta eftersom det i vissa fall, till exempel för Svenska Turistföreningens stugor eller vetenskapliga observationsplatser, inte vore lämpligt med en avgift. Departementschefen höll dock inte med om att detta utgjorde tillräcklig anledning att ändra förslaget.²⁸⁰

I 1928 års lag sades i första stycket att lappar i sådana områden som anvisats till deras uteslutande begagnande inte fick upplåta bete, slätter, grustäkt, jakt, fiske eller annan därmed jämförlig nytthet till någon annan. Om det i ett sådant område fanns bete, slätter, grustäkt eller någon annan därmed jämförlig nytthet som lapparna inte använde, och om en upplåtelse kunde ske utan intrång eller skada för renskötseln, kunde länsstyrelsen upplåta detta mot avgift. För upplåtelser av jakt och fiske gällde att det skulle kunna ske utan fara för tillgången på vilt eller fisk och utan besvärande intrång för lapparna. Nyttjanderätt till inägor ovanför odlingsgränsen kunde upplåtas om det kunde ske utan avsevärt men för renskötseln. Den som fick en upplåtelse av bete, slätter eller nyttjanderätt till inägor var som huvudregel skyldig att själv svara för skada som renar hade orsakat på grödor. Innan upplåtelse ägde rum skulle de lappar som hade rätt att uppehålla sig i området med sina renar höras i ärendet.

---

²⁷⁹ SOU 1923:51 s. 98 och 119.

²⁸⁰ Prop. 1928:43 s. 23 och 169–173.

Medel som inflöt genom upplåtelser skulle användas till förmån för lapparna.²⁸¹

7.1.5 1971 års lag

I 1971 års lag framgår inte längre något uttryckligt krav på att de berörda samerna ska höras före upplåtelser, men av förarbetena framgår att det fortfarande ska ske.

1964 års rennäringsakkunniga, som tog fram det betänkande som låg till grund för lagen, ansåg att det inte borde göras någon ändring av den då gällande lagens ståndpunkt i fråga om nyttjanderättsupplåtelser. Med hänsyn till att samernas rättigheter sedan länge varit särskilt omfattande och dessutom tryggade genom särskilda bestämmelser, såvitt angår de till deras ”uteslutande begagnande” anvisade områdena, ansågs det motiverat att för dessa områden behålla speciella garantier mot upplåtelser som kunde medföra olägenheter vid utövningen av renskötselrätten och de med den förenade birättigheterna. Å andra sidan skulle ett utsträckande av dessa garantier till områden, där de inte då förelåg, medföra risk för allvarliga rättsförluster för andra rättsägare och sannolikt föranleda omfattande kompensationskrav. I fråga om vem som skulle ha rätt att upplåta – staten eller innehavaren av rätten till områdenas ”uteslutande begagnande” – måste man enligt de rennäringsakkunniga anlägga praktiska synpunkter. För att tillgodose de intressen som både samer och övriga befolkningsgrupper har i dessa vidsträckta områden ansåg de rennäringsakkunniga att det var uppenbart att bara en statlig förvaltning kunde komma i fråga. Liksom i den då gällande lagen ansåg de rennäringsakkunniga att ett förbud skulle gälla för privata förfoganden över de rättigheter som ingår i renskötselrätten. De rennäringsakkunniga skrev senare att det kunde förutsättas att beslutsmyndigheten skulle fästa mycket stor vikt vid ett yttrande från en sameby där samebyn på grund av befarade olägenheter för renskötseln avstyrkte en viss upplåtelse.²⁸²

Vid beredningen av lagen hade önskemål framställts från vissa remissinstanser om att bestämmelserna borde utformas så att de

---

²⁸¹ 56 § 1928 års lag, SFS 1928:309.

²⁸² SOU 1968:16 s. 209–211.

skulle främja en från samhällsekonomisk synpunkt optimal markanvändning. SSR hade å sin sida begärt att rätten att göra upplåtelser borde tillkomma samebyarna. Departementschefen menade dock i propositionen att det saknades anledning att frånga de principer som låg bakom de tidigare lagarnas bestämmelser om nyttjanderättsupplåtelser, samt att upplåtelser på dessa marker även i fortsättningen borde gälla endast mindre omfattande nyttjanderättsupplåtelser som inte medförde skada för renskötseln. Departementschefen ansåg att de önskemål som framförts om att bestämmelserna skulle främja en samhällsekonomiskt optimal markanvändning gick för långt, men att det var en annan sak att de dåvarande bestämmelserna måhända tillämpades väl restriktivt. Departementschefen kunde inte heller biträda SSR:s yrkande om att samebyarna själva skulle bestämma över upplåtelser. Departementschefen beskrev de sakkunnigas uppfattning och konstaterade sedan att han inte fann skäl att föreslå någon ändring i det system för upplåtelser som då tillämpades.²⁸³

Riksdagens jordbruksutskott instämde i departementschefens bedömning. Samtidigt behandlade utskottet två motioner. I den ena motionen framställdes ett yrkande om att nyttjanderätt skulle kunna upplåtas endast om den berörda samebyn medgav det. I den andra motionen framställdes ett yrkande om att tillämpningsföreskrifterna i rennärlagen borde utformas så att fjällkommunerna blev delaktiga i jakt och fiske genom generösa upplåtelser. Utskottet avsåg båda motionerna. Jordbruksutskottet anförde i sitt betänkande att rennärlagens intressen borde komma i första hand vid bedömningen av om upplåtelser skulle göras. Utskottet delade därför departementschefens bedömning om att det saknades anledning att utforma bestämmelser som medgav en mer optimal användning av marken. Å andra sidan kunde utskottet inte biträda att den berörda samebyn skulle få en vetorätt mot upplåtelser. En sådan vetorätt skulle kunna medföra att övriga befolkningsgruppers intressen inte blev tillgodosedda i skäligen omfattning. Samernas berättigade intresse av att det inte skedde upplåtelser som skadade rennärlagen syntes enligt utskottets mening väl kunna tillgodoses genom att beslut om upplåtelser fattades av lantbruksnämndens

---

²⁸³ Prop. 1971:51 s. 131 f. I ett annat sammanhang (om vissa avgiftsfria upplåtelser) i samma proposition anfördes att det vid bedömningen av om det fanns särskilda skäl för sådana borde stor hänsyn tas till den berörda samebyns uppfattning, s.170.

rennäringsdelegation, i vilken ingick tre samerepresentanter. Utskottet underströk samtidigt vikten av att den berörda samebyn skulle beredas tillfälle att yttra sig i ärendet innan beslut fattades om upplåtelse av nyttjanderätt. Utskottet förutsatte att så skulle ske utan att någon särskild bestämmelse om det behövde infogas i lagtexten. Vidare uttalade utskottet att de dåvarande bestämmelserna om nyttjanderättsupplåtelser torde ha tillämpats väl restriktivt. Vandringstugor i fjällen, enstaka fritidstugor och begränsade upplåtelser av fiske syntes enligt utskottet inte behöva innebära några egentliga hinder för renskötseln. Enligt utskottets mening omfattade renbetesmarkerna i fjällområdet så betydande arealer att det torde finnas utrymme för ett större antal upplåtelser, till exempel av fiske, utan att samernas rätt trädde för när.²⁸⁴

7.2 Praxis

Rennäringslagens upplåtelseförbud har prövats rättsligt i Skattefjällsmålet, men inte i Girjasmålet. Det är otydligt för sekretariatet om Högsta domstolen alls hade kunnat pröva upplåtelseförbudet i Girjasmålet. Den här otydligheten har beskrivits i [*PM 21 - Några tolkningsfrågor avseende Skattefjällsdomen och Girjasdomen*](#). Något av vad som sägs där kommer att upprepas här. Först följer en sammanfattning av vad Högsta domstolen har uttalat om upplåtelseförbudet i de två målen.

7.2.1 Skattefjällsmålet

Skattefjällsmålet rörde en tvist mellan samebyarna och staten om bättre rätt till fjällområden i Jämtland (närmare bestämt renbetesfjällen i de fem nordligaste Jämtlandsbyarnas områden).

Yrkanden och grunder

Sameparterna yrkade bättre rätt än staten till respektive markområde på grund av äganderätt. Om staten skulle anses vara ägare till fastigheterna yrkade sameparterna fastställelse av all rätt på

---

²⁸⁴ JoU 1971:37 s. 46 ff.

fastigheterna till 13 befogenheter, nämligen 1/ renbete, 2/ jakt, 3/ fiske, 4/ annat bete än renbete, 5/ slätter, 6/ uppodling, 7/ grustäkt, 8/ annan täkt, 9/ skogsfång, 10/ flyttningvägar, 11/ mineral, 12/ jordägarandel i gruva och 13/ vattenkraft (gemensamt rådighetsbefogenheterna). Beträffande skogsfång yrkades alternativt en rätt begränsad till husbehovsfång. I övrigt var det fråga om ensamrätt, ”monopolrätt”. Som grund för yrkandena om rådighetsbefogenheter åberopades samma grunder som i äganderätsfrågan, det vill säga i huvudsak ockupation jämte specifikation, urminnes hävd och erkännande av staten.²⁸⁵

Högsta domstolens bedömning av frågan om äganderätten till marken ska inte närmare behandlas här. Högsta domstolen kom sammanfattningsvis fram till att äganderätten till de omtvistade skattefjällen tillkom staten framför sameparterna och sameparternas talan om bättre rätt till dessa fjäll lämnades därför utan bifall.

I det följande redovisas i stället domstolens bedömning i fråga om de olika rådighetsbefogenheterna som omfattades av sameparternas alternativa yrkanden. I det sammanhanget behandlade Högsta domstolen även frågan om huruvida upplåtelsereglerna i rennäringslagen stred mot regeringsformens diskrimineringsförbud.

Sameparterna gjorde beträffande rådighetsbefogenheterna gällande bland annat att rättigheterna fanns långt före den första renbeteslagens tillkomst, och att de fortfarande bestod på civilrättslig grund, oberoende av rennäringslagen. Med hänvisning till bland annat vissa uttalanden i rennäringslagens förarbeten (där man hänvisade till den pågående rättsprocessen i Skattefjällsmålet och underströk att ett antagande av den föreslagna rennäringslagen inte innefattade något ställningstagande i föreliggande tvistefrågor, vår anmärkning) kunde man enligt sameparterna bortse från de inskränkningar som lagen gjorde i dessa rättigheter. Lagens innehåll kunde enligt sameparterna över huvud taget inte åberopas mot sameparterna, eftersom det framgick av departementschefens, Lagrådets och jordbruksutskottets uttalanden vid dess tillkomst att lagen endast var hypotetiskt antagen och att en domstol hade fria händer att pröva frågan om samernas rätt oberoende av lagens bestämmelser. I sista hand gjordes gällande, att inskränkningarna under alla omständigheter stod i uppenbar strid med både den tidigare och den gällande regeringsformen och därför inte skulle

---

²⁸⁵ NJA 1981 s. 1, s. 166 och 169.

tillämpas. Särskilt gällde detta begränsningarna i samernas rätt att genom upplåtelse förfoga över sin jakt- och fiskerätt. Här åberopade sameparterna diskrimineringsförbudet i regeringsformen.²⁸⁶

Staten bestred sameparternas talan. När det gällde rådhetsbefogenheterna medgav staten att samerna på skattefjällen redan före 1886 års lag på civilrättslig grund hade ensamrätt till renbete och rätt att ta skog till husbehov samt jakt- och fiskerätt, men bestred sameparternas påståenden i övrigt. Sedan rättigheterna inneslutits i lag så som skett genom renbeteslagarna och rennäringslagen, var det enligt statens mening lagen som reglerade de civilrättsliga rättigheternas innehåll. Statens inställning var vidare att lagregleringen av samernas rätt hade tillkommit i grundlagsenlig ordning och att den i vart fall inte stod i uppenbar strid med vare sig tidigare eller då gällande regeringsform.

Högsta domstolens domskäl

Högsta domstolen konstaterade att samernas befogenheter på skattefjällen före 1886 års lag, däribland rätten till jakt och fiske, var rättigheter som från början hade vilat på urminnes hävd och under tidernas lopp fått ändrat innehåll i anslutning till att samernas näringsutövning utvecklats och tagit delvis nya former.²⁸⁷

I domstolens prövning ingick att först närmare undersöka, vad samernas befogenheter på skattefjällen innebar före 1886 års lagstiftning och därefter behandla frågan, vilken inverkan renbeteslagarna och rennäringslagen kan ha haft på dessa befogenheter. Sist prövades frågan om diskriminering.

Bevisvärdering

I ett särskilt avsnitt behandlade domstolen flera svårigheter som möter vid bevisvärderingen rörande frågor om samers rätt till mark.²⁸⁸ Inledningsvis konstaterades att utredningen delvis berörde sådana faktiska förhållanden och rättsfrågor från äldre tid som tidigare bara i ringa utsträckning hade varit föremål för historisk

---

²⁸⁶ NJA 1981 s. 1, s. 233.

²⁸⁷ NJA 1981 s. 1, s. 233.

²⁸⁸ NJA 1981 s. 1, s. 179 ff.

forskning. Detta motiverade enligt domstolens mening ofta försiktighet vid bevisvärderingen. Domstolen noterade också bland annat att särskilda omständigheter försvårade prövningen, främst samernas avskilda och särpräglade levnadssätt i förening med bristen på skriftligt samiskt material. Vidare framhöll domstolen att en samisk passivitet inför olika myndighetsåtgärder beträffande fjällområdena inte kan innebära att de skulle ha gett upp någon äganderätt till områden som de eventuellt kunde ha haft.

Befogenheter före 1886

Högsta domstolen uttalade att det möter uppenbara svårigheter att avgöra vilka närmare befogenheter samer hade på skattefjällen innan lagstiftningen grep in. En säker utgångspunkt syntes emellertid vara att kärnan i befogenheterna utgjordes av det som fortfarande var grundvalen för samernas näringsfång på fjällen: renbete, jakt, fiske och visst skogsfång. Det var fråga om rättigheter som från början vilat på urminnes hävd och under tidernas lopp lätt ändrat innehåll i anslutning till att samernas näringsutövning utvecklats och tagit delvis nya former. Tyngdpunkten hade ursprungligen legat på jakt och fiske men hade sedan förskjutits så att den, särskilt efter samernas övergång till helnomadism, låg på renskötsel. Så småningom hade också statliga regleringar och myndigheternas praxis kommit att inverka på rättigheternas innehåll.²⁸⁹

Domstolen konstaterade att samer på skattefjällen omkring år 1645 hade en starkt skyddad bruksrätt som i vart fall torde ha omfattat rätt till renbete, fiske, jakt och skogsfång för husbehov.²⁹⁰ Skattefjällsbrevet år 1841, där det instruerades om att skattefjäll skulle gränsbestämmas för samerna, kunde inte heller ses som något stöd för sameparternas påstående om äganderätt till skattefjällen. Syftet med brevet beskrevs som att det var att tilldela samerna nödigt utrymme för renbete och skog till bränsle. Enligt Högsta domstolen stod det klart att brevet medförde ett väsentligt skydd för samernas näringsutövning på fjällen; deras renbeten, fisken och skogsfång. Genom brevet avvärdades det överhängande hot mot deras

---

²⁸⁹ NJA 1981 s. 1, s. 233.

²⁹⁰ NJA 1981 s. 1, 197.

försörjningsmöjligheter som nybyggesverksamheten på fjällen utgjorde.²⁹¹

Vidare ansåg domstolen det som bekräftat, att detsamma alltjämt gällde 1789 och att rätten till renbete, jakt och fiske då var skyddad mot intrång av enskilda. Även efter nybyggesanläggningarnas och avvitringsarnas tid var rättsläget för samerna enligt domstolens bedömning väsentligen oförändrat.²⁹²

De befogenheter som samerna efter denna utveckling hade vid tillkomsten av 1886 års lag kunde alltså sammantagna sägas ha utgjort en starkt skyddad bruksrätt av speciellt slag. Högsta domstolen gick därefter över till att pröva vilka befogenheter som kunde konstateras vid tillkomsten av 1886 års lag. Det råde enligt Högsta domstolen inte någon tvekan om att det väsentliga i bruksrätten vid denna tid var rätten till renbete - något som hade bekräftats både i inrymningsbesluten och i förarbetena till 1886 års lag. Ostridigt har denna rätt utgjort en ensamrätt för samerna på de olika skattefjällen. Med renbetet hade den av sameparterna berörda rätten till flyttningstvågar på skattefjällen nära samband. Det stod klart, att samerna hade rätt att där röra sig fritt med sina renar.²⁹³

Rätten till skogsfång hade också nära samband med renbetet och samernas på grund av det betingade levnadsförhållanden. Till stöd för påståendet, att även denna rätt utgjorde en ensamrätt, hade sameparterna anfört att samerna på skattefjällen av ålder ägt all rätt till skogen på fjällen samt att detta bekräftats genom Skattefjällsbrevet och de följande förrättningarna och utslagen. När man enligt brevet skulle tillse "att, så widt möjligt är, nödig skog till bränsle icke saknas", angav detta enligt sameparterna endast måttet för den tilldelning av skogsmark som föreskrevs, inte någon begränsning av rätten att utnyttja tilldelad skog. Vidare hade sameparterna framhållit, att de administrativa beslut som fattats om kronans rätt till skogsavverkning inte haft någon betydelse för samernas civilrättsliga ställning på fjällen. Staten hade å sin sida bestritt att samerna av ålder ägt rätt till mera än husbehovsskog.²⁹⁴

Sameparterna hade inte påstått, att samer på skattefjällen vid någon tidpunkt tagit mer än skog till husbehov, och utredningen tydde enligt Högsta domstolen inte heller på att så skulle ha skett.

---

²⁹¹ NJA 1981 s. 1, 216.

²⁹² NJA 1981 s. 1, s. 234.

²⁹³ NJA 1981 s. 1, s. 234.

²⁹⁴ NJA 1981 s. 1, s. 234.

Någon hävd till annat skogsfång än för husbehov hade alltså inte förelegat. Varken Skattefjällsbrevet eller de följande skattläggningsutslagen kunde enligt domstolen anses ha gett samerna någon rätt utöver vad som nu hade sagts, och i inrymningsresolutioner från och med 1870-talet hade länsstyrelsen klart angett begränsningen till husbehovsfång. Också förarbetena till 1886 års lag utgick från att samerna ägde rätt till skog på skattefjällen endast i den mån den behövdes för utövandet av deras andra rättigheter. Rättsläget vid tillkomsten av denna lag måste därför antas ha varit det nu angivna, bedömde Högsta domstolen.²⁹⁵

Sannolikt hade samernas befogenheter sträckt sig också till andra rättighetstyper, i den mån dessa hade framstått som behövliga med hänsyn till samernas näringsutövning och levnadsförhållanden i övrigt. De fick sålunda antas av ålder ha haft rätt till annat bete än renbete och till slätter, i den utsträckning som krävdes för att tillgodose sitt eget behov, uttalade Högsta domstolen. Detsamma ansågs gälla husbehovstakt av grus och liknande.²⁹⁶

Domstolen prövade därefter i vad mån samerna historiskt också hade rätt att upplåta sin bruksrätt eller däri ingående rättigheter till annan. I det sammanhanget gjorde domstolen följande uttalanden.

Läget i detta hänseende är på flera sätt oklart. Som nämnt började man i mitten av 1860-talet utforma inrymningsresolutionerna så att de innehöll preciseringar och begränsningar av den inrymde samens rätt på fjället (6.3). Såvitt framkommit angavs därvid inte något om rätt – eller förbud – för den inrymde att i sin tur upplåta rättigheter till annan. Att sådana upplåtelser även under den nu aktuella tiden förekom i praktiken framgår emellertid klart av utredningen i målet.

I äldre tider hade upplåtelser från samers sida förekommit, i vart fall beträffande fiske (6.1). Det får antas, att samer även på 1800-talet i viss utsträckning upplät fiskerätt till utomstående, och synbarligen har myndigheterna i allmänhet inte reagerat häremot. Emellertid har också kronan under 1700-talet och i början av 1800-talet gjort upplåtelser av vissa fisken på fjällen (6.1). Hur upplåtelserna gått att förena med samernas hävdvunna fiskerätt är oklart; när inte berörda samer samtyckt till åtgärderna, tycks dessa dock i allmänhet ha avsett fiskevatten som samerna inte ansågs behöva och som de inte heller regelbundet använde. I vart fall synes myndigheterna inte efter skattefjällsbrevets tillkomst ha förfogat över fiskerätt på skattefjällen.

---

²⁹⁵ NJA 1981 s. 1, s. 234.

²⁹⁶ NJA 1981 s. 1, s. 235.

Jakträtten har tydligen haft ganska ringa ekonomisk betydelse under 1800-talet. I vad mån sådan rätt upplåtits av samer under denna tid är inte känt. Stöd saknas för att myndighet skulle ha företagit några upplåtelser av jakträtt på skattefjällen.²⁹⁷

Högsta domstolen konstaterade sammanfattningsvis att följande kunde sägas om upplåtelseätten vid tiden för tillkomsten av 1886 års lag.

Skilda uppfattningar och ganska stor ovisshet gjorde sig tydligen gällande beträffande frågan i vad mån inrymda samer hade rätt att upplåta rättigheter åt annan. Vissa av de upplåtelse typer som faktiskt förekom ansåg länsstyrelsen och kommittén vara till skada för samernas intressen i stort. Särskilt upplåtelse rna av slätter och beteslägenheter ansåg de dessutom stridande mot inrymningsresolutionernas innehåll. Viss osäkerhet synes också ha rått i fråga om den enskilde samens rätt att upplåta fiske- och jakträttigheter till annan. En befogenhet för kronan att upplåta fiskerätt på fjällen motsägs av såväl skattefjällsbrevet som inrymningsresolutionerna och saknar även i övrigt stöd. Övervägande skäl talar för att kronan inte heller hade sådan befogenhet beträffande jakträtten.²⁹⁸

Domstolen uttalade också att i den mån samernas bruksrätt till skattefjällen var grundad på inrymningar borde den likaväl som vissa andra besittningsrätter till kronojord ha åtnjutit det skydd som stadgades i 77 § i 1809 års regeringsform, som innehöll ett skydd mot att sådana besittningsrätter trädde för nära. Domstolen anmärkte också att oavsett vilken rättsgrunden var för samernas bruksrätt så bör den ha åtnjutit det allmänna skydd som följde av 16 § i 1809 års regeringsform (det dåvarande egendomsskyddet).²⁹⁹

Lagstiftningen och dess betydelse

Domstolen gick därefter över till att behandla 1886 års lag och dess betydelse för samernas befogenheter.

Lagen stadgade (i likhet med dagens rennäringslag) ett förbud för samerna att upplåta rättigheter som ingår i renskötselrätten till någon annan. Domstolen konstaterade att frågan om förbud för samerna att upplåta rättigheter ägnades ganska stor uppmärksamhet

---

²⁹⁷ NJA 1981 s. 1, s. 236.

²⁹⁸ NJA 1981 s. 1, s. 237.

²⁹⁹ NJA 1981 s. 1, s. 237.

i lagens förarbeten. Domstolen gjorde beträffande 1886 års lag följande generella bedömning.

Det står utom tvivel att 1886 års lagstiftare avsåg att genom lagen uttömmande reglera de rättigheter och skyldigheter som renskötande samer hade vid utövning av sin näring, bl.a. på skattefjällen. I propositionen underströks särskilt, att lagen i många delar kunde karakteriseras som en kodifikation och närmare bestämning av vad som redan fanns meddelat i spridda stadganden eller som eljest iaktogs av gammal sedvana. En jämförelse mellan vad som i det föregående har upptagits angående samernas befogenheter på skattefjällen före 1886 års lag och vad lagen kom att innehålla ger belägg för att detta uttalande var välgrundat. Det kan alltså konstateras, att lagen i stora drag anknyt till vad som förut hade gällt.³⁰⁰

Domstolen noterade att sameparterna särskilt gjort gällande, att lagens regler om befogenheten att upplåta rätt till jakt och fiske på skattefjällen innebar en otillåten ändring av rättsläget, men framhöll följande.

Som framgått var emellertid rättsläget i detta hänseende delvis oklart före lagens tillkomst. Och samtidigt som lagen tillade länsstyrelsen beslutanderätten över upplåtelseerna tillgodosåg den på flera sätt samernas intressen: upplåtelser skulle få förekomma endast om de kunde ske utan intrång eller skada för samerna och skulle inte få utesluta rätt för dessa att själva jaga och fiska, berörda samer skulle höras i ärendena och inflytande medel skulle användas till samernas förmån. Med lappbyarnas föga utvecklade organisation skulle det vidare uppenbarligen ha mött avsevärda praktiska svårigheter att upprätthålla en regel om att samerna på ett skattefjäll skulle gemensamt samtycka till varje upplåtelse.³⁰¹

Mot denna bakgrund, ansåg domstolen, kunde inrymningsrättigheternas upphörande och bestämmelserna om upplåtelse rätt lika litet som lagens reglering i övrigt av samernas bruksrätt anses ha inneburit något grundlagsstridigt övergrepp mot samerna på skattefjällen. Domstolen konkluderade att den betydelse som 1886 års lag fick för samernas bruksrätt på skattefjällen således var att de befogenheter som renskötande samer hade där nu kom att uttömmande regleras av lagen, och detta även i den mån de ytterst vilade på hävd. Slutligen konstaterade domstolen att de befogenheter

---

³⁰⁰ NJA 1981 s. 1, s. 243.

³⁰¹ NJA 1981 s. 1, s. 243 f.

som samer hade enligt 1886 års lag i huvudsak står kvar enligt gällande rennäringslagstiftning.³⁰²

När det särskilt gällt rätten till skogsfång på skattefjällen uttalade Högsta domstolen att samernas rätt redan före 1886 års lagstiftning inskränkte sig till att ta skog för husbehov, och under tiden därefter hade det inte förekommit något som ändrade denna princip. Sameparterna hade också hävdats, att rätten till flyttningsvägar på skattefjällen gick längre än som anges i rennäringslagen och även inbegrep en rätt till vissa bestämda vägar, som samerna av ålder tagit där. Vilka dessa vägar var hade dock inte preciserats i målet. Sameparternas talan i denna del kunde alltså redan av det skälet inte bifallas.³⁰³

Vidare hade sameparterna speciellt framhållit en av de lagändringar som förekommit beträffande samernas förhållanden och påstått, att samer därigenom berövats sina rättigheter på ett sätt jämförligt med expropriation. Det gällde rätten till grustäkt. Högsta domstolen ansåg dock, som redovisats i avsnitt 6.1, att rätten till grus bara var en rätt till husbehovstäkt. I vart fall kunde samer inte enligt regler om hävd eller andra grunder som åberopats i målet ha varit berättigade till grus. Rätten till annan täkt bedömdes på motsvarande vis.³⁰⁴

Diskrimineringsfrågan

I frågan om rennäringslagens regler om upplåtelse av nyttjanderätter innebar en diskriminering av samerna som folkgrupp, gjorde Högsta domstolen följande bedömning.

De kritiserade upplåtelsereglerna utgör ett led i en omfattande lagreglering som rör de renskötande samerna och deras näringsutövning. Lagen tillförsäkrar denna grupp medborgare speciella befogenheter och särskilt skydd och lagfäster deras rättigheter över vidsträckt område i statens ägo. I allt väsentligt är det alltså fråga om en för den berörda gruppen positiv särbehandling. Detta utesluter inte i och för sig att lagens reglering av upplåtelseätten skulle kunna anses innebära ett sådant missgynnande av samerna som avses med diskrimineringsförbudet i 2 kap. 15 § regeringsformen, om dessa kan sägas ha beretts sämre villkor på denna punkt än andra i motsvarande

---

³⁰² NJA 1981 s. 1, s. 244.

³⁰³ NJA 1981 s. 1, s. 244.

³⁰⁴ NJA 1981 s. 1, s. 245 f.

situation. Någon lagstiftning som tillerkänner andra medborgargrupper rättigheter motsvarande dem de renskötande samerna har finns emellertid inte. Det saknas därför underlag för en direkt jämförelse mellan vad som gäller för samerna och för andra medborgare i det hänseende varom här är fråga. Vidare är rennäringen av ålder så fast förknippad med samerna och den samiska kulturen att utrymme även saknas för en hypotetisk jämförelse med hur en motsvarande reglering kunde tänkas ha sett ut för andra än samer. Inte heller är det möjligt att göra några meningsfulla jämförelser med vad som nu gäller för medborgare i allmänhet som har servituts- eller nyttjanderätt till jakt eller fiske på fjällområden.³⁰⁵

Mot denna bakgrund var det för prövningen av den aktuella frågan enligt Högsta domstolen av särskild betydelse vad förarbetena upplyste om rennäringens bakgrund och om syftet med upplåtelsereglerna.

I förarbetena framhålls, att det är ett angeläget intresse såväl från rennäringens som från samhällets synpunkt att skapa förutsättningar för en effektivare och mera lönsam renskötsel. Det anges vidare vara ett samhällsintresse, inte bara från näringspolitiska synpunkter, att rennäringens lönsamhet förbättras; rennäringen är en förutsättning för bevarande av den samiska kulturen. Emellertid framträder i förarbetena också en strävan att tillgodose vissa andra intressen. Man vill sålunda främja även andra befolkningsgruppers behov att utnyttja de vidsträckt fjälltrakterna både i förvärvssyfte och för fritidsändamål. Det är detta önskemål jämte intresset att främja en god jakt- och fiskevård som enligt förarbetena utgör skäl för en statlig förvaltning av jakt- och fiskeupplåtelsena.³⁰⁶

Högsta domstolen konstaterade att lagens reglering av upplåtelserrätten alltså byggde på en avvägning mellan delvis motstridiga intressen. Det saknades enligt domstolens mening varje stöd för att denna avvägning skulle ha påverkats av någon nedvärderande inställning till samerna som folkgrupp. Slutsatsen blev därmed att rennäringens upplåtelseregler inte kunde anses stå i strid med diskrimineringsförbudet i regeringsformen. Samernas bruksrätt till skattefjällen bedömdes som uttömmande reglerad i rennäringens lag. Detta gällde, som nämnts i avsnitt 6.1, även de rättigheter till grustäkt och liknande för husbehov, till annat bete än

---

³⁰⁵ NJA 1981 s. 1, s. 247.

³⁰⁶ NJA 1981 s. 1, s. 247 f.

renbete och till slätter, vilka inte omtalades i lagen men enligt vad som tidigare sagts ingick i renskötserätten.³⁰⁷

Beträffande samernas bruksrätt gjorde domstolen följande tillägg. En på civilrättslig grund bestående bruksrätt av sådant slag som den i målet var enligt regeringsformen på samma sätt som äganderätten skyddad mot tvångsförfoganden utan ersättning. Den omständigheten att rätten i detta fall var reglerad i lag innebar inte att den skulle sakna sådant skydd. Rättigheten kunde väl upphävas genom lagstiftning, men så länge den utövades kunde den inte fråntas innehavarna, vare sig i lag eller i annan form, utan ersättning. Sammanfattningsvis, avslutade domstolen, innebar vad som anförts att sameparternas talan om att sameparterna skulle förklaras äga rättigheter till skattefjällen vid sidan av eller oberoende av rennäringslagen inte kunde bifallas.³⁰⁸

Skiljaktig mening

Justitierådet Bertil Bengtsson (som är expert i Renmarkskommittén) var skiljaktig i fråga om motiveringen och menade att upplåtelsebestämmelserna beträffande jakt och fiske skulle anses diskriminerande, men inte uppenbart grundlagsstridiga. Den skiljaktiga meningen är relativt omfattande. Sammanfattningsvis innebar den att samerna haft ensamrätt till jakt och fiske på skattefjällen före 1886 års lag och kunnat motsätta sig upplåtelser av jakt och fiske där. Genom 1886 års lagstiftning fråntogs samerna rätten att på detta sätt bestämma över upplåtelseerna. I stort sett gällde samma ordning enligt rennäringslagen.³⁰⁹

Regleringen av samernas rätt att jaga och fiska kunde enligt den skiljaktiga meningen inte anses som någon förmån som lagstiftaren gett; den innebar inte mer än vad samerna haft anspråk på enligt civilrättsliga regler. Samernas ställning i fråga om jakt- och fiskerätten borde därför kunna jämföras med vad som gällde för svenskar i allmänhet, som på grund av urminnes hävd eller annan anledning hade jakt- eller fiskerätt på områden av liknande slag. Det stod klart att bestämmelserna för andra medborgare än samer

---

³⁰⁷ NJA 1981 s. 1, s. 248.

³⁰⁸ NJA 1981 s. 1, s. 248.

³⁰⁹ NJA 1981 s. 1, s. 249 f.

inte var inskränkt på samma vis. Reglernas utformning framstod därför som en oförmånlig särbehandling av samerna.³¹⁰

Oaktat att rennäringslagens reglering av upplåtelseätten säkert titt sig rimlig och naturlig ur lagstiftarens perspektiv, fanns det enligt den skiljaktiga meningen goda skäl att anse det som en otillåten diskriminering, att rennäringslagen gav myndigheterna möjlighet att på angivet sätt förfoga över jakt- och fiskerätten på skattefjällen utan samtycke från samernas sida. Emellertid förekom inte något sådant uppenbart fel som avses i 11 kap. 14 § regeringsformen. Under normala samhällsförhållanden borde man endast i mycket sällsynta, särpräglade fall kunna avvika från en lagregel som riksdagen för sin del godtagit. Och det betonades, att den skiljaktiga ledamotens synsätt inte var det enda som kunde anläggas på rennäringslagens regler. Om man ansåg förhållandena i dag böra vara ensamt avgörande utan att hänsyn tas till den historiska bakgrunden, kunde de kritiserade bestämmelserna te sig fullt godtagbara – något som framgick bland annat av majoritetens uttalanden i domen.³¹¹

Liksom majoriteten kom alltså Bertil Bengtsson fram till att talan skulle ogillas även i denna del. Det kan noteras att det uppenbarhetsrekvisit som blev avgörande i den skiljaktiga meningen togs bort från grundlagen år 2010. I dag krävs inte att ett fel ska vara uppenbart för att en föreskrift som står i strid med en överordnad bestämmelse inte ska få tillämpas.

Den skiljaktiga meningen handlade enbart om jakten och fisket, och grundade sig bland annat på att dessa rättigheter gick mycket långt tillbaka i tiden och var samernas ursprungliga näringsfång, äldre än renbetet.³¹²

7.2.2 Girjasmålet

En central fråga i Girjasmålet var om rennäringslagens upplåtelseförbud ger uttryck för ett statens bestämmande över renskötande samers rättigheter, eller ett statens bestämmande över egna rättigheter.

---

³¹⁰ NJA 1981 s. 1, s. 250 f.

³¹¹ NJA 1981 s. 1, s. 252.

³¹² NJA 1981 s. 1, s. 249.

Girjas sameby hade som grund för sin talan i första hand gjort gällande att samebyn hade ensamrätt till jakt och fiske grundat i rennäringslagens bestämmelser. Staten hade den processuella inställningen i målet att om samebyn hade ensamrätt till jakt och fiske, och staten alltså inte hade någon sådan rätt till jakt och fiske som normalt följer med markägande, så påstod inte staten att rennäringslagens upplåtelse regler utgjorde hinder mot att bifalla samebyns talan. Staten menade alltså att upplåtelseförbudet inte var tillämpligt på samebyns ensamrättigheter.

Vid prövningen av den frågan menade Högsta domstolens majoritet – tre justitieråd – att rennäringslagens regler om upplåtelser av nyttjanderätter bygger på uppfattningen att staten är markägare. Under sådana förhållanden kan inte lagens reglering om upplåtelser anses vara diskriminerande. Majoriteten grundade sin bedömning på en tolkning av lagens ordalydelse och förarbeten, och lade vikt vid att det redan när 1886 års lag infördes fanns en huvudregel inom jakt- och fiskelagstiftningen om att jakt- och fiskerätten tillhörde markägaren. Eftersom rennäringslagen fick anses bygga på uppfattningen att jakt- och fiskerätten i grunden tillkom staten innebar upplåtelseförbudet ingen diskriminering.³¹³

Två justitieråd var skiljaktiga och menade att det följer av rennäringslagen att samebyarna har ensamrätt till jakt och fiske. Även dessa justitieråd grundade sin bedömning på en tolkning av renbeteslagarnas förarbeten tillsammans med hur regler om jakt och fiske på samfälld mark såg ut i övrigt. De hänvisade också till hur staten hade uttalat sig i statliga utredningar och rättsprocesser under 1900-talet. Eftersom staten genom Justitiekanslern inte återopade upplåtelseförbudet om samebyn skulle anses ha ensamrätt till jakt och fiske behövde de skiljaktiga ledamöterna inte pröva det i sak.³¹⁴

Efter denna bedömning i fråga om rennäringslagens reglering prövade Högsta domstolen samebyns andrahandsgrund, som var att samernas renskötsel på området, i vilken jakt och fiske utgjorde en del, hade gett upphov till en ensamrätt till jakt och fiske genom sedvana eller urminnes hävd. Domstolen var enig i att så var fallet, grundat i urminnes hävd. Högsta domstolen uttalade att statens förklaring om att upplåtelseförbudet inte återopades mot ensamrättigheter utgjorde en för domstolen bindande

---

³¹³ NJA 2020 s. 3, särskilt p. 105–124.

³¹⁴ Den skiljaktiga meningen ligger som bilaga till domen.

processhandling, och att det därför inte fanns anledning att i målet pröva betydelsen av 31–34 §§ rennäringslagen.³¹⁵

I sekretariatet har det under utredningsarbetet förts en diskussion om vad Högsta domstolens uttalanden i Girjasålet egentligen innebär i förhållande till rennäringslagens upplåtelseförbud. Diskussionen har, som nämnts inledningsvis, beskrivits i [PM 21 – Några tolkningsfrågor avseende Skattefjällsdomen och Girjasdomen](#). Diskussionens kärnpunkter upprepas här.

Frågan som diskuterats har närmare bestämt varit om Högsta domstolens bedömning i diskrimineringsdelen i Girjasålet grundade sig på Justitiekanslerns processföring eller på att domstolen gjorde en lagtolkning av rennäringslagens tillämpningsområde. Vilket synsätt som anläggs har betydelse dels för det nuvarande upplåtelseförbudets tillämpningsområde efter Girjasdomen, dels för hur Skattefjällsdomen och Girjasdomen kan läsas tillsammans som prejudikat när det gäller frågan om hur diskrimineringsförbudet ska tillämpas.

Frågan är alltså: har Högsta domstolen grundat sin bedömning på processinvändningen från Justitiekanslern eller hade Högsta domstolen ändå inte behövt gå in på 31–34 §§ rennäringslagen som en följd av den lagtolkning som domstolens majoritet gjorde?

Högsta domstolen motiverar sitt ställningstagande med att statens förklaring utgör en för domstolen bindande processhandling, och att det av det skälet inte finns anledning att pröva upplåtelseförbudet (punkt 223). Uttalandet ger intrycket av att Högsta domstolen menade att man kunde ha behövt pröva upplåtelseförbudets tillämplighet om det inte hade varit för Justitiekanslerns processhandling.

Sekretariatets tolkning: Girjasdomen besvarar inte frågan om upplåtelseförbudet är tillämbart på hävdvunna samiska ensamrätter

Själva upplåtelseförbudets ordalydelse utesluter inte att förbudet skulle kunna avse en rättighet som är mer långtgående än vad som regleras i rennäringslagen. Bestämmelsen anger att en sameby eller en medlem i sameby inte får upplåta ”rättigheter som ingår i

---

³¹⁵ NJA 2020 s. 3, p. 222 f.

renskötselrätten”, utan någon uttrycklig begränsning till rennäringslagen. Man kan alltså tänka sig att staten i processen skulle ha sagt att jo, beskrivningarna av samiska rättigheter i rennäringslagen visserligen handlar om rättigheter som staten tillerkänt samerna genom lag, men även andra samiska ensamrättigheter som ingår i renskötselrätten kan träffas av upplåtelseförbudet.³¹⁶

I det perspektivet framstår Högsta domstolens uttalande i punkten 223 som logiskt. Innebörden är att statens processföring utgör hinder för Högsta domstolen att pröva om rennäringslagens upplåtelseförbud träffar även rättigheter som går utöver rennäringslagen – i det här fallet själva upplåtelseätten. Tolkningen rimmar också väl med att domstolen i diskrimineringsbedömningen – innan den uttalar att ett upplåtelseförbud i fråga om vad som i grunden är statens rättigheter inte är diskriminerande – aviserar att den först senare i domen kommer att bedöma frågan om jakt- och fiskerätt som är mer långtgående än vad rennäringslagen anger.³¹⁷ Högsta domstolen klargör också i samband med det att den år 1993 införda portalparagrafen i 1 § andra stycket rennäringslagen om att rättigheten ”grundar sig på urminnes hävd” inte säger något om hur omfattande de rättigheter som ingår i renskötselrätten är, och alltså inte ger anledning att tolka rennäringslagens bestämmelser om jakt och fiske på annat sätt än tidigare.³¹⁸

Den här tolkningen får också stöd av att Högsta domstolen i Skattefjällsdomen ansåg att trots att rennäringslagen skulle anses som en uttömmande reglering av de rättigheter som ingick i renskötselrätten, kunde man i lagen läsa in rättigheter som inte uttryckligen nämns där (se mer om det i avsnitt 6.1).

Eftersom Högsta domstolen i Girjasdomen inte prövar upplåtelseförbudets fulla tillämpningsområde blir det inte heller någon prövning av om ett upplåtelseförbud som skulle träffa även hävdvunna samiska rättigheter skulle anses strida mot regeringsformens diskrimineringsförbud. I punkten 96 (i delen om rennäringslagen) gör dock domstolen ett uttalande, som kan uppfattas som en antydning om domstolens syn på ett

---

³¹⁶ Vilket i så fall hänger ihop med hur samebyn formulerat sin andrahandsgrund, se punkten 6, nämligen att talan i vart fall ska bifallas på grund av att samernas renskötsel på området gett upphov till en ensamrätt till jakt och fiske genom urminnes hävd.

³¹⁷ NJA 2020 s. 3 p. 118.

³¹⁸ NJA 2020 s. 3 p. 115–117, jfr p. 114.

upplåtelseförbud som innebär att staten tar ifrån en egentlig samisk rättighetshavare förvaltningen av rättigheterna.

En del förarbetsuttalanden, särskilt sådana som härrör från tillkomsten av 1886 års renbeteslag, kan emellertid förstås så att lagstiftaren har tilldelat länsstyrelsen rollen av legal ställföreträdare för samebyns medlemmar. Med denna tolkning skulle medlemmarna i samebyn vara de egentliga jakt- och fiskerättsinnehavarna men länsstyrelsen ha fått till uppgift att förvalta rättigheterna, eftersom samerna har ansetts sakna förmåga att sköta dem på egen hand. Om så är fallet, kan det ifrågasättas om lagens upplåtelsebestämmelser kan upprätthållas i dag. Det kan nämligen hävdas att bestämmelser med denna innebörd står i strid med reglerna om förbud mot diskriminering i 2 kap. 12 § regeringsformen och artikel 14 i Europakonventionen och att bestämmelserna som en följd av detta ska åsidosättas (jfr p. 119 ff.).

Med den här tolkningen av Girjasdomen har vi alltså inte fått något prejudikat – men väl en antydan från Högsta domstolen – för frågan om ett upplåtelseförbud som träffar en hävdvunnen upplåtelse rätt skulle anses diskriminerande vid en lagprövning av bestämmelsen. För att frågan skulle ställas på sin spets skulle det krävas att staten i en annan tvist, med en annan sameby, väljer att åberopa upplåtelseförbudet även vid en konstaterad samisk ensamrätt. Det vill säga intar en annan processuell hållning än den som valdes i Girjas målet.

En alternativ tolkning: upplåtelseförbudet är inte tillämpligt på samiska ensamrätter av urminnes hävd

Som alternativ skulle man kunna tolka Högsta domstolens uttalande i punkten 123 så, att det innebär att domstolen gör en uttömmande lagtolkning avseende upplåtelseförbudets tillämpningsområde. Det skulle i så fall innebära följande.

Upplåtelseförbudet träffar vad som enligt rennäringslagen utgör statens rättigheter.

- I fråga om vem som har rättigheter på samebyns område sammanfattar Högsta domstolen i punkten 226 att samebyn får upplåta rätt till jakt och fiske på området och att staten inte får göra sådana upplåtelse.

- Motsatsvis innebär detta att rennäringslagens upplåtelsebestämmelser saknar tillämplighet på områden där samisk ensamrätt över jakt och fiske gäller i förhållande till staten. Detta eftersom rennäringslagen, enligt Högsta domstolens lagtolkning, bara handlar om statliga rättigheter och det på områden med samisk ensamrätt inte finns några statliga rättigheter som rennäringslagens upplåtelsebestämmelser kan prövas mot.
- Detta skulle i så fall svara väl mot hur statens inställning redovisas i punkten 10. Nämligen att en direkt konsekvens av bedömningen att staten inte innehar jakt- och fiskerätt på det berörda området är att rennäringslagens upplåtelseförbud inte ska tillämpas.

Sekretariatet har dock landat i att den här tolkningen av Girjasdomen inte är övertygande. Detta beror dels på de formuleringar som redovisats ovan i punkterna 222 och 223; det vill säga att statens förklaring är en för domstolen bindande processhandling, dels på att en sådan lagtolkning av upplåtelseförbudet skulle innebära en förändrad bedömning jämfört med Skattefjällsdomen (vilket ska redovisas strax) som i så fall rimligen hade markerats i domskälen. I Skattefjällsdomen har Högsta domstolen till synes inte tolkat upplåtelseförbudet som att det enbart träffar vad som i grunden är statens rättigheter.

Förhållandet mellan Girjasdomen och Skattefjällsdomen

Det ovanstående innebär alltså att Högsta domstolen i Girjasdomen – som en följd av statens processföring – inte uttalar sig om huruvida rennäringslagens upplåtelseförbud kan anses träffa även rättigheter som ligger utanför rennäringslagen. Inte heller är det genom Girjasdomen avgjort hur en sådan tillämpning skulle förhålla sig till regeringsformens diskrimineringsförbud.

Frågan är då om Skattefjällsdomen ger några svar i det hänseendet. I Skattefjällsdomen konstaterade domstolen att de befogenheter som ingår renskötselrätten från början har vilat på urminnes hävd. Det får uppfattas som ett generellt konstaterande.

När det gäller de jakt- och fiskerättigheter som faktiskt prövades i målet för skattefjällens del, befanns rättsläget i hävd delen som

delvis oklart. Däremot ansågs Skattefjällsbrevet och senare inrymningsresolutioner ge stöd för att det före 1886 års lag fanns en samisk ensamrätt till fiske. Det handlade dock om en under 1800-talet på administrativ väg fastslagen ensamrätt, och inte om en sådan hävdvunnen privaträttslig ensamrätt som fastställdes i Girjasdomen (enligt Bertil Bengtssons skiljaktiga mening var det dock fråga om hävdvunna rättigheter till jakt och fiske).

Av väsentlig betydelse är också att det i Skattefjällsmålet var ostridigt att de renskötande samerna hade ensamrätt till jakt och fiske på skattefjällen på det sättet att ingen kunde konkurrera om den (dock inte någon ensam förfoganderätt eftersom staten kunde upplåta till förmån för samerna). Så här uttryckte statens ombud det vid förhandlingen, på fråga om det vitsordades att det var en ensamrätt: ”Ja när fisket lades till fjällen, då var det ju avsett att vara deras uteslutande rätt, naturligtvis...” och på frågan om det var en ensamrätt år 1886: ”Det var ju ingen som kunde konkurrera. Varför man gjorde den här regleringen på det sättet att kronan arrenderade ut jakten eller fisket det berodde ju på att man ville låta markerna nyttiggöras och avkastningen gå till samerna. Staten har ju själv inte tagit hand om avkastningen på något sätt... På detta sätt får ju samerna tillgodogöra sig det hela, all jakt och fiske på olika sätt så att säga.”

Inte heller i Skattefjällsdomen ges alltså något svar på om rennärlagens förbud kan anses träffa en upplåtelse rätt som grundas på urminnes hävd. De uttalanden som görs avseende upplåtelseförbudets förhållande till regeringsformens diskrimineringsbestämmelser – där domstolen kommer fram till att upplåtelseförbudet inte är diskriminerande – avser alltså inte hävdvunna rättigheter utan rättigheter som vilar på administrativ grund.

7.3 Rättsinstitutet urminnes hävd

Urminnes hävd är ett mycket gammalt rättsinstitut med rötter i den romerska rätten. De svenska reglerna om urminnes hävd går tillbaka till de medeltida landskapslagarna, där institutet kallades lång tids hävd. Hävden i landskapslagarna handlade om att legalisera gamla och sedan länge rådande förhållanden, som från början varit olagliga.

Hävden som sådan skapade äganderätt och var alltså ett laga fång.³¹⁹ Rättsinstitutet urminnes hävd hade sina glansdagar i det lokala jordbrukssamhället innan den mer enhetliga, statliga lagstiftningen gjorde sitt intåg. Med tiden, i och med att dokumentationen av fastighetsrättsliga förhållanden blev tydligare, minskade betydelsen både av urminnes hävd och av lokal sedvana.³²⁰

Rättsinstitutet urminnes hävd är numera avskaffat. Äldre rättigheter som har tillkommit genom urminnes hävd består emellertid fortfarande.³²¹ Detta framgår, såvitt avser jakt och fiske, av övergångsbestämmelser till jaktlagen och fiskelagen. Såvitt avser markägande och andra rättigheter grundat i urminnes hävd är det sådana rättigheter som kan ha upparbetats av urminnes hävd enligt 15 kap. 1 § i den äldre jordabalken som fortfarande kan bestå.

I förhållande till de rättigheter som behandlas i den här promemorian – det vill säga rätt till skogsfång, flyttningstvågar, grustäkt med mera – blir det relevant att beskriva hur den äldre jordabalkens regler om urminnes hävd såg ut.

I 1734 års jordabalk fanns regler om urminnes hävd i 15 kap. Där stadgades följande (stavningen har moderniserats):

1 § Det är urminnes hävd: där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid okvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat har, att ingen minns, eller av sanna sago vet, hur hans förfäder, eller fångesmän först därtill komne äro.

2 § Sådan hävd gäller ej i en by och tegskifte, eller i dess åker, äng, sjö, skog och mark, skiftat eller oskiftat, utan njute var sin del efter öre och örtug, aln och stångtal, eller som det i varje landsort brukligt är.

3 § Ej må urminnes hävd gälla uti öppen skog och mark, byar emellan, utan rå och rör eller annan bolstada skillnad. Haver man utjord eller urfjäll, i åker, äng, skog eller mark, med rå och rör, eller gård och vård instängd, eller kvarn och kvarnställe, eller annat vattenverk, eller öar och holmar; där må urminnes hävd gälla.

---

³¹⁹ Hafström, Gerhard, 1970, *Den svenska fastighetsrättens historia*, 4 U, Studentlitteratur, Lund, s. 58 f.

³²⁰ Jämför Allard, Christina, 2010, *Urminnes hävd som förklaringsmodell för uppkomst av samiska rättigheter och dess tillämpning*, publicerad i *Forskningsutmaningar för fastighetsrätten*, Iustus förlag AB, s. 13 med hänvisningar.

³²¹ 6 § lagen (1970:995) om införande av nya jordabalken, punkten 4 i övergångsbestämmelserna till jaktlagen och punkten 2 i övergångsbestämmelserna till fiskelagen. Se även *Girjasdomen*, NJA 2020 s. 3, p. 135 och *Gäddeviksås kvarn*, NJA 2024 s. xxx, p. 11.

4 § Förebär någon urminnes hävd, som klandrad var; vise då med gamla och laggilla brev och skrifter, eller trovärdiga män, de där om orten väl kunniga äro, och på ed sin vittna kunna, att de varken själva vet, eller av andra hört, någon tid annorlunda varit hava. Gitter han det ej; vare då den hävd utan kraft och verkan.

Sedan 1970 års jordabalk infördes har det inte funnits några regler enligt vilka man kunnat upparbeta nya rättigheter med stöd av urminnes hävd. Om en redan etablerad urminnes hävd ska kunna upphöra krävs emellertid att rättighetsinnehavaren efterger sin rätt eller att rättigheten utsläcks genom lagstiftning eller expropriation. Såväl ett eftergivande som ett utsläckande måste vara tydligt och definitivt.³²²

Förutsättningarna för urminnes hävd av rättigheter

Objektet för urminnes hävd enligt den gamla jordabalken kunde omfatta hela fastigheter, delar av fastigheter, eller ”rättigheter”. Med uttrycket ”rättigheter” avsågs enligt förarbetena till 1734 års lag servitutsrätter.³²³

Områden där hävd kunnat upparbetas

Urminnes hävd kunde i princip bara åberopas på ägor utanför det direkta byområdet, främst i ”utjord eller urfjäll”. Urfjäll är en äldre beteckning och ses som ungefär synonymt med utjord. Urminnes hävd kunde även åberopas för kvarn och kvarnställe, annat vattenverk, eller på öar och holmar. Objektet som var föremål för urminnes hävd behövde dock vara omgärdat eller på annat sätt ha tydliga och bestämda gränser; skapade eller naturliga.³²⁴

För att skogsmark skulle kunna bli föremål för hävd behövde den vara avgränsad med legala skiljemärken, eftersom urminnes hävd inte fick gälla i öppen skog och mark, byar emellan, utan rå och rör eller annan bolstada skillnad. Grunden för detta var att sådana skogsmarksområden mellan byar i regel brukades gemensamt av båda byarnas jordägare. Detta framgår av förarbetena till 1734 års

---

³²² *Girjasdomen*, NJA 2020 s. 3, p. 215 och *Gädddeviksås kvarn*, NJA 2024 s. xxx, p. 13.

³²³ Hafström, 1970, s. 61.

³²⁴ Allard, 2010, s. 27 och *Girjasdomen*, NJA 2020 s. 3 p. 140.

lag, där det talas om sådan skog och mark, där av ålder boskapen gått ”klöv om klöv och hov om hov” samt byamännen å ömse sidor brukat skogen ”yx om yx”. Om det uppstod tvist om sådan skogsmark eller öppen betesmark hade varje by sin del i marken ”efter öre och örtug” enligt 12 kap. 6 § i 1734 års jordabalk, det vill det vill säga en uppdelning av marken skulle i så fall ske i proportion till vardera byns kamerala storlek.³²⁵

Kravet på ett kontinuerligt bruk fritt från klander

En central förutsättning för att en hävd skulle kunna upparbetas var ett kontinuerligt bruk av ett område, som i princip skulle vara utan avbrott. Att använda ett markområde från tid till annan var inte tillräckligt för att etablera rättigheter. Skogar ansågs heller inte bli brukade i egentlig mening bara genom att ved och virke inhämtades.³²⁶

Förutsättningen att någon skulle ”okvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat” hävdeobjektet innebar att den hävdande genom handlingar av äganderätt utåt sett hade framstått som den som var berättigad till hävdeobjektet. Hävd på skogsmark har till exempel inneburit att andra personer än hävdaren inte har tillåtits att hugga av skogen.³²⁷ Den hävdetid som krävdes preciserades inte i lagtext men har ansetts vara omkring 90 år.³²⁸

Aktivt klander var också ett viktigt moment i urminnes hävd, vilket gav upphov till en slags plikt att försvara sina rättigheter. Att förbli passiv ansågs som ett sätt att tyst acceptera den nya besittningen.³²⁹

Urminnes hävd har inte kunnat grunda en nyttjanderätt

Urminnes hävd har enligt juridisk doktrin inte ansetts kunna åberopas till stöd för upparbetandet av en nyttjanderätt. När det

---

³²⁵ Hafström, 1970, s. 62.

³²⁶ Allard, 2010, s. 15 f. med hänvisning till Ågren, Maria, 1997, *Att hävda sin rätt – synen på jordägandet i 1600-talets Sverige speglad i institutet urminnes hävd*, Nerenius & Santérus förlag AB, Stockholm.

³²⁷ Hafström, 1970, s. 62.

³²⁸ Undén, Östen, 1970, *Svensk sakrätt II – Fast egendom*, 6 U, Gleerups förlag, Lund, s. 194 och NJA 2020 s. 3 p. 140.

³²⁹ Allard, 2010, s. 15 f. med hänvisning till Ågren.

talas om ”annan rättighet” i bestämmelserna om urminnes hävd har det alltså avsett servitut, inte nyttjanderätter. När lagarna om rätt till jakt och om rätt till fiske omnämner urminnes hävd som stöd för jakträtt eller fiskerätt, har det i doktrin tolkats som att det åsyftar rättigheter som är förbundna med äganderätt till en fastighet eller delägarskap i en viss by, eller möjligen på andra sätt bestämda sammanslutningars rätt enligt lokal sedvänja.³³⁰

Skillnaden mellan servitut och nyttjanderätter är att de förstnämnda gäller mellan fastigheter, oberoende av vem som äger dem, medan de sistnämnda gäller mellan personer. Ett servitut kan inte heller skapas bara för att två fastighetsägare kommer överens om det, utan måste vara grundat i ett objektivet behov hos den ena fastigheten (den härskande fastigheten) att få använda en annan fastighet (den tjänande fastigheten) för något ändamål av stadigvarande betydelse.³³¹ Några sådana krav finns inte i fråga om nyttjanderätter, utan där står det avtalsparterna fritt att komma överens om behovet av nyttjanderätten.

Servituten täcker vitt skilda rättsföreteelser. Vissa slag av servitut står äganderätten nära och har ofta betraktats som uttryck för delaktighet i någon annans äganderätt. Andra slag av servitut överensstämmer mer med partiella nyttjanderätter.³³² Servitut har kunnat avse rätt till skogsfång, mulbete, rätt att ta väg och andra nyttigheter som har behövts för att en fastighet ska kunna användas ändamålsenligt. Till skillnad från nyttjanderätten är servitutet i princip obegränsat i tid. I detta avseende framträder servitutets överensstämmelse med äganderätten.³³³

En förutsättning för att ett servitut alls ska kunna existera är alltså att den användning som servitutet reglerar ska vara till nytta för den fastighet som har servitutsrätt (den härskande fastigheten). Kravet på nytta har syftat till att förbjuda sådana servitut som endast tillgodoser en tillfällig ägares subjektiva intressen. Servitutet ska gagna fastigheten som sådan. Det är därför inte tillåtet att i servitutets form upplåta vilka rättigheter som helst att utnyttja någon annans fastighet. En skogsavverkningsrätt kan enligt vad som sägs i fastighetsrättslig doktrin därför upplåtas såsom servitut endast

---

³³⁰ Undén, 1970, s. 194.

³³¹ 14 kap. 1 § jordabalken.

³³² Undén, 1970, s. 215.

³³³ Undén, 1970, s. 221.

om avverkningen är begränsad till husbehov för den härskande fastigheten.³³⁴

Urminnes hävd har alltså allmänt ansetts vara en möjlig rättsgrund för servitut, men inte för nyttjanderätter. För nyttjanderätter har rättsgrunden i stället varit sedvana, om det handlar om ett åberopande av vad som har gällt sedan gammalt. Av Högsta domstolens praxis framgår emellertid att det inte går att upprätthålla någon helt klar gräns mellan sedvanerätt och urminnes hävd. I båda fallen är den bakomliggande tanken att förhållanden som under lång tid har varit etablerade och respekterade inte ska rubbas. Även vid en tillämpning av principerna om urminnes hävd finns det anledning att ta hänsyn till den sedvanerätt som vid var tid har gällt, i den mån denna är känd.³³⁵

7.3.1 Praxis om urminnes hävd utanför renskötselrätten

I [*PM 18 – Samers rätt grundad på urminnes hävd till jakt och fiske i Lappland*](#) beskrivs tvister där det framgår att urminnes hävd, tillsammans med eller som alternativ till skattebetalning, under 1600-talet har åberopats som grund för renskötande samers rättigheter till mark eller resurser i Lappland. Rättshistorikern Kaisa Korpijaakko-Labba och historikern Gustaf Göthe har till exempel redovisat ett stort antal sådana tvister.

Urminnes hävd har dock varit ett använt rättsinstitut i hela Sverige. Nedan beskrivs en del praxis om urminnes hävd som inte har något med renskötande samers markanvändning att göra.

Äldre praxis

Rättshistorikern Maria Ågren har gått igenom ett antal hovrättsmål från 1600-talet som handlar om urminnes hävd. Det rör sig om de tvister om urminnes hävd som förekom i Svea hovrätt från år 1615 till år 1679. Hon konstaterar vid sin genomgång att tvisterna sällan handlar om hela hemman, utan rör dels den fysiska gränsen mellan olika rättsinnehavares områden, dels separata mindre delar av gårdar (såsom åkrar och ängar). Dessutom förekom en del tvister om

---

³³⁴ Undén, 1970, s. 230 f.

³³⁵ NJA 2020 s. 3, p. 134 och NJA 1981 s. 1, s. 185.

kvarnar, skogar och torp. Tvisterna som uttryckligen handlade om utjordar var inte många.³³⁶

I Ågrens genomgång finns exempel på att tvister om urminnes hävd kunnat handla om en mer begränsad resurs än ett markägande, som en del i en laxnotvarp eller ett mulbete. I de fall hon hittat var dock frågan i målet inte om bättre rätt, utan om resursen var gemensam eller enskild. Ågren beskriver att det man ser i tvisterna är en uppfattning om ägogemenskap grundad på sedvana (av ålder) å ena sidan, och å andra sidan en uppfattning om enskild egendom grundad på hävd. Båda instituten byggde på att det som hade fungerat under lång tid inte skulle rubbas. Hon skriver att hävden användes för att slå vakt om den föregivet enskilda egendomen.³³⁷

Ågren beskriver att det har förekommit att urminnes hävd har åberopats som grund för yrkanden om bättre rätt till skog eller till en slätteräng. I de exempel hon ger har frågan dock handlat om hur gränserna skulle gå mellan de tvistande parterna eller om den omtvistade marken var delad eller odelad – det vill säga frågan har egentligen inte handlat om något från markägaren oberoende bruk till virke eller slätter. Ågren skriver att hävden alltid var kopplad till konkreta och specifika jordområden, vilket gjorde att den kopplades samman med enskild egendom.³³⁸ I de exempel på tvister om skog som hon återger framgår att upprinnelsen till sådana tvister kunde vara att den ena parten behandlade skogen som sin enskilda egendom och högg ner större mängder träd, vilket inte var tillåtet i delad skog. Byarnas delade skogar och allmänningsskogar fick bara nyttjas för husbehov – man fick alltså inte sälja timmer vidare från sådan skog.³³⁹

Praxis från 1900-talet

Frågan om urminnes hävd har också dykt upp flera gånger under 1900-talet. De flesta exemplen handlar om jakt och fiske men det finns även andra rättsfall som har handlat om urminnes hävd.

I ett mål från år 1911 prövade Högsta domstolen förutsättningar för att upparbeta rätt till laxfiske i Lagans utlopp genom urminnes

---

³³⁶ Ågren, Maria, 1997, *Att hävda sin rätt – synen på jordägandet i 1600-talets Sverige*, Institutet för rättshistorisk forskning, s. 126.

³³⁷ Ågren, 1997, s. 145 f.

³³⁸ Ågren, 1997, s. 146 f.

³³⁹ Ågren, 1997, s. 152 f.

hävd. De tvistande parterna var innehavare av rätt till laxfiske på grund av urminnes hävd å ena sidan och kronan såsom strandägare (och två kronoarrendatorer) å den andra sidan. Kronan gjorde gällande fiskerätt på grund av 1896 års lag, som gav strandägaren fiskerätt, men förlorade i alla instanser. Domstolarna bedömde att rätten på grund av urminnes hävd till fisket uteslöt markägarens rätt.³⁴⁰

I rättsfallet *Stora Arten*, NJA 1932 s. 314, ansågs en äganderätt till en slätteräng i en kronopark bevisad genom urminnes hävd. Det ansågs styrkt genom bland annat vittnesberättelser att byamännen i en by sedan urminnes tider hade utövat rätt till slätter på ängen Stora Arten. Lägenheten utgjordes av en sjö och av sank ängsmark med några småskogsholmar. Det antogs därför att den endast i ringa mån kunde nyttjas till något annat än slätter. Det var dessutom upplyst i målet att byamännen sedan gammalt opåtalat hade utövat jakt- och fiskerätten i sjön. Områdets gränser mot kronoparken var inte rörlagda eller utmärkta med stängsel, men utvisades tydligt av naturförhållandena. Gränserna var dessutom ostridiga i målet. Högsta domstolens majoritet bedömde därför att byamännen genom urminnes hävd hade styrkt äganderätt till Stora Arten.

I ett mål från år 1942 prövade Högsta domstolen frågor om jakträtt och vilken verkan avvittringen hade på jakträtt som enligt nybyggesförfattningarna tillkommit enskilda jordägare på kronomark ovanför odlingsgränsen. Målet handlade om en hemmansägare i Gällivare socken (från Killinge, i Girjasområdet) som stämde staten med yrkande om att det skulle fastställas att han hade obehindrad jakträtt inom ett visst område på statens mark ovanför odlingsgränsen, grundat på 1673 års lappmarksplakat alternativt på urminnes hävd. Han menade att eftersom lapparnas jakträtt inte hade inskränkts genom avvittringen borde inte heller nybyggarnas jakträtt ha gjort det. Kronan framhöll att avvittringen inte hade inverkat på lapparnas rättigheter utan berört endast den bofasta befolkningen. Kronan anförde också att det av lag framgick att en ensamrätt till renbete hade tillförsäkrats lapparna ovanför odlingsgränsen, samt att man hade fullt skäl att anse att även rätten till jakt och fiske där tillkom lapparna ensamma. Kronan hänförde sig också till ett utlåtande i målet från Kammarkollegiet, där det beträffande urminnes hävd till jakträtt erinrades att sådan hävd

---

³⁴⁰ NJA 1911 s. 257. Tvisten avsåg endast laxfiske.

förutsätter ett till sina gränser bestämt område där jakten med ensamrätt utövats. Denna förutsättning syntes enligt Kammarkollegiet inte ha varit för handen i fråga om den jakträtt som Killingeborna utövat. Enligt kollegiets uppfattning utgjorde vad som förekommit i målet inte något stöd för hemmansägarens påstående om att det för Killingeborna enligt särskilda grunder förelåg jakträtt på de till lapparnas uteslutande begagnande anvisade områdena.

Samtliga instanser avslog hemmansägarens yrkanden. Högsta domstolen bedömde att även om hemmansägaren enligt nybyggesförfattningarna haft rätt att jaga på angränsande kronomark så hade denna jakträtt i vart fall genom avvittringen blivit inskränkt till det område som hade tilldelats byn i avvittringsbeslutet. Hemmansägaren hade inte heller visat att han på grund av urminnes hävd hade jakträtt på kronomarken.³⁴¹ Det intressanta i målet är att Högsta domstolen i och för sig ansåg att en urminnes hävd skulle kunna ha förelegat – den var bara inte bevisad. Domstolen bedömde alltså inte att avvittringen i och för sig innebar att rättigheter grundat i urminnes hävd skulle ha upphört.

I tre rättsfall från år 1951 prövade Högsta domstolen frågor om laxfiske i Lainio och Muonio älvar. Målen rörde åtal för olovligt laxfiske. Området där fisket skett hade vid avvittringen tillagts vissa skifteslag (byar) och de personer som åtalades ägde stränder vid fiskevattnen. Frågan var om fiskerätten ändå tillkom kronan och särskilt om kronan ägde regalrätt till fisket samt vilken betydelse som avvittringen hade för fiskerätten. Åklagaren gjorde gällande att byborna inte hade rätt att fiska i vattnen. Åtalet ogillades dock i alla instanser. Högsta domstolen fann att fiskevattnen inte omfattades av det fiske som tagits upp i jordeboken i samband med avvittringen såsom varande kronans regala laxfiske och inte heller hade ingått i något annat fiskevatten som tagits upp i jordeboken vid avvittringen.³⁴²

I rättsfallet *Slätholmen*, NJA 1952 s. 199, prövades frågan om urminnes hävd förelåg till en holme som användes för bete – Slätholmen – i Kalmarsund. Slätholmen hade vid en förrättning i början av 1800-talet tillförts byn Fallebo nära Oskarshamn. Emellertid hade vissa fastighetsägare som bland annat ägde ön Tillingen ända sedan mitten av 1800-talet låtit sina djur beta på

---

³⁴¹ NJA 1942 s. 336.

³⁴² NJA 1951 s. 413 I, II och III.

Slätholmen. Slätholmen låg nära deras ö och var för det mesta, om inte vattnet var för högt, landförbunden med ön. De djur som betade på ön kunde därför lätt gå över till holmen. Av utredningen framgick det att Slätholmen i äldre tid haft föga värde för något annat ändamål än för bete. Att holmen nyttjades för bete hade inte klandrats av markägarna i Fallebo. Markägarna i Fallebo hade nyttjat andra betesmarker. Urminnes hävd ansågs föreligga för Tillingeöns nuvarande ägare, med hänvisning till att öns ägare hade använt marken som betesmark sedan mitten av 1800-talet. Marken var inte uppodlad men användes på ett sätt som hade varit naturligt med hänsyn till markens art.

I ett rättsfall från år 1956 bedömde Högsta domstolen att en fiskerätt till vilken det redan före avvittringen förelåg urminnes hävd skulle bestå. Kammarkollegiet hade yttrat sig och enligt kollegiets utlåtande var det naturligast att anse att fisket, som varit omnämnt i en längd redan år 1558, vid tiden för avvittringen utgjorde en av ålder bestående särskild fiskelägenhet – oberoende av rätten till vatten och grund – som inte berördes av avvittringen. Högsta domstolen bedömde alltså att avvittringen i sig inte innebar ett utsläckande av en fiskerätt grundad i urminnes hävd. Fiskerätten hörde enligt äldre taxeringsuppgifter till de skattehemman som fortsatt att använda fiskevattnet.³⁴³

Ett annat fall från år 1956 handlade om avvittringens verkan på dessförinnan bestående fiskerättigheter. De omtvistade rättigheterna till fiske grundades från början i skatteförsäljningar, men förbehölls inte såsom särskild rättighet vid avvittringen. Det fanns inte någon omständighet i målet som visade att fiskerättigheterna hade berörts vid avvittringen. Fiskerättigheterna ansågs inte vara bestående såsom särskild rättighet. Justitierådet Hugo Ericsson gjorde i ett särskilt tillägg en vägledande sammanställning av rättsfall under (det då) senaste seklet. Avgörandena visade att särrättigheter vid avvittringen oftast fick ge vika till stamfastighetens förmån. Presumtionen hade ansetts vara att särrättigheter upphör i och med avvittringen. Detta förutsatte dock att särrättigheten inte grundades i urminnes hävd.³⁴⁴

I ett mål från år 1962 prövade Högsta domstolen frågor om laxfiske i Lule älv. Frågan var om det var kronan eller en by som hade

---

³⁴³ NJA 1956 s. 161.

³⁴⁴ NJA 1956 s. 260.

rätt till fisket. Befolkningen i byn hade sedan mitten av 1500-talet under skilda perioder bedrivit laxfiske i en del av älven. Att det hade skett uppehåll var bland annat beroende på att det var ont om lax i älven under vissa perioder. Det var enligt Högsta domstolen först under senare hälften av 1700-talet och första hälften av 1800-talet som kronan hade framställt tydliga anspråk på rätten till fisket. På området skedde en fiskereglering i mitten av 1800-talet, men den omtvistade fiskerätten utslöts från jordeboken genom regleringen på grund av att den ansågs värdelös. Kronan bestred att fiskeregleringen skulle ha föranlett att kronan avstod sin fiskerätt. Högsta domstolen kom dock fram till att fiskeregleringen tillsammans med andra omständigheter – att bönderna opåttat utövat fiske från mitten av 1500-talet till slutet av 1800-talet, samt fiskets omfång – medförde att kronan skulle anses ha avstått från sin fiskerätt.³⁴⁵

I rättsfallet *Fisket i Torringen*, NJA 1984 s. 148, förklarade Högsta domstolen att rätten till fisket i en del av sjön Torringen i Jämtland på grund av urminnes hävd tillkom en by som inte ägde strand vid sjön, vid sidan av de strandägande skifteslagens fiskerätt. Byamännen ansågs vid tiden för den äldre avvitrningen ha haft en på urminnes hävd grundad rätt till hälften av fisket i sjön. Även om det inte hade gjorts något förbehåll för denna fiskerätt vid de olika avvitrningsförrättningarna som berörde skifteslagen kring sjön ansågs den likväl bestå även efter avvitrningarna, särskilt eftersom det med hänsyn till tiden för dess uppkomst kunde hållas för visst att den inte grundade sig på någon upplåtelse från kronan. Det konstaterades också bland annat att Torringens begränsade storlek och dess avsides belägenhet hade underlättat för byamännen att hävda ensamrätt till fisket i sjön gentemot andra intressenter. Högsta domstolen uttalade även att det inte förelåg hinder för att en på urminnes hävd grundad fiskerätt består vid sidan av strandägarnas fiskerätt. Omfattningen av den på urminnes hävd vilande fiskerätten i förhållande till strandägarnas anspråk får i sådana fall – om inte särskilda omständigheter föranleder till annat – bestämmas med hänsyn till den framlagda utredningen om hävden.

---

³⁴⁵ NJA 1962 s. 201.

I det nyligen avgjorda rättsfallet *Gäddeviksås kvarn* framkommer också att institutet urminnes hävd fortsättningsvis har betydelse även för andra än renskötare.³⁴⁶

7.3.2 Urminnes hävd i samband med renskötselrätt

Professorn Christina Allard, som är expert i Renmarkskommittén, har i en forskningsartikel problematiserat tanken att urminnes hävd för samisk markanvändning skulle se likadan ut som den i bondesamhällen. Allard skriver att urminnes hävd för renskötande samers markrättigheter inte är fullt jämförbar med traditionella rättigheter i bondesamhällen, som uppodling, slätter och liknande. I bondesamhället betonades ett intensivt bruk av en äga som en förutsättning för urminnes hävd och bruket var väl synligt för ögat med sina ängar, åkrar och slättermyrar. En jämförelse med det traditionella, samiska bruket är inte möjlig. För renskötselns del finns i renskötseområdet några fåtal byggnader och andra nödvändiga anläggningar, men i övrigt syns bruket föga när renarna inte vistas där. Något nerlagt arbete och förbättring av mark går det heller inte att tala om, beskriver Allard. Bruket är inte särskilt intensivt med tanke på de stora områden som renskötsel bedrivs på och det fåtal individer som brukar mark och naturresurser, vilket även torde gälla samisk jakt och samiskt fiske utanför renskötselrätten. Förutsättningen för en ”vanlig” urminnes hävd är uppbyggd kring bondesamhällets mycket synliga markanvändning.³⁴⁷

Även av Högsta domstolens praxis framgår att förutsättningarna för urminnes hävd inte kan användas likadant i fråga om rättigheter upparbetade i samband med renskötsel som i fråga om rättigheter upparbetade i samband med jordbruk. I Skattefällsdomen uttalade Högsta domstolen att huvudregeln för äganderättsförvärv genom bruk av herrelös mark utan tvivel hade varit att marken måste uppodlas. Trots detta fick övervägande skäl anses tala för att det vid tiden för Brömsebrofreden (det vill säga år 1645) var möjligt att förvärva en motsvarighet till skattemannarätt genom att bruka mark för renbete, jakt och fiske, utan att uppodla den. Enligt domstolen

---

³⁴⁶ NJA 2024 s. xx, Högsta domstolens mål T 385-23.

³⁴⁷ Allard, 2010, s. 38.

var det dock oklart vilka de närmare förutsättningarna var för att en rätt skulle uppkomma på detta sätt. Det var alltså tveksamt, vad som allmänt sett fordrades för att samer genom sin markanvändning skulle förvärva en rätt motsvarande skattemannarätt. När de var fast bosatta på ett område var det naturligt om det inte krävdes en lika markerad besittning i övrigt; men när ett sådant kärnområde för besittningen saknades, fick man enligt Högsta domstolen anta att det bruk som med dåvarande betraktelsesätt kunde jämföras med uppodling av landet i princip måste ha varit intensivt, stadigvarande och väsentligen ostört av utomstående. Det kunde inte gärna ha ansetts tillräckligt för förvärv av stora fjällvidder, att bara en mindre del av dem användes mera regelbundet. Vidare fick man utgå från att någorlunda fasta gränser fordrades för det brukade området. När inte äganderättsanspråket framgick av utsatta gränsmärken, måste det rimligen ha krävts att områdets utsträckning klart framgick av terrängförhållandena, menade Högsta domstolen.³⁴⁸

I Girjasdomen vidareutvecklade Högsta domstolen dessa principer. Högsta domstolen uttalade att Skattefjälldomen illustrerar de svårigheter som uppkommer vid en tillämpning av principerna om urminnes hävd i deras traditionella form. Möjligheten att göra gällande ett förvärv av detta slag fick inte bli endast teoretisk. Förutsättningarna för urminnes hävd borde därför – särskilt när det gäller förvärv av nyttjanderätt till mark – utformas på ett sätt som ger utrymme för en friare bedömning. Ett särskilt skäl för det var att det ger bättre möjligheter att tillgodose de legitima anspråk på markutnyttjande som samerna som urfolk kan ha.³⁴⁹

Med hänvisning till Nordmalingdomens, NJA 2011 s. 109, kriterier om sedvana till renbete uttalade Högsta domstolen att en jakt- och fiskeutövning som bedrevs i anslutning till renskötsel borde kunna grunda rättigheter till jakt och fiske även om utövandet, i fråga om sättet för och graden av nyttjandet, varit förhållandevis extensivt och omfattat ett vidsträckt område. Detta borde dock förutsätta att nyttjandet har varit i någon mening återkommande. I fråga om kriteriet ”okvald och ohindrad” besittning uttalade Högsta domstolen att också ett markutnyttjande som har bedrivits på ett i övrigt obebott område, bör kunna läggas till grund för det

---

³⁴⁸ Skattefjälldomen, NJA 1981 s. 1, s. 190 f.

³⁴⁹ Girjasdomen, NJA 2020 s. 3, p. 147.

särskilda slag av urminnes hävd som det var fråga om i målet. Detta gällde även om avsaknaden av protester berodde på att området inte var befolkat i övrigt.³⁵⁰

Sammanfattningsvis har institutet urminnes hävd utvecklats i fråga om de renskötande samernas markrättigheter med beaktande av folkrättsliga principer om skydd av urfolk. Den typ av urminnes hävd som har tillämpats för samebyarna – en vittomfattande jakträtt och fiskerätt som har upparbetats i samband med renskötsel på lappskatteländ och omkringliggande omgivningar – skiljer sig rättsligt sett mot hur förutsättningarna för urminnes hävd annars ser ut. Andra markanvändare än samebyar behöver enligt praxis bevisa andra omständigheter för att urminnes hävd ska anses föreligga. Det är dock inte uteslutet att förutsättningarna för att tillämpa rättsinstitutet urminnes hävd i praxis kan komma att utvecklas och anpassas till den kulturhistoriska kontext som gäller för andra grupper av markanvändare, inte minst i fråga om beviskrav.

7.4 Bedömning i upplåtelsefrågan

Från Sametinget och flera samebyars håll har det framförts att rennäringslagens regler om nyttjanderätter som ingår i renskötselrätten och upplåtelser av dem måste ändras i ljuset av utgången i Girjasålet.

Enligt sekretariatet är det dock inte givet att principerna i Girjasdomen kan användas för andra nyttjanderätter än för jakt och fiske. Jakt- och fiskerätt grundad på urminnes hävd har under lång tid existerat som en rätt som kan gälla parallellt med eller i stället för markägarens jakt- och fiskerätt. Girjasdomen ger alltså ingen tydlig vägledning i fråga om andra rättigheter att använda mark.

Det är i och för sig möjligt att rättigheter till skogsfång, bete, grustäkt, att ta väg eller att använda mark på andra sätt grundas i urminnes hävd. Det rör sig i så fall typiskt sett om servitut, som alltså gäller mellan fastigheter. Ett servitut får bara bildas om det främjar en ändamålsenlig markanvändning och har stadigvarande betydelse för den härskande fastigheten. Det ska med andra ord vara fråga om en effektiviserad användning av de inblandade fastigheterna – syftet med servitutet är att förbättra en fastighet genom att tillföra den en

---

³⁵⁰ Girjasdomen p. 150–152.

funktion som inte kan tillgodoses inom den egna fastighetens gränser. Av det följer att ett servitut typiskt sett bara kan avse en rätt till en markanvändning för den egna fastighetens behov – det vill säga husbehov eller motsvarande – inte avsalu, och inte upplåtelser.

Ett servitut anses ha en viss ”elasticitet” på så sätt att samhällsutvecklingen eller andra tillkommande omständigheter kan medföra att ägaren av den härskande fastigheten får andra befogenheter än vad som gällde ursprungligen. Ändrade förhållanden kan få viss betydelse för på vilket sätt eller i vilken omfattning servituträtten får utövas.³⁵¹ Ett servitut innebär typiskt sett en begränsning för den tjänande fastighetens markanvändning, som alltså kan få ett ändrat innehåll över tid. Det är dock svårt att tänka sig att begränsningen skulle kunna utvecklas till att bli så omfattande att den tjänande fastigheten helt utestängs från att använda någon av sina resurser.³⁵²

De rättigheter som ingår i renskötselrätten är inte servituträttigheter, men det kan ändå vara relevant att jämföra dem med servitut eftersom det handlar om en rätt som belastar fastigheter utan inskränkning i tid som kan vara grundad i urminnes hävd. I förarbeten och doktrin om renskötselrätt jämförs rätten ofta med servitut. Det är dock som nämnts ovan tydligt att man i fråga om renskötselrätt behöver göra en friare bedömning av innehållet i rätten, där man inte kan rikta in sig strikt på rekvisiten för vare sig servitut eller traditionell urminnes hävd enligt jordabalken.

Även om en sådan friare bedömning skulle göras är det emellertid svårt att se framför sig att någon av renskötselrättens birättigheter skulle kunna vara en ensamrätt i förhållande till markägaren, eller skulle kunna vara förenad med en rätt till upplåtelser. Rent allmänt är det svårt att tänka sig en rätt att ta virke, grus eller någon liknande resurs eller att använda en väg som gäller i stället för markägarens rätt.

Det tycks inte heller ha ingått i det traditionella samiska bruket av mark och vatten för renskötsel att ta virke och bränsle för andra ändamål än vad som har varit nödvändigt för att försörja sig just på renskötsel (och möjligen slöjd). Något sådant har heller inte påståtts från samiskt håll i äldre lagstiftningsarbeten eller praxis. Renskötande samer har såvitt kan bedömas av det historiska material

---

³⁵¹ Se rättsfallet *Servitutet och grindarna*, NJA 2018 s. 200, p. 17 f.

³⁵² Jfr *Servitutet och grindarna*, p. 19–22.

som gått igenom i utredningen inte sålt virke eller bränsle, eller upplåtit rätt att uppföra byggnader och anläggningar (även om det i och för sig har förekommit försäljningar av hela lapps katteland).

I Skattefällsdomen bedömdes de renskötande samernas rätt till skogsfång samt grustäkt och annan täkt enbart avse husbehov. Det framstår enligt sekretariatet inte som att bedömningen skulle ha blivit en annan ens med de friare kriterier för urminnes hävd som användes i Girjasdomen. Det är också ytterst tveksamt att en rätt att ta skogsfång eller grus skulle kunna gälla i stället för markägarens rätt. Det är såvitt sekretariatet känner till enbart jakt- och fiskerätt som grundat i urminnes hävd har ansetts kunna utesluta markägarens rätt.³⁵³

En annan sak är att en eller flera samebyar i framtida mål kanske skulle kunna bevisa äganderätt till mark i vissa områden; något sådant är åtminstone inte uteslutet. I Girjasdomen säger domstolen inget om vem som äger marken i Girjas sameby. Frågan var tvistig i målet och ansågs inte vara nödvändig att besvara för att pröva frågan om samebyns jakt- och fiskerätt. Majoritetens bedömning i Girjas målet – det vill säga att rennäringslagen bygger på en uppfattning om staten som markägare – säger alltså inget om vem som är den faktiska markägaren.³⁵⁴

Ytterligare en annan fråga är att samebyarnas rättigheter till markanvändning behöver respekteras vid markägarens nyttjanderättsupplåtelser, på så sätt att nyttjanderättsupplåtelseerna inte får störa utövandet av dessa rättigheter mer än vad som skäligen bör tillåtas.³⁵⁵

---

³⁵³ Se ovan refererade rättsfallen NJA 1911 s. 257, NJA 1956 s. 161 och NJA 1962 s. 201 och Girjasdomen p. 36. Jämför Forsell, Hans, 2024, *Samerna, jakten och fisket – från lappmannanäring till Girjasdomen*, Lava Förlag. Se även minoritetens skiljaktiga mening i Girjasdomen, p. 103. Även i *Karasjoksaken*, HR-2024-982-S, lämnade Høyesterett öppet för att enskilda byalag eller siidor skulle kunna ha förvärvat äganderätt till sina områden genom alders tids bruk, se p. 205.

³⁵⁴ Girjasdomen p. 38.

³⁵⁵ De hänsynskrav som gäller i den svenska fastighetsrätten när det finns flera rättighetsinnehavare på samma mark redovisas i [PM 44 – Renskötsel och annan markanvändning](#), avsnitt 2.7.

8 Handlingsförslag

Som konstaterats i föregående kapitel är sekretariatets bedömning att samebyarna inte på grund av urminnes hävd har rätt att upplåta någon av de andra rättigheter som ingår i renskötselrätten, det vill säga förutom jakt- och fiskerätten. Det hindrar förstås inte att de ändå kan få upplåta sådana rättigheter om det bedöms som en lämplig reglering. Så kan exempelvis vara fallet om en sameby och en markägare är överens om den saken. I detta kapitel beskrivs de möjliga handlingsalternativ som sekretariatet ser framför sig i en framtida lagstiftning.

Inledningsvis ska sägas att sekretariatet bedömer att det i en framtida lag behöver framgå att det rättssubjekt som har rätt att bestämma över utövandet av de rättigheter som ingår i renskötselrätten är samebyn. De enskilda medlemmarna har en samfällad rätt att nyttja mark och vatten genom att låta renar beta, jaga, fiska, ta virke och bränsle, flytta renar med mera, men bestämmandet över hur denna rätt ska utövas bör ligga hos samebyn. Samma principer gäller för annan samägd egendom och andra samfällda rättigheter. För förfogande över det samfällda eller för vidtagande av åtgärder i godsets förvaltning krävs samtliga delägares samtycke, alternativt att förvaltningen sker genom en samfällighetsförening eller någon annan form av association för gemensamt beslutsfattande.³⁵⁶ Det bör alltså inte vara upp till den enskilda renskötaren att uppföra en byggnad eller ta virke i strid mot samebyns vilja. Rättigheterna är ett stöd i utövandet av den renskötsel som bedrivs i samebyarna, och får inte störa den gemensamma renskötseln.

---

³⁵⁶ Jfr 2 § lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt, 4 § lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter, 13 § jaktlagen (1987:259) och Girjasdomen p. 221.

En annan generell reglering som hade behövts i en framtida lag är ett tydliggörande av på vilka marker rättigheterna gäller. Det handlar framför allt om de marker som i rennäringslagen beskrivs som ”sådan kronomark som står eller vid utgången av juni 1992 stod under statens omedelbara disposition” (det vill säga de marker i Lappland som Domänverket ägde men som bolagiserades år 1992) och ”marker som vid avvittringen har förklarats vara allmänningsskog”. Här är rättigheterna starkare än på annan mark – framför allt i form av att virke får tas utan att markägaren har rätt till ersättning. Eftersom markförsäljningar har ägt rum är det numera svårt för samebyar och markägare att veta var rättigheterna gäller i dag. Regleringen skapar osäkerhet både för de berörda renskötarna och för personer som vill köpa eller sälja mark i Lappland. En karta borde tas fram där det tydligt anges vilka fastigheter i Lappland som Domänverket ägde år 1992 och vilka marker som vid avvittringen förklarades vara allmänningsskog.³⁵⁷ Förslagsvis kunde Sametinget få ett regeringsuppdrag att ta fram en sådan karta, tillsammans med Sveaskog.

Ersättningsreglerna bör i en framtida lag vara utformade på samma sätt som i dag, det vill säga att rätten att ta virke och bränsle utan ersättning gäller på statens mark, på marker som vid avvittringen förklarades vara allmänningsskog och på marker som bolagiserades av staten på 90-talet. I dessa områden grundar sig själva fastighetsbildandet – i de fall när marken är privatägd – på en förutsättning om att de renskötande samerna skulle ha samma rättigheter som på statens mark i områdena.

I övrigt ser sekretariatet följande handlingsalternativ som möjliga vägar framåt.

8.1 Rätten till renbete

I en framtida lag bör det tydligt framgå att rätten till renbete avser naturbete. Det är rätten till naturbete som har ett värde för renskötarna. Naturbetet är en förutsättning för en renskötsel

---

³⁵⁷ För att definiera vad som är kronomark enligt 3 § 1 p rennäringslagen behöver det också anges vilka fastigheter som utgjorde renbetesland vid avvittringen. För frågan om var skogsrenskötsel av älder bedrivs under våren, sommaren eller hösten har betänkandet *Samernas sedvanemarkor*, SOU 2006:114, tagits fram som vägledning – de kartunderlag som togs fram i den utredningen kan användas.

bedriven enligt samisk tradition och sedvana. Det är också en förutsättning för att renen ska fungera som ekologisk aktör och för att exempelvis miljökvalitetsmålet om en *Storslagen fjällmiljö* ska kunna uppnås.³⁵⁸

Det finns ett allmänt intresse av att rennäringen bedrivs enligt samisk tradition och sedvana, det vill säga genom en naturbetesbaserad renskötsel. Renskötseln är ett fundament i den samiska kulturen, som det allmänna ska främja enligt 1 kap. 2 § sjätte stycket regeringsformen. I 3 kap. 5 § miljöbalken framgår också att det finns ett allmänt intresse av att rennäringen skyddas.

Av förarbetena till miljöbalkens regel om skydd av det allmänna intresset rennäring framgår att detta skydd syftar till att bibehålla förutsättningarna för rennäringen genom att ge de viktigaste områdena i varje sameby ett särskilt skydd. Betydelsen av olika markområden i renskötselområdet varierar starkt. Skyddet ska ta sikte på sådana områden som det med hänsyn till skilda led i rennäringens utövande i olika samebyar är särskilt angeläget att skydda. Sådana områden kan omfatta till exempel flyttningsleder, kalvningsland samt vissa områden med särskilt goda betesförhållanden. Vid bedömningen av vilka områden som ska anses vara av riksintresse bör näringens behov av sammanhängande betesområden och tillgång till alternativa betesområden inom de olika årstidsmarkerna samt alternativa flyttningsleder beaktas. Vinterbetesmarkernas särskilda betydelse för renskötseln bör särskilt beaktas. Som regel har storleken och kvaliteten på dessa marker en avgörande betydelse för det antal renar som kan hållas. Det är områden av detta slag som det ur nationell synpunkt har bedömts vara av stor betydelse att skydda mot förändringar. I sammanhanget har det också angetts att det bör observeras att även förhållandevis begränsade åtgärder kan avsevärt försvåra renskötseln.³⁵⁹

I förarbetena till miljöbalken beskrivs också att rennäringens markanspråk ofta har fått träda tillbaka för andra viktiga markanvändningsintressen. Rennäringen är en förutsättning för den samiska kulturen. Riksdagen har i olika sammanhang uttalat att den samiska kulturens fortlevnad måste garanteras. Detta innebär enligt vad som uttalats i förarbetena att det måste finnas grundläggande

---

³⁵⁸ Prop. 2000/01:130 *Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier*, s. 159 ff.

³⁵⁹ Prop. med förslag till lag om hushållning med naturresurser m.m. 1985/86:3 s 161

förutsättningar för rennäringen inom i princip varje sameby, nämligen en säker tillgång till sådana områden inom både åretruntmarkerna och vinterbetesmarkerna som har avgörande betydelse för möjligheterna att bedriva renskötsel. Det kan gälla bland annat flyttningsleder, särskilt sådana avsnitt i leden där det på grund av till exempel terränghinder saknas alternativa framkomstvägar saknas. Det kan också gälla viktiga kalvningsland och områden med särskilt goda betesförhållanden. De viktigaste delarna av renskötselmarkerna har därför ansetts behöva ha ett starkt skydd mot exploatering. I sammanhanget har det uttalats att det är av största betydelse att de funktionella samband som måste finnas mellan olika delområden i samebyar beaktas för att renskötsel ska vara möjlig och samekulturens fortbestånd därmed garanteras.³⁶⁰

Sammanfattningsvis bedömer sekretariatet att rätten att låta renar beta i ett samebyområde ska vara reglerad som i dag, men att det i en framtida lag tydligt bör anges att den rätten avser naturbete. När det i ett miljötillståndsmål ska bedömas om ytterligare exploateringar kan tålas i en samebys område ska det alltså inte anses vara detsamma att renarna utfodras med pelleterat foder och ensilage som att de strövar fritt och betar naturbete.

8.2 Rätten att uppföra byggnader och anläggningar

Rätten att uppföra byggnader och anläggningar som behövs för renskötseln går mycket långt tillbaka och är nödvändig för att rennäringen ska kunna bedrivas. Nuförtiden ställs dock fler krav i allmänhet på den som uppför byggnader och anläggningar, eller på den som har byggnader och anläggningar på sin mark, jämfört med när 1971 års lag infördes. Exempelvis ställer miljöbalken ett antal krav på de verksamhetsutövare som vidtar åtgärder som väsentligt ändrar naturmiljön.

Innan 1971 års lag infördes krävdes en tillståndsprövning innan renvaktarstugor och liknande byggnader fick byggas, se mer om det i avsnitt 2.4.3. I tillståndsprövningen skulle länsstyrelsen se till att byggnaden inte gjordes större än nödvändigt och kunde meddela bestämmelser om hur byggnaden skulle vara beskaffad eller få nyttjas. Om byggnadens innehavare överlät byggnaden till någon

---

³⁶⁰ Prop 1985/86:3 s 57 f.

utanför lappbyn ankom det på länsstyrelsen att bestämma om och i så fall på vilka villkor som byggnaden skulle få vara kvar. Om en bostad uppfördes utan tillstånd kunde länsstyrelsen förelägga om rättelse och ytterst riva den. Kravet på tillstånd gällde också vissa typer av stängsel. För anläggningar och byggnader för stadigvarande bruk krävdes anvisning från markägaren.

År 1971 utvidgades möjligheterna för samebymedlemmar att uppföra byggnader och anläggningar eftersom kravet på tillstånd togs bort. Även om reglerna kan ha varit positiva för renskötarnas del har de lett till en stor osäkerhet om vad som gäller för de byggnader och anläggningar som har uppförts med stöd av renskötselrätten – exempelvis är det oklart vad som gäller om en byggnad inte längre behövs i renskötselarbetet. Sekretariatet anser att 1971 års lag har skapat svårigheter i det avseendet. Dessutom har lagen ibland tolkats som att vanliga offentligrättsliga krav som ställs på alla som bygger, till exempel på bygglov, inte skulle gälla den typ av byggnader och anläggningar som uppförs med stöd av renskötselrätten.

Enligt sekretariatet bör rätten att uppföra byggnader och anläggningar som utgångspunkt regleras som i dag, men det bör finnas ett krav på samråd mellan samebyn och markägaren innan något byggs för stadigvarande bruk, oavsett om det är en byggnad eller anläggning. Markägaren har ett berättigat intresse av att veta var det finns sådana byggnader och anläggningar. Ett stängsel som byggs för stadigvarande bruk kan orsaka markägaren ett intrång som hade kunnat undvikas genom samråd. Det kan också visa sig att en byggnad blir obrukbar för samebyn om den byggs på en plats där markägaren några år senare avverkar skog. Av allmänna principer om hänsyn mellan dem som har rätt att använda samma mark följer en skyldighet att visa hänsyn mot varandra. Den principen gäller även mellan markägaren och renskötelsen – detta har beskrivits i andra sammanhang och ska inte upprepas här.

Genom samrådet kan markägaren och renskötaren komma överens om var byggnaden och anläggningen kan placeras, men de kan också komma överens om andra saker, som exempelvis hur byggnaden ska underhållas och vad som ska göras med den om den inte längre används i renskötelsen. De skulle också kunna komma överens om att byggnaden får upplåtas. Det kan förekomma att en markägare är positivt inställd till uthyrning av renvaktarstugor på

hans eller hennes mark mot en del i intäkterna från utthyrningsverksamheten.

Utöver det förtjänar även att påpekas att samebyarna behöver följa de regler som i allmänhet gäller för att uppföra byggnader och anläggningar, vilket innebär att det ibland kan krävas bygglov och att hus på ofri grund kan behöva anmälas till Skatteverket. Om en renvaktarstuga har uppförts för att den behövs i renskötseln och samma stuga sedan hyrs ut som semesterboende ställs dessutom andra krav på bygglov (en renvaktarstuga betraktas som en ekonomibyggnad vilket inte en semesterbostad gör). Detta är alltså regler som samebyn och samebymedlemmarna måste följa som inte regleras av den nuvarande rennäringslagen och som inte heller kommer att regleras i en ny renmarkslag.

8.3 Rätten att ta virke och bränsle

Rätten till skogsfång, som i virke och bränsle, går i flera avseenden långt tillbaka i tid. Rätten reglerades på ett tydligt sätt genom 1928 års lag, där det angavs att lappbymedlemmar hade rätt att ta virke för anläggningar och byggnader, och även hade rätt att ta bränsle för husbehov och slöjdvirke. Även före det hade de rätt att ta virke och bränsle med stöd av sin allmänna rätt till skogsfång i den mån det behövdes för utövandet av renskötselrätten – en rätt som reglerades redan genom Skattefjällsbrevet år 1841 och 1873 års avvittringsstadga.

Genom 1971 års lag utvidgades dock rätten betydligt till att avse virke till alla typer av familjebostäder, utan något krav att byggnaden behövdes för renskötseln och utan något krav på föregående tillståndsprövning. I 1928 års lag hade samebyarna rätt att ta virke till ”renvaktarstuga eller därmed jämförlig bostadsbyggnad” i den mån byggnaden behövdes för renskötseln, men det var samtidigt förbjudet för dem att använda denna rätt för att ta virke till den egna fastighet som man ägde eller brukade (normalt sett en jordbruksfastighet). Dessutom fick de inte uppföra sådana stugor utan en föregående tillståndsprövning. Inför 1971 års lag föreslog de rennäringsakkunniga att man skulle ta bort rätten att ta virke till andra bostadsbyggnader än renvaktarstugor eftersom de renskötande samerna liksom resten av befolkningen i stället kunde

ta statliga lån till i vissa fall förmånliga villkor för att bygga bostäder. Regeringen valde dock att inte ta bort den rätten, eftersom SSR motsatte sig det, men tog samtidigt bort förbudet mot att ta virke till den egna eller arrenderade fastigheten och det föregående tillståndsförfarandet innan en stuga fick byggas. Resultatet blev en betydelsefull utvidgning av rätten. Se mer om detta i avsnitt 3.4.2 och 3.4.3.

Numera nyttjas rätten för något annat än med renvaktarstuga ”jämförlig bostadsbyggnad” som behövs i renskötelsen, vilket har syftat på en enklare stuga. I stället används virkesrätten för att ta virke till att bygga villor oberoende av om det finns en koppling till renskötseutövandet där villan byggs. Det är naturligt att rätten därför har blivit svåröverblickbar; vissa samebyar har hundratals medlemmar som äger ett fåtal renar var. Detta kan åtminstone i teorin leda till ett stort virkesuttag i sådana samebyars områden. Tanken från lagstiftarens håll har aldrig varit att något större antal personer skulle kunna bygga småhus och villor med stöd av virkesrätten.

Man kan se på rätten till virke till familjebostad från olika håll.

Ett sätt att se det är att urfolksmedlemmars rättigheter till markanvändning ska få utvecklas i takt med samhället i övrigt. I urfolksrättsliga sammanhang talar man om att så kallade *frozen rights* – frysta rättigheter – ska undvikas. Med den utgångspunkten kan man argumentera för att samebymedlemmar ska få använda sin virkesrätt till att bygga bostäder av samma standard som alla andra samhällsmedborgare. Man kan också argumentera för att rätten att ta virke till familjebostad har funnits sedan år 1971, det vill säga redan när den här texten skrivs i mer än 50 år, och att samebymedlemmarna på grund av det har befogade förväntningar på att den ska finnas kvar. Vissa renskötande familjer flyttar halvårsvis mellan olika områden, vilket innebär att de har ett starkare behov av ekonomiskt stöd till den egna bostaden än vad andra yrkesgrupper har. Rätten kan också ses som ett led i det allmännas främjande av det samiska folkets möjligheter att behålla ett eget kultur- och samfundsliv.

Ett annat sätt att se på saken är som sagt att rätten till virke till familjebostad mer har natur av en i lag given rätt än en civilrättsligt grundad rätt. I Skattefjällsmålet hade sameparterna inte påstått att samer på skattefjällen vid någon tidpunkt tagit mer än skog till

husbehov, och utredningen tydde inte heller på att så skulle ha skett. Någon urminnes hävd till annat skogsfång än för husbehov bedömdes alltså inte ha förelegat. Även förarbetena till 1886 års lag utgick från att samerna hade rätt till skog endast i den mån den behövdes för utövandet av andra dem tillagda rättigheter, främst renskötsel, jakt och fiske.³⁶¹ Rätten att ta virke till familjebostad har alltså tillkommit genom 1971 års lag, på det sätt som beskrivs i avsnitt 3.4.2 och 3.4.3. Den kan därmed inte sägas vila på urminnes hävd eller vara av civilrättsligt slag. I en ny lag skulle rätten därför kunna inskränkas.

Rätten att ta virke för familjebostad kan inte heller sägas omedelbart höra ihop med renskötseln – naturligtvis behöver renskötare ha någonstans att bo, men det behöver alla andra också. Virkesuttagen för familjebostäder lagreglerades under en tid när hela Sveriges bostadsbyggande sedan länge var präglad av egnahemsrörelsen, som pågick under slutet av 1800-talet och första halvan av 1900-talet. Egnahemsrörelsen utgick från tankar om att arbetarklassens medborgare skulle få möjlighet att äga sina egna bostäder och en bit mark och att staten skulle subventionera detta genom bidrag och lån till förmånliga villkor. Nuförtiden ägnar sig inte staten åt att subventionera bostäder på något motsvarande sätt. Att just renskötare och inte andra yrkesgrupper får ta virke till familjebostad är därför numera en udda figur i lagstiftningssammanhang, som kan sticka i ögonen på alla andra medborgare.

Enligt sekretariatet finns mycket som talar för att rätten att ta virke till byggnader bör begränsas på det sätt som var fallet före 1971 års lag, nämligen så att den bara avser anläggningar, renvaktarstugor och andra mindre byggnader som behövs för renskötselns bedrivande. Detta ställningstagande innebär naturligtvis inte någon uppfattning om att renskötande samer inte skulle få lov att bo i stora villor med hög standard, utan bara att de får skaffa virke till sådana familjebostäder utan att åberopa renskötselrätt. Det innebär inte heller att inte standarden i sådana renvaktarstugor som man även fortsatt ska få ta virke till inte kan motsvara de krav som i dagens samhälle brukar ställas på moderna stugor där någon vistas under viss tid av året.

---

³⁶¹ NJA 1981 s. 1, s. 234.

Lämpligen bör renskötelsen främjas på andra sätt än genom subventioner till renskötande samers familjebostäder, exempelvis genom ökade stöd för dåliga betesförhållanden eller ekonomiskt stöd för samebyars deltagande i konsultationer och samråd.

8.4 Rätten att fälla lavbevuxna träd

Rätten att fälla lavbevuxna träd är en nödrätt. Samebyarna nyttjar den fortfarande i nödsituationer och det finns alltså även fortsättningsvis ett behov av en lagbestämmelse om den. Några större avverkningar ska inte kunna ske med stöd av rätten. Sekretariatet bedömer att rätten är lämpligt reglerad som den är. Motsvarande bestämmelser om en rätt att fälla lavbevuxna träd kan överföras till en ny lag.

8.5 Rätten att flytta renar

Rätten att flytta renar är en nödvändig komponent av renskötselrätten. Den bör vara reglerad som i dag. Det finns enligt sekretariatet även i fortsättningen ett behov av att länsstyrelsen i de fall som tvister uppstår om saken ska kunna fastställa flyttningsvägens sträckning. Motsvarande bestämmelser om flyttningsvägar kan överföras till en ny lag.

8.6 Rättigheter som inte framgår i lagen

De rättigheter som ligger i renskötselrätten men som inte framgår i rennäringslagen – husbehovstäkt av grus, lavtäkt, slåtter och annat bete än renbete – skulle kunna uttryckas tydligare i en ny lag. Samtidigt bör en ny lag inte göra anspråk på att uttömmande reglera renskötselrätten eftersom framtida praxis kan tydliggöra att ytterligare rättigheter följer av renskötselrätten. Om ytterligare rättigheter regleras i en ny lag kan en sådan reglering tas till intäkt för att rättigheterna då är uttömmande reglerade, vilket alltså blir missvisande. Det bör i stället för att ytterligare rättigheter regleras i en ny lag vara tydligt att renskötselrätten kan innefatta andra

rådigheter än vad som framgår i lagen, om dessa visas vara grundade på sedvana eller urminnes hävd.

8.7 Upplåtelser av rättigheter

Sekretariatets bedömning är som nämnts i avsnitt 7.2.2 att varken Girjasdomen eller Skattefjällsdomen svarar på frågan om en statlig förvaltning av en samisk hävdvunnen upplåtelse rätt skulle vara förenlig med regeringsformens diskrimineringsförbud. Det beror på att ingen av domarna innefattar en prövning av upplåtelseförbudet i förhållande till hävdvunna rättigheter. I båda domarna är prövningen i stället begränsad till en prövning av hur ett upplåtelseförbud i diskrimineringshänseende förhåller sig till rättigheter som vilar på administrativ grund.

En ny lag behöver inte ha någon generell bestämmelse med ett upplåtelseförbud. Att jakt- och fiskerätt kan upplåtas av en sameby står redan klart. Även om upplåtelseförbudet inte prövades i Girjasålet framstår det som osannolikt att 1) staten genom Justitiekanslern skulle börja hävda upplåtelseförbudet för samebyarnas egna rättigheter, och 2) en domstol skulle bedöma ett förbud för samebyar att upplåta sina ensamrättigheter som något annat än diskriminerande.

I en framtida lag kan det därför framgå vad som gäller i fråga om upplåtelser och överlåtelser i de enskilda rättighetsregleringarna. Själva renbetesrätten bör inte kunna upplåtas eller överlåtas, åtminstone inte på något annat sätt än att den sameby som vill ta emot skötesrenar själv bör kunna besluta om det så länge den håller sitt högsta tillåtna renantal.

Samebyarnas rätt till jakt och fiske bör, på de marker där det kan presumeras vara en ensamrätt i förhållande till staten, kunna upplåtas till andra. Vid sådana upplåtelser är samebyarna precis som andra skyldiga att följa vanliga köp- och avtalsrättsliga regler, liksom regler om konsumentskydd.

Rätten att uppföra byggnader och anläggningar är en begränsad nyttjanderätt och bör inte vara möjlig att upplåta. Inte heller själva nyttjandet av byggnader – som renvaktarstugor – bör som utgångspunkt vara tillåtet för andra än dem som använder stugorna i samband med utövandet av renskötselrätt. Om markägaren och

samebyarna är överens om saken bör det dock inte finnas något i lag stadgat förbud mot upplåtelser av byggnader och stugor. Det kan tänkas att samebyar och markägare kan ha ett gemensamt intresse av att sådana upplåtelser sker. Givetvis behöver ändå offentligrättsliga krav på byggnader följas.

Rätten att ta virke och bränsle bör inte kunna upplåtas. Det följer av att det är fråga om en begränsad nyttjanderätt som avser att tillgodose husbehov och behov för renskötsel. Rätten att ta virke och bränsle utestänger inte markägarens motsvarande rätt. Rätten i sig kan alltså inte upplåtas – däremot gäller sedan gammalt att rätten att ta slöjdvirke innefattar en rätt att ta sådant virke även för slöjdföremål som ska överlåtas.

UTKAST

9 Referenser

9.1 Litteratur

- Allard, Christina, 2010, *Urminnes hävd som förklaringsmodell för uppkomst av samiska rättigheter och dess tillämpning*, publicerad i *Forskningsutmaningar för fastighetsrätten*, Iustus förlag AB
- Forsell, Hans, 2024, *Samerna, jakten och fisket – från lappmannanäring till Girjasdomen*, Lava Förlag
- Hafström, Gerhard, 1970, *Den svenska fastighetsrättens historia*, 4 U, Studentlitteratur, Lund
- Lundmark, Lennart, 2006, *Samernas skatteland i Norr- och Västerbotten under 300 år*, Institutet för rättshistorisk forskning
- Undén, Östen, 1970, *Svensk sakrätt II – Fast egendom*, 6 U, Gleerups förlag, Lund
- Ågren, Maria, 1997, *Att hävda sin rätt – synen på jordägandet i 1600-talets Sverige*, Institutet för rättshistorisk forskning

9.2 Praxis

- Gäddeviksås kvarn*, NJA 2024 s. xx, mål T 385-23
- Karasjoksaken*, HR-2024-982-S
- Girjasdomen*, NJA 2020 s. 3
- Servitutet och grindarna*, NJA 2018 s. 200
- Mark- och miljödomstolens mål nr M 3164-21, Umeå tingsrätt
- Mark- och miljödomstolen, mål nr P 341-17, Umeå tingsrätt (ej PT)
- Nordmalingdomen*, NJA 2011 s. 109

Mål B 69-04, Hovrätten för Övre Norrland

Fisket i Torringen, NJA 1984 s. 148

Skattefjällsdomen, NJA 1981 s. 1

Brekakensaken, Rt. 1968 s. 394

NJA 1962 s. 201

NJA 1956 s. 260

NJA 1956 s. 161.

Slättholmen, NJA 1952 s. 199

NJA 1951 s. 413 I, II och III

NJA 1942 s. 336.

Stora Arten, NJA 1932 s. 314,

NJA 1911 s. 257

9.3 Offentligt tryck

SOU 2023:46 *Jakt och fiske i renbetesland*

Dir. 2021:35 *En ny renskötsellagstiftning – det samiska folkets rätt till jakt och fiske*

SOU 2006:14 *Samernas sedvanemarkar*

SOU 2005:116 *Jakt och fiske i samverkan*

SOU 2001:101 *En ny rennäringsspolitik – öppna samebyar och samverkan med andra markanvändare*

Prop. 2000/01:130 *Svenska miljömål – delmål och åtgärdsstrategier*

Prop. med förslag till lag om hushållning med naturresurser m.m.
1985/86:3

JoU 1971:37, *Jordbruksutskottets betänkande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition 1971: 51 med förslag till rennäringsslag, m. m., jämte motioner*

Kungl. Maj:ts proposition nr 1971:51 *med förslag till ny rennäringsslag m.m.*

SOU 1968:16 *Rennäringen i Sverige*

Kungl. Maj:ts proposition 1928 nr 43 *med förslag till lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige m. m.*

SOU 1923:51 *Förslag angående lapparnas renskötsel m.m.*
Lagutskottets memorial nr 67 år 1917
Prop. 1917:169 *Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen med förslag till lag angående ändring i vissa delar av lagen den 1 juli 1898 om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige*
Lagutskottets utlåtande nr 59 år 1898
1895 års lappkommitté, 1896, *Förslag till lag om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige samt till lag om renmärken*
Särskilda Utskottets Utlåtande N:o 1, den 2 april 1886
1882 års lappkommitté, 1883, *Förslag till förordning angående de svenska Lapparne och de bofaste i Sverige samt till förordning om renmärken*
Prop. 1873:4 *angående åtgärder för betryggande af skogens framtida bestånd och bevarande af Lapparnes renbetesrätt inom Westerbottens och Norrbottens läns lappmarker*

9.4 Övrigt

PM 50 – *Ansvarsfördelningen mellan myndigheter i rennäringsfrågor, komm2024/00011/N 2021:02-159*
PM 46 – *Minnesanteckningar från möten*
PM 21 - *Några tolkningsfrågor avseende Skattefjällsdomen och Girjasdomen*
PM 18 – *Samers rätt grundad på urminnes hävd till jakt och fiske i Lappland*
Minnesanteckningar från möte med SSR den 4 november 2024, komm2024/00011/N 2021:02-175
Synpunkter från Jijnjevaerie sameby, komm2024/00011/N 2021:02-151
Synpunkter från Njaarke sameby, komm2024/00011/N 2021:02-161
Synpunkter från Mittådalen sameby, komm2024/00011/N 2021:02-149
Synpunkter från Tuorpon sameby, komm2024/00011/N 2021:02-152

Synpunkter från Jåhkågaska tjiellde sameby, komm2024/00011/N
2021:02-138

Synpunkter från Naturvårdsverket, dnr komm2024/00011/N
2021:02-129

Synpunkter från Handölsdalens sameby, komm2024/00011/N
2021:02-153

Synpunkter från Vittangi sameby, komm2024/00011/N 2021:02-
163

Synpunkter från Rans sameby, komm2024/00011/N 2021:02-148

Synpunkter från Sveaskog, komm2024/00011/N 2021:02-131.

Synpunkter från Statens fastighetsverk, komm2024/00011/N
2021:02-135

Synpunkter från Västerbottens Allmäningsförbund,
komm2024/00011/N 2021:02-167

Synpunkter från Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och
Jämtlands län, komm2024/00011/N 2021:02-129

Synpunkter från Sveriges Allmäningssskogars Förbund,
komm2024/00011/N 2021:02-154

Minnesanteckningar från möte med skogssamebyarna,
komm2024/00009/N 2021:02:35

Sametingets styrelses förtydligande av Sametingets förslag, 2024,
Sametingets dnr. 1.3.8-2021-985

PM om Statens fastighetsverks skyldighet enligt rennäringslagen
att fritt utsyna virke, dnr 225-635/01